

T.C.

İSTANBUL YENİ YÜZYIL ÜNİVERSİTESİ

**TEOLOJİK SİYASA: TÜRKİYE DİYANET İŞLERİ
BAŞKANLIĞI SÖYLEMLERİNDE CARL SCHMİTT
TERMİNOLOJİSİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

SİNAN SARI

İSTANBUL, 2019

T.C.

İSTANBUL YENİ YÜZYIL ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER BÖLÜMÜ

**TEOLOJİK SİYASA: TÜRKİYE DİYANET İŞLERİ
BAŞKANLIĞI SÖYLEMLERİNDE CARL SCHMİTT
TERMİNOLOJİSİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Hüdayi SAYIN

SİNAN SARI

İSTANBUL, 2019

ÖZ

Carl Schmitt'in en önemli eseri *Siyasi İlahiyat'da* politik olanı, din kurumu üzerinden anlatmıştır. Schmitt' e göre; “modern devlet kuramlarının bütün önemli kavramları, dünyevileştirilmiş ilahiyat kavramlarıdır. Kadir-i mutlak tanrı, kadir-i mutlak kanun koyucuya dönüşmüştür. Sistematik yapıları dünyevileşmiştir. Olağanüstü halin hukuk için taşıdığı anlam, mucizenin ilahiyat için taşıdığı anlama benzer.” Sadece bugünün değil yüzyılların sorunudur Devlet-Siyaset-Din konusu. Sadece Türkiye’ de değil, insanlığın yaşadığı her toprak parçasında “sorunlu üçlü” olmuştur. Yıllara ve coğrafyalara göre öncelik ve üstünlük sırası değişmiş fakat mücadeleleri baki kalmıştır. Cumhuriyet döneminde yönetici elit tarafından din kurumuna bakışın farklılaşması, katı laiklik uygulamaları ve halifeliğin kaldırılıp; Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB) kurulması ile din, devlet tarafından kontrol altına alınmış ve bu kontrol resmiyet kazanmıştır. Cuma ve Bayram hutbelerinde verilen mesajların içerik analizi üzerine yapılan bu çalışma, DİB’in hutbelerdeki söylemlerini Carl Schmitt’in politik felsefesi ışığında tartışacaktır.

Araştırmada 2008 öncesi (2001-2008) hutbeleri incelenmiş, fakat metne dâhil edilmemiştir. 2008 öncesi hutbeler merkezden yazılmamış, bölgesel hazırlanan hutbeler sebebiyle camiler arasında farklılıklar oluşmuştur. İncelenen metin içerikleri benzer niteliktedir. Yılda yıla(2008-2015) hutbe içeriklerinde net farklılıklar ve ayrımlar göze çarpmaktadır. Bunun sebebi de hutbe yazımında ve hutbe yazan kişinin kararlaştırılmasında yapılan değişikliklerdir.

İncelenen hutbelerde, vatandaşların birlik olabilmesi için ve genel dikkati bir yöne toplamak amacıyla bir “düşman” gösterilmiştir. Bu “düşman” güncel olaylara göre değişmiştir. Ama başroldeki düşman genelde “Batı Dünyası” olmuştur. Batı dünyasına karşı; geçmiş dönemden tarihsel örnekler verilerek, dini ve milliyetçi söylem üzerinden metinler oluşturulmuştur. Ülke içinde birleştirici bir unsur olarak kullanılan din, ülke dışında da “birlik ve beraberlik” olma yolunda en önemli öge olmuştur. Schmittyen bakışla; “düşman” seçilirken din belirleyici ana öğelerden biri olmuştur.

Anahtar Sözcükler: Carl Schmitt, Siyasal Kavramı, Siyasi İlahiyat, Diyanet, Hutbe, Devlet

ABSTRACT

Carl Schmitt has described the political one on the Political Theology through the religion. According to Schmitt; "All the important notions of modern state theories are the secularized notions of theology. The omnipotent god has become an omnipotent law enforcer. Systematic structures have become secularized. The meaning of the state of the emergency for the politics resembles the meaning of the prodigy for theology. Government, politics and religion issue is a matter not for today but for centuries. This three has been problem in not only Turkey but also in all the world. Considering the years and the geography, superiority and priority sequence has changed however their contest has always been same. In republic period, by governor élite, changing the view of religion, strict secularism executions, with the abolition of the caliphate and establishing presidency of religious affairs religion has been controlled by government and this controlled has gain formality. This study, based on Friday and feast sermons, will argue presidency of religious affairs' discourses in sermons according to Schmitt.

In this study, sermons before 2008 (2001-2008) has been analyzed, nevertheless, they are not included. Before 2008, sermons are not written by center, there has been differences due to locally written sermons. Analyzed text contents appears similar. Sermon content's differences and distinctions year to year (2008-2015) attracts the attention. The reason is making changes about choosing the sermon writing and sermon writer.

In the analyzed sermons, an "enemy" has been shown for collaborating the Muslims and to gather attention in a certain direction. This "enemy" has been usually "the western world.". Against the western world; flowed Muslim blood in the Middle East and examples from the events of the War of Independence were addressed to the congregation through religious and nationalist discourses. Religion, used as a unifying element within the country, has been the most important factor in becoming "unity and cooperation" even outside the country. In a Schmittst perspective; religion is the main arbiter when "the enemy" is chosen.

Keywords: Carl Schmitt, Notion of Political, Political Theology, Department of Religious, Sermon, Government

İÇİNDEKİLER

ÖZ	i
ABSTRACT	ii
ÖNSÖZ	v
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM	4
1. ARAŞTIRMANIN AMACI VE KONUSU	4
1.1. Araştırmanın Konusu	4
1.2. Problem Tanımlaması	4
1.4. Araştırmanın Önemi.....	5
1.5. Ön Kabuller	5
1.6. Sayıtlılar	6
1.7. Araştırmanın Kapsamı ve Sınırlılıklar	6
1.8. Temel Kavramlar ve Tanımlar.....	6
1.9. Denenceler (Hipotezler)	7
1.10. Araştırmanın Yöntemi ve Modeli.....	7
1.11. Evren ve Örneklem.....	8
1.12. Araştırmanın Olanakları	8
1.13. Veri Toplama Araçları ve Verilerin Toplanması	8
1.14. Verilerin Analizi ve Yorumlanması	9
1.15. Araştırmanın Etiği	9
1.16. Sunuş Sırası.....	9
İKİNCİ BÖLÜM	11
2. CARL SCHMITT'İN POLİTİK FELSEFESİ	11
2.1. Carl Schmitt'in Biyografisi	11
2.2. Siyasi İlahiyat	13
2.3. Siyasal Kavramı ve Politik Olan.....	15
2.4. Roma Katolikliği ve Politik Form & Kara ve Deniz	17
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	20
3. RESMİ DİNİ SÖYLEMİN KURUMSALLAŞMASI: DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI	20
3.1. Diyanet İşleri Başkanlığı	20

3.2. Diyanet Tarihçesi ve Kurum Tarihi	20
3.4. Kurum İşleyişi ve Personel Yapısı.....	37
3.5. Tarihten Günümüze Hutbe	39
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM.....	44
4. BULGULAR VE ANALİZ	44
4.1. 2008 Yılı Genel Hutbe Analizi	44
4.2. 2009 Yılı Genel Hutbe Analizi	47
4.3. 2010 Yılı Genel Hutbe Analizi	51
4.4. 2011 Yılı Genel Hutbe Analizi	56
4.5. 2012 Yılı Genel Hutbe Analizi	60
4.6. 2013 Yılı Genel Hutbe Analizi	66
4.7. 2014 Yılı Genel Hutbe Analizi	72
4.8. 2015 Yılı Genel Hutbe Analizi	79
SONUÇ	87
KAYNAKÇA.....	98
GÖRÜŞME DİZİNİ.....	101

ÖNSÖZ

Bu tez çalışmasında Türkiye’de Diyanet İşleri Başkanlığı’nın hazırladığı Cuma Hutbelerinde, siyasal dilin ve siyasi gelişmelerin etkileri araştırılmıştır. 2000-2015 arası İstanbul merkezli hutbeler toplanıp incelenmiştir. Söylemin belirgin hale geldiği 2008-2015 yılları tezin ana çalışması olmuştur. Hutbe söylemleri, Carl Schmitt’in Siyasi İlahiyat ve politik felsefe kuramları ışığında değerlendirilmiştir.

Öncelikle tez konu seçiminde ve çalışmanın çeşitli evrelerinde bana yardımcı olan tez danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Hüdayi SAYIN’ a teşekkürlerimi sunarım. Röportaj talebimi kabul eden ve samimi bir şekilde sorularımı cevaplayan İstanbul Müftülüğü yetkililerine, tüm eğitim hayatım boyunca benden maddi ve manevi desteklerini esirgemeyen her zaman yanımda olan sevgili aileme teşekkürlerimi bir borç bilirim.

GİRİŞ

Araştırmada Carl Schmitt'in kuramları ışığında ve güncel siyasi olaylar göz önünde bulundurularak, İstanbul merkezli Cuma hutbeleri incelenmiştir. DİB' e bağlı cami ve mescitlerde 2001-2015 arası tüm Cuma hutbeleri incelenmiş, DİB söylemleri tartışılmıştır. 2008 öncesi hutbeler analiz bölümünde değerlendirmeye alınmamıştır. Carl Schmitt'in politik felsefesi bağlamında, Siyasi İlahiyat kavramının tersten işleyerek teolojinin siyasallaşması ve Cuma hutbelerinde siyasi mesajların incelenmesi amaçlanmıştır. Hutbe oluşturulmasında siyasi olayların etkisi araştırılmıştır. Araştırma kapsamında, 2008-2015 yılı içerisinde Türkiye'nin yurtiçi ve yurtdışı önemli olayları alınmıştır. Aynı zamanda dünyadaki bazı küresel gelişmelerde araştırma dâhilinde konu içerisinde değerlendirilmiştir. Araştırmada hutbeyi kim veya kimler hazırlamaktadır? Denetleme mekanizması var mıdır? Hutbe hazırlayan kişileri kim seçiyor? gibi sorulara cevap aranmıştır. Araştırma, İstanbul hutbeleri ile sınırlı olsa da bazı durumlarda genel hutbeler de konu dâhilinde incelenip analizi hazırlanmıştır. Araştırma kapsamı çerçevesinde incelenen dönemin tamamına yakını halen Türkiye'de siyasal temsil düzeyinde çoğunluğu yansıtan Adalet ve Kalkınma Partisi iktidar yıllarına denk gelmektedir. Türkiye'de muhafazakâr kitlelerin desteklediği Ak Parti ve söylemindeki teoloji, bir başka ifade ile iktidar elitlerinin teolojik söylemi araştırmanın kapsamına dahil edilmiştir.

Türkiye'de din, insanlar üzerinde birçok noktada karar verici merci olmaktadır. DİB, verdiği fetva ve hutbelerle dini alanı yönetir. Fetva ve hutbelerin referans kaynağı Kuran ve sünnettir. Her hafta topluma hutbeler aracılığı ile seslenen DİB, birçok farklı konuyu hutbe içerisinde işlemektedir. Farklı alanlarda görüş bildirmesi ile insanların günlük hayatlarında karar vermesinde önemli bir rol almaktadır.

DİB, Türkiye'deki tüm din hizmetlerini yönetir. Görev tanımı içerisinde yer alan hutbe hazırlamak, kurumun en önemli görevleri arasında yer alır. Hazırlanan hutbeler, Türkiye'nin dört bir yanındaki camilerde okutularak, cemaate seslenilir. Her hafta tekrarlanması ve güncel olaylara da değinmesi hutbeyi; dinin alanın dışında, siyasi alanda da önemli kılmaktadır. Hutbe hazırlamak kolay bir iş olmadığı gibi, sorumluluğu da

yüksektir. İçerik olarak dini uygulamalar, sahabe hayatından örnekler, Kuran meali, o haftanın din açısından önemi vs. gibi konulardır. Fakat konular her zaman din ile sınırlı değildir. Türkiye ve dünyadaki gelişmeler direkt veya dolaylı bir şekilde de hutbelerde kendine yer bulmaktadır. Kimi zaman Türkiye'deki bir maden kazası, kimi zaman ise dünyanın öbür ucundaki açlık veya iç savaş hutbe konusu olabilmektedir. Birbirinden farklı konular dini çerçevede ve İslam tarihinden verilen örneklerle bağlanır ve bütünlük oluşturulur. Milli tarihimizden çok sayıda savaş ve zafer de ana temalar arasında yer alır. Özellikle Çanakkale Savaşı her sene Mart ayında hutbe konusu olmaktadır. Şairlerden ise Mehmet Akif Ersoy en çok tercih edilendir.

Diyanet İşleri Başkanlığı'nın tarihine bakıldığında, Şeriye ve Evkaf Vekaleti'nin yerine kurulmuş ancak yetkileri azaltılmıştır. Eski kurumun en önemli gelir kapısı olan Vakıflar(Evkaf Vekaleti), yeni düzen ile DİB'den ayrılmıştır. Vakıflar Genel Müdürlüğü kurularak, vakıflara ait tüm gelirler DİB'den alınarak genel müdürlük bünyesinde toplanmıştır. Böylece kurumun tüm masrafları devlet bütçesi dahiline alınmıştır. İstanbul Müftülüğü'nde yapılan görüşmede “vakıflar gelirlerinin tekrar kuruma verilmesi” ifade edilmiştir. Kurum içerisinde vakıf gelirlerine çok önem verildiği görülmektedir. Yapılan çalışmada kurumun ekonomik, sosyal, kültürel, dini, tarihi ve hiyerarşik yapısı incelenmiş, toplanan verilerle analizi yapılmıştır.

Hutbe içerikleri söylem analizi kapsamında çalışılmıştır. İçerik değerlendirmesi, Carl Schmitt'in politik felsefesi ve siyasal tezleri/tanımları ışığında ele alınmıştır. Schmitt'in en önemli eseri “Siyasi İlahiyat”, içerik analizi yapılırken ana öge olmuştur. Özellikle dini figürleri/kurumları dünyevileştirerek, siyasal hale getirmesi Schmitt'in en önemli tezleridir. Kadir-i Mutlak Tanrı, Kadir-i Mutlak Kanun'a; mucize, olağanüstü hale; kutsal kitap, anayasaya dönüşür. Dini terimler, siyasal içinde kendine yer bulmaktadır. Ortaçağ devlet yapısının 20. yüzyıl tezahürü halindedir. Schmitt, kitaplarında sık sık eski Avrupa düzeninden övgü ile bahsederek, kamusal yapının korunmasını ve liberal anlayışın devletler çağının bitireceğini söylemektedir. Bugün değişen ve evrilen dünya yapısına baktığımızda Carl Schmitt'in tezleri daha çok önem kazanmaktadır. Özellikle 11 Eylül saldırıları sonrası ABD politikaları Schmittyen tarza bürünmüştür. Liberal politikaların gerilediği, uluslararası politikada ise realizm akımının baş gösterdiği görülmektedir. Son 5 yılda çevremizdeki olaylara baktığımızda çeşitli örneklerini görebilmekteyiz. Güncel siyasal gelişmeler incelendiğinde Schmitt'in tezlerinin halen geçerliliğini artırarak

koruduğu görülmektedir. Türk yazınında Schmitt'e ilginin son yıllarda attığı, çok sayıda akademik çalışmanın literatüre kazandırıldığı görülmektedir. alışmalar içinde, Schmitt'ten mülhem "Siyasal İlahiyat" kavramına tersten bakılarak, "teolojinin siyasallaşması" konusu ile ilgili Schmitt teorileri ekseninde yapılmış bir çalışma bulunmamaktadır. Araştırma ile literatüre görülen bu eksikliğin doldurulmasına gayret gösterilecektir. Türkiye'deki verilen hutbeler İstanbul rnekleminde incelenerek, güncel gelişmeler eşliğinde sosyolojik bağlamda din ve resmi dinsel kurumun buluştuğu evrende üretilen siyasal- teolojik söylem analiz edilecektir.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. ARAŞTIRMANIN AMACI VE KONUSU

Bu başlık altında, araştırmanın konusu ve modeli, yöntemi, evren ve örnekleme, araştırmanın etiği, araştırmanın olanakları, verilerin toplanması ve analizi tartışılacaktır.

1.1. Araştırmanın Konusu

Bu araştırmada, Carl Schmitt'in politik felsefesi ve siyasi ilahiyat kavramı çerçevesinde, güncel siyasal gelişmeler eşliğinde İstanbul merkezli Cuma hutbeleri değerlendirilecektir. Araştırma çerçevesinde İstanbul'da DİB'na bağlı Cami ve Mescitlerde Cuma ve bayram hutbelerinin 15 yılı (2001-2015) incelenmiş, DİB siyasaları tartışılmıştır. 2008 öncesi hutbeleri incelenmiş, fakat analiz bölümünde değerlendirilmemiştir.

1.2. Problem Tanımlaması

Carl Schmitt'in politik felsefesi ekseninde, teolojinin siyasallaşması ve Cuma hutbelerinde siyasi mesajların incelenmesi yapılmıştır. Hutbelerde siyasetin etkisi araştırılmıştır. Diyanet İşleri Başkanlığı Kurumu incelenip hutbe hazırlanırken, “Hutbeleri hangi kişi/kurum hazırlamaktadır? Denetleme mekanizması var mıdır? Eğer kişi yazıyorsa bunlar hangi özelliğe göre verilmektedir? Kişileri seçen kim/kimlerdir? Hutbeler hazırlanırken hangi olgulara önem verilmektedir?” sorularına cevap aranmıştır.

1.3. Araştırmanın Amacı

Bu araştırmada, 2008-2015 yılları arasında, DİB tarafından hazırlanan hutbeler Carl Schmitt'in siyasal yaklaşımı çerçevesinde tartışılacaktır. Araştırma, Diyanet İşleri

Başkanlığı'nın hazırladığı hutbelerin siyasal gündemden etkilenme ve etkileme düzeyleri araştırmak ve teolojik olanın siyasal olan ile ilişkisi Türkiye örneğinde değerlendirmek amacı çerçevesinde başlatılmıştır. Yıllara göre ülke siyasal atmosferindeki değişimlerinden hutbe diline nasıl yansıdığını ortaya çıkarmak ve hutbeyi oluşum sürecinin araştırılması amaçlanmıştır.

1.4. Araştırmanın Önemi

Türkiye'de din, sosyal hayatın birçok noktasında karar vermede önemli bir etkidir. İnsanların hayatlarının merkezinde olan İslamiyet, sosyal, siyasal ve dini alanda DİB ile kontrol edilir. DİB birçok alanda fetva vererek dini alanı, dini referanslar olan Kuran ve sünnete göre yönetmektedir. Dini alanı yöneten DİB, cuma ve bayram hutbelerini hazırlamak gibi bir görevi daha vardır. Her hafta 15-20 dakikalık bir konuşma hazırlayan DİB, dini-millî günlere, siyasal ve sosyal olaylara, toplumda görülmeyen/bilinmeyen konulara farkındalık yaratmaya çalışmaktadır. Cuma hutbeleri ile alan ve birey olarak çok büyük kesime hitap eden DİB, insanları yönlendirme, fikir verme, karar oluşturma gücüne sahiptir. Bu açıdan bu araştırma büyük önem arz etmektedir.

1.5. Ön Kabuller

1) Carl Schmitt, Hıristiyan kültürel değerlerine sahiptir ve siyasal olanı bu değerler çerçevesinde oluşturulmuştur. Onun yaklaşımı çerçevesinde İslam toplumlarına ait değerler ve ritüeller tartışılırken, her iki dinsel kurumun farklılıklarının kabul edilmesi gerekir.

2) Hutbelerin doğası gereği, içerikleri dini konular ağırlıklıdır ve olaylar dini perspektif ile değerlendirilmiştir. Araştırma, siyasal olanın din merceğinde görüldüğü şeklini esas almayı ön kabul olarak benimsemiştir.

1.6. Sayıtlar

- 1) Araştırımcı, hutbelerin incelenmesi ve analiz edilmesi sürecinde tarafsız, önyargısız ve objektif davranacaktır.
- 2) Yaklaşımı çerçevesinde Türkiye örneği sınanan Carl Schmitt'in önermeleri, Türkiye'de üretilmiş dinsel kültür farklılıkları yerli kaynaklarla karşılaştırılarak işlenecektir.
- 3) DİB resmi çalışan görevlilerle yapılacak görüşmeler ile hutbe oluşum süreci ilk ağızdan öğrenilecek ve değerlendirme ona göre yapılacaktır.

1.7. Araştırmanın Kapsamı ve Sınırlılıklar

Araştırma, Carl Schmitt'in siyasi ilahiyat kavramı, çerçevesinde, 2001-2015 yılları arası Cuma ve bayram hutbelerinin incelenmesi, değerlendirilmesi ve göre irdelenmesi ile kendini sınırlamıştır. Araştırma kapsamı çerçevesinde incelenen dönemin tamamına yakını halen Türkiye'de siyasi temsil düzeyinde çoğunluğu yansıtan Adalet ve Kalkınma Partisi iktidar yıllarına denk gelmektedir. Türkiye'de muhafazakâr kitlelerin desteklediği Ak Parti ve söylemindeki teoloji, bir başka ifade ile iktidar elitlerinin teolojik söylemi araştırmanın kapsamına dahil edilmiştir. Araştırma kendisini DİB'in İstanbul hutbeleri ile sınırlamıştır.

Değerlendirilen hutbeler DİB tarafından hazırlanan tüm Türkiye'de aktarılan hutbelerdir. Ayrıca, İstanbul'da DİB yetkililerince oluşturulan ve Cuma ve Bayram günleri okunan hutbeler araştırmaya içeriğine alınmıştır. Hutbelerin İstanbul Müftülüğünden temin edilmesi ve dolayısıyla diğer iller ile bazı hutbelerin farklılık göstermesi çalışmanın sınırlarını oluşturmaktadır.

1.8. Temel Kavramlar ve Tanımlar

Diyanet İşleri Başkanlığı: 3 Mart 1924 tarihinde şer'ye ve Evkaf Vekâleti 'nin yerine kurulan, İslâm dininin inançları, ibadet ve ahlâk esasları ile ilgili işleri yürütmek, din konusunda toplumu aydınlatmak ve ibadet yerlerini yönetmekle görevli kurumdur. Mustafa

Kemal'in emriyle 429 sayılı kanunla Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlığına bağlı bir teşkilat olarak kurulmuştur.

Hutbe: Camide, cuma namazından önce ve bayram namazlarından sonra minberde okunan dua ve verilen öğüt.

Şehit: Kutsal bir ülkü ve inanç, özellikle yurt için savaşırken ölen kimse.

Terör: Genellikle siyasal bir dava uğruna girişilen, toplumu korkutmaya, yıldırmaya yönelik her türlü eylem.

Siyasal: Politika ile ilgili olgu

Siyasal İlahiyat: Carl Schmitt'in geliştirdiği tanrısal ve dinsel tabirlerin/figürlerin, siyasala/siyasete uyarlanmasıdır.

Vaiz: Cami, mescit gibi yerlerde dinsel öğüt veren konuşmalar yapan din işleri görevlisi.

1.9. Denenceler (Hipotezler)

- 1) Cuma hutbeleri, söylendiği dönemin güncel siyasalarından etkilenen ve etkileyen siyasal bir söyleme sahiptir.
- 2) Siyasal egemenler, söylemlerini teolojik dil ile meşrulaştırırken, din elitleri de siyasal söylemi etkilemeye, siyasal olanı dönüştürmeye gayret göstermektedirler. Bu etkileşimin kesiştiği noktalarda ortaya çıkan dil, dinsel kurumların etki düzeyinin Türkiye örneğinde yüksek düzeylerde olduğunu göstermektedir.
- 3) Güncel sosyal/siyasi olaylar hutbe konularına ve diline sıkça yerleşmiş, Ortadoğu'daki ve Müslüman ülkelerindeki olaylar yakından takip edilmiş ve taraf olunmuştur.

1.10. Araştırmanın Yöntemi ve Modeli

Araştırma'da literatür taraması, içerik ve söylem analizi yöntemleri kullanılmış; ayrıca hutbeler istatistikî yöntemlerle değerlendirilmiştir. İçerik analizi, çok çeşitli söylemlere uygulanan birtakım metodolojik araç ve tekniklerin bütünü olarak tanımlanabilir. İçerik

analizi adı altında toplanan bu araç ve teknikler, her şeyden önce kontrollü bir yorum çabası olarak ve genelde tündengelim dayalı bir okuma aracı olarak nitelendirilebilirler. Söz konusu okuma, sınırları belirlenmiş söylem örneklerinin çözümlenmesi esasına dayanmaktadır (Bilgin, 2014).

Söylem analizi ise, yazımlanmış durumda olan söylemin, karmaşık yapısı içerisinde dilbilgisel özellikler dikkate alınarak, niteliksel olarak ve kuramsal biçimlemelerle çözümlenmesidir (Aziz, 2017).

1.11. Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini siyasal olan bütün toplumsal kurumlardır. Araştırma'nın örnekleme, 2008-2015 yılları arasında İstanbul özelinde Diyanet İşleri Başkanlığı'nın merkez ve taşra birimlerince hazırlanan hutbeler oluşturmaktadır.

1.12. Araştırmanın Olanakları

Türkiye'de bulunan ulusal kütüphaneler siyasal felsefe, din sosyolojisi, din-siyaset ilişkisi ile ilgili kitap ve belgelere ulaşma konusunda yeterli imkânı sağlayacaktır. Kitap, makale ve çeşitli dokümanlar konusunda literatür taraması sonucunda tespit edilen kaynaklara imkanlar dahilinde ulaşılabacaktır.

Öte yandan Diyanet İşleri Başkanlığında görev yapan İstanbul Müftülüğü yetkilileri, dini yazar, din öğretmenleri, imam-hatip mezunları ile görüşmeler yapılacak ve kişisel kütüphanelerden faydalanılacaktır.

1.13. Veri Toplama Araçları ve Verilerin Toplanması

Literatür taraması ile kütüphaneler, arşivler, internet vb. alanlarda var olan yazılı bilimsel kaynaklar kitap, dergi, gazete, tez gibi kaynaklara ulaşılacak ve ulaşılan tüm

veriler toplanarak tez çalışmasında kullanılmak üzere ayrıştırılacaktır. Ayrıca bu dönemde yaşayan birincil kaynaklarla Yüz yüze görüşme tekniği ile elde edilen bilgiler tez çalışmasında kullanılacaktır.

1.14. Verilerin Analizi ve Yorumlanması

Bu çalışmada toplanan verilerin analizinde nitel analiz teknikleri olan; metin içeriği toplama ve analiz etme tekniği olan içerik analiz tekniği kullanılacaktır. Toplanan sözel veya yazılı verilerin önce kavramsallaştırılması, daha sonra da ortaya çıkan kavramlara göre mantıklı bir biçimde düzenlenerek belirli bir problem veya amaç bakımından sınıflandırılması, özetlenmesi ve buna göre veriyi açıklayan temanın saptanarak kategorilere ayrılması yoluna gidilecektir. Bu yolla elde edilen bulgular özetlenecek ve betimsel analiz yöntemiyle düzenlenip yorumlanarak okuyucuya sunulacaktır.

1.15. Araştırmanın Etiği

Bilimsel araştırma yapan her araştırmacının biricik amacı olan tarafsızlık ilkesi bu çalışmanın en önemli yönünü yansıtmaktadır. Bu amaç doğrultusunda intihalden olabildiğince kaçınmak adına araştırma boyunca yararlanılan kaynaklar dipnotlarda ve kaynakça kısmında eksiksiz bir şekilde belirtilecek, aynen alıntılar tırnak içerisinde (""), özet alıntılar ise doğrudan dipnot şeklinde verilecektir. Bazı bilinmeyen sözcüklerin anlamları yine dipnot olarak verilecektir.

1.16. Sunuş Sırası

Temel olarak üç bölüme ayrılan çalışmanın birinci bölümünde; Carl Schmitt tanıtılacak, eserleri hakkında bilgi verilip, araştırma konusu ile ilgili olan düşünceleri anlatılacaktır.

İkinci bölümde ise Diyanet İşleri Başkanlığı tanıtılacak, yapısı, işleyişi, tarihçesi, hutbe oluşturulma aşaması, temel görevleri işlenecektir.

Üçüncü bölümde hutbeler; Carl Schmitt'in teorileri, ülkenin sosyal-siyasal gündemi, DİB'in yapısı, ülkelerarası ilişkiler, bölgesel olaylar göz önünde bulundurulması ve sonuçtan bahsedilecektir.

İKİNCİ BÖLÜM

2. CARL SCHMITT'İN POLİTİK FELSEFESİ

Bu bölümde Alman siyaset bilimcisi Carl Schmitt'in hayatı, eserleri ve öne sürdüğü fikirler belirtilip tartışılacaktır.

2.1. Carl Schmitt'in Biyografisi

11 Haziran 1888'de yoksul ve dindar bir ailenin çocuğu olarak Kuzey-Ren Westfalya'nın Plettenberg kasabasında doğar. Kendi geliştirdiği "istisna durumu"na örnek olacak şekilde, Protestan Ren bölgesi içinde azınlık olma duygusuyla büyümüştür. İlkokulu Katolik bir okulda okur daha sonra daha modern bir okula geçer. 1907'de Berlin Üniversitesine hukuk öğrencisi olarak girer. Okul değiştirerek eğitim hayatına önce Münih'e sonra Strasbourg'a geçerek devam eder. Strasbourg Üniversitesi o yıllarda pozitivizm karşıtı ve Yeni Kantçı düşüncenin merkezidir. 1910'da Strasbourg Üniversitesinden mezun olur. 24 Haziran 1910 yılında Doktora Tezi "Suç ve Suç Türleri"ni (*Über Schuld Und Schuldarten*) tamamladı. Bu tezde hukukun politik boyutunu ve karar almanın varoluşsallığını keşfettiği çalışmalar ortaya koymuştur (Kardeş, 2015, s. 25). 1914 yılında doçentlik tezi olan "Devletin Değeri ve Bireyin Önemi" (*Der Wert Des States Und Die Bedeutung Des Individuums*) konulu doçentlik tezini tamamladı. Akademik kariyerine Münih Yüksek Ekonomi ve Ticaret okulunda doçent olarak başlamıştır.

Dönemin siyasi ortamında derin bir şekilde etkilenen Schmitt, politik görüşlerinde ilk değişim sinyalleri verir. Ülkedeki kaotik ortam onu Thomas Hobbes görüşlerine yanaştırır. Artık eserlerinden somut tehlikeden ya da çatışma durumlarından bahsetmektedir. Bu çatışma durumunu sadece fiili veya devletlerarası olarak algılamak yanlış olur. Schmitt'in kastettiği çatışma ortamı Weimar dönemindeki partiler arasındaki devrimci savaştır (Günsoy Kaya, 2010). Schmitt istikrar ve güven ortamında da olası çatışma durumunun her zaman ihtimal dâhilinde olduğunu söyler. En büyük eleştirdiği kesimlerden biri olan liberallerin halkı barış ile uyuttuğunu ve olası savaş durumuna hazırlamadığını öne

sürmektedir. Bu durumda Gerçek bir çatışma sırasında halk savunmasız ve hazırlıksız yakalanacaktır.

Daha sonra 1922 yılında en önemli eseri “Siyasi İlahiyat” (*Politische Theologie*) (Schmitt, 2016) eserini yayımladı. Büyük ses getiren bu esere Schmitt, “Egemen, olağanüstü hale karar verendir” cümlesi ile başlamıştır. Bu belki de Schmitt’in hukukçuluğunu sorgulatan, bilerek ya da bilmeyerek Almanya’da Nazi diktatörlüğünün yolunu açan bir cümle/tez olmuştur. Egemenlik kavramını yeniden tanımlayan Schmitt, eski yorumlara ciddi eleştiriler getirmiştir. Bu eleştirileri ve fikirleri onun Nazi çevrelerinde yükselmesini sağlamıştır.¹ Hitler hareketinin yükselişini gören Schmitt, 1932 yılında “Kanunilik ve Meşruiyet” (*Legalität und Legitimität*) (Schmitt, 2016) eserini yazmıştır. Bu kitap, Hitler hareketinin tehlikelerinden bahsetmektedir. Bu fikrin ideolojik ve hukuki temelini gelecekte çeşitli sıkıntılar yaratabileceğini ilk olarak bu eserde belirtmiştir. Aynı zamanda Weimar anayasasını irdelemesi ile sıkı bir hukuk teorisi incelemesine dönüşmüş, öngördüğü tehlikeler savaş sonrası Almanya için birer referans olmuştur (Schmitt, 2016, s. 8).

Naziler, Almanya’da başa gelme süreç esnasında Schmitt, 1932 yılında (*Der Begriff des Politischen*) *Siyasal Kavramı* (Schmitt, 2014) eserini tamamlamıştır. Bu eserinde kendine özgül siyasal ayrımı “dost-düşman” tezini ortaya atmıştır. Burada düşman illaki “kötü” olan anlamında değil, siyaset üretebilmek, siyasal olarak varolabilme aracı olarak kullanılmıştır. 1933 yılında Berlin Üniversitesinde Profesör oldu ve aynı yıl Nazi Partisine (NSDAP) katıldı. 1934’te Hitler’in tüm rakiplerini ortadan kaldırmasıyla oluşan kaotik durum üzerine “*Führer Hukuku Korur*” (*Der Führer schützt das Recht*) adlı bir makale yazdı (<https://viraverita.org/yazilar>, 2017). 1933 yılından savaşın sonu olan 1945’e kadar Berlin Üniversitesinde ders vermiştir. Nazi Parti üyeliği ise 1933-1936 yılları arasında kalmıştır. Her ne kadar parti üyeliği 3 yıl sürse de adı ve eserleri “Nazi üyesi” gözüyle yorumlanmıştır.

Savaşın sona ermesiyle birlikte müttefik kuvvetleri tarafından yakalanarak tutuklanır. Bir buçuk yıl tutuklu kalan Schmitt, bu süreç zarfında Nürnberg’de sorgulanır. Ve bu sorgulamanın ardından yargılanmaktan kurtulur. Zorlu geçen bir buçuk yılın ardından serbest bırakılan Alman hukukçu, doğduğu yer olan Plattenberg’e geri döner. Geri dönüşün ardından ilgi alanını uluslararası ilişkilere ve diğer siyasi akımlara kaydırır. “*Kara ve*

¹ Kısa bir süre içerisinde Carl Schmitt, Hitler’in Baş hukukçusu olmayı “başarmıştır”.

Deniz, Değerlerin Tiranlığı, Partizan Teorisi, Dünyanın Nomos'u, Kölelikten Kurtuluş, Hamlet ya da Hekuba” gibi eserleri bu dönemde yazdıklarının en önemlileridir.

Savaş sona erdikten sonra ders vermesi yasaklanan Schmitt'in, dünyanın dört bir yanında kitapları çevrilmiş, tartışma konusu yapılmış, atıf ve alıntıları hazırlanmıştır. Bunun en büyük etkisi Almanya'dan, ABD'ye göç eden bilim adamlarının Schmitt'in kitaplarını İngilizceye çevirmesi ve ABD üniversiteleri ve akademik çevrelerinde sürekli eleştirel anlamda gündeme gelmesiydi. Her ne kadar eleştirel olarak tartışılrsa da insanların Schmitt' de her zaman etkilendiği bir yönü olmuştur. 1985'teki ölümüne kadar Plattenberg'deki evi siyaset, tarih, politika ve hukuk konuşmak isteyenlerin uğrak yeri olmuştur.

Yaşadığı çağın “Thomas Hobbes” u olarak nitelendirilen Schmitt, Hans Kelsen'le beraber 20. Yüzyılın en etkileyici ve tartışmalı siyaset felsefecilerinden olmuşlardır. Birbirinin alternatifi durumundan olan iki hukuk adamı, hukuk ile sınırlı kalmamış; felsefeden siyaset bilimine kadar tüm sosyal bilimler alanında fikir üretmişlerdir. İki hukukçunun çatışan egemenlik anlayışları, egemenlik kavramı hakkında ayrı anlamlara neden olan farklı yaklaşımları temsil etmektedirler (Suganami, 2013). Schmitt, hukukun yanında sosyal bilimlerde birçok kavramı yeniden tanımlamış ve yeni kelimler ve anlamlar oluşturmuştur.

2.2. Siyasi İlahiyat

“Egemen olağanüstü hale karar verendir²” cümlesiyle başlayan kitap, Schmitt'in egemenlik kavramını yeniden oluşturduğu eseridir. Siyaset felsefesinde tartışma yaratan bu kitap, kimilerine göre “eşsiz bir eser”, kimilerine göre ise “tiranlara meşru diktatörlük yolu açan” bir hata olmuştur. 1922 yılında yazdığı kitap ile Schmitt, egemenin tanımını yaparak yetki alanını tarihsel örneklerle belirlemektedir. Schmitt kitabında yasaların yetersizliğine ve normal durumlarda işlerlik kazandığına değinir. Ona göre olağanüstü halin varlığı durumunda yasa ortadan kalkar. İşleyemez hale gelir. Yasalar “istisna” hali içermez. İstisna devamlı olarak kural haline geldiğinde araç işlemez bir hal alır (Agamben, 2018). Olağandışı duruma yasalar karar veremez. Schmitt, olağandışının belirlenmesini

² Schmitt'e göre olağanüstü hal her türlü siyasi ve ekonomik karışıklıktır.

“egemenlik” olarak belirtir. Egemen, olağanüstü hallerde yasanın üstüne çıkar ve kendisi yasa koyucu olur. Schmitt’ de egemenlik tanımı; olağandışı durumlarda varolan, istisna durumu yaratan ve olağanüstü hale karar veren kişidir. Egemeni farklı bir noktada tanımlayan Schmitt, aynı zamanda yasaların işler hale gelmesini sağlayan onu uygulayan kişi olarak görür. “ Yasalar hukukçular tarafından yapılır, otorite tarafından uygulanır” der. Yasanın ve uygulanmasının garantisi hükümdardır. Aslında bir nevi yasanın kendisi egemendir. Bu anlayışı Hobbes ile aynı çizgide olduğu noktalardan biridir. Siyasal olanı teoloji ve ilahiyat kurumları ile açıklamaya çalışması Hobbes ile en büyük farkıdır. Hobbes, akıl ile inancı birleştiren Ortaçağ skolastik felsefesinin mükemmelliğine inanmaktadır (Buckingham vd, 2011).

Siyasi ilahiyat’ ta Schmitt’in Bodin’in fikirlerine sık sık yer verdiği ve egemenlik anlayışının Bodin’le aynı fikirde olduğu görülür. Bodin, egemenin kanunlara ne derece ve nereye kadar bağlı olduğunu tartışır. Schmitt’de Bodin gibi “olağanüstü hal”e değinir. Egemenin yetkilerini olağanüstü durumda yeniden tanımlar: “*Olağanüstü halde egemenin yasaya ve tebaaya sorumluluğu sona erer* (Kardeş, 2015, s. 107)” Schmitt, liberalizmin doğuşu ile birlikte iktidar boşluğu oluştuğunun tanımını yapar. Ona göre liberalizm ve Protestanlıktan doğan özgürlük ve bireysellik anlayışı Avrupa Kamu hukukunu ortadan kaldırmış ve iktidarı sorununu ortaya çıkarmıştır. Schmitt’e göre bu bir kriz durumudur. Artık klasik devletler dönemi sona ermiştir. Politikalar klasik düzene göre kurulamaz. Devlet çağı sona ermiştir. Aynı zamanda politik olan tarafından hukuk araçsallaştırılmıştır. Schmitt’in bir başka tanımı ise siyasi kavramlar üzerinedir. Siyasal olanın kaynağını teolojiden aldığını belirtir:

Modern devlet kuramlarının bütün önemli kavramları, dünyevileştirilmiş ilahiyat kavramlarıdır. Sadece tarihsel gelişimleri dolayısıyla değil, örneğin, kadir-i mutlak Tanrı, kadir-i mutlak kanun koyucuya dönüşmüştür. Bu kavramların sosyolojik yönden incelenmesi için anlaşılması gereken sistematik yapıları dolayısıyla da dünyevileştirilmişlerdir. Olağanüstü halin hukuk için taşıdığı anlam, mucizenin ilahiyat için taşıdığı anlama benzer (Schmitt, 2016, s. 43).

Schmitt bu anlayış ile egemenin yönetim tarzını (Tek Tanrı/Kral) ilahiyattan aldığını belirtir ve ideolojik olarak meşrulaştırır. Schmitt’in bu eser aracılığı ile siyaset teorisine kazandırdığı bazı kavramlar olmuştur. Bunlardan biri “*Desizyonizm*” kavramıdır. Schmitt kavramı ilk kez bu kitapta söylemiştir. Desizyonizm kelime anlamı olarak “*karar verme*” demektir. Desizyonizm kavramının anlam bakımında diğer temsilcisi Thomas Hobbes’tur. Hobbes’a göre tüm kanunlar, normlar egemenin verdiği kararlardır. Toplumda huzuru sağlayan egemendir. Schmitt’in egemen kavramı Hobbes’un tezleri ile benzerlik

göstermektedir. Olağanüstü hali yeniden tanımlayan Schmitt, kriz durumlarına hazırlıklı olmanın doğa gereği olduğunu belirtmiştir.

2.3. Siyasal Kavramı ve Politik Olan

1932 yılında Schmitt'in yazdığı "*Siyasal Kavramı*"; politik olanı ve dost-düşman teorisini ortaya attığı ve tartıştığı eseridir. Schmitt bu eserinde kriz durumundaki devletin hangi kurtuluş yolları arayacağını düşünüp, bu yolların ne gibi "kararlılık" ve yöntemle yürütülmesi gerektiğini ayrıca bu kararların, barındırdığı çeşitli riskleri değerlendirmiştir. Schmitt' e göre siyaset ile devlet birbirinden ayrıdır. Çağdaşlarının aksine Alman düşünür, halkı da devletin üstünde görmez. Ona göre devlet, her şeyin üstündedir. Devletin çıkarı ve refahı halktan önce gelir. Kitapta sıkı bir liberalizm eleştirisi barındıran Schmitt, liberalizm getirdiği değer ve akımlarla devletleri zayıflattığını toplumsal olanın devlete hâkim olduğunu iddia etmektedir. Devlet sıradan bir duruma düşürülmüştür. Kutsallığı ortadan kaldırılmıştır. Konu ile ilgili ilk makaleyi 1927 yılında yazan Schmitt defalarca değiştirmiş ekleme çıkarma yapmış ve günün değişen şartlarına göre yön vermiştir. Dost düşman ve politik olanı belirleme çabasında olan Schmitt iyi bir egemenin nasıl gücünü koruyacağını, ülke politikasını nasıl belirlemesi gerektiğini de söyleyerek bir nevi "Prens 2"yi yazmıştır.

Schmitt 1927 tarihli ilk metinde politik olan kavramını sadece dışarıda arar. Dış politikaya indirgediği politik olanı uluslararası ilişkiler arenasında kullanır. Ancak değişen dünya şartları ve Avrupa'da liberalizmin yükselmesi ile Schmitt metinde bazı değişikliklere gider. Politik olanı dış politikadan, iç politikaya taşımıştır. Bunun sebebi liberalizmin Avrupa'da yükselmesi ve devletleri kamusal alanda yok edip sıradanlaştırmasıdır. 1927'deki ilk makalede sivil tanımını kullanmayan ve politik olanı dar bir alana sınırlayan Schmitt, 5 sene sonra bireysel, kişisel, sosyal ve toplumsal olan her olguyu politik alana dâhil eder. İç siyasette birlik olamamanın, kutuplaşmanın tehlikesini vurgular:

Eğer politik partiler arasındaki çatışmalar tek başına politik ihtilaf haline gelmiş ise, iç politik gerilimin en uç düzeyine ulaşılmış demektir; yani, dış politikanın dost ile düşman gruplaşması değil, iç politika silahlı çatışma için belirleyici olur (Günsoy Kaya, 2010, s. 57).

Burada Schmitt için kritik olan nokta toplumsal olanın politikleşmesidir. Bu durumda devlet politik olanda hâkimiyetini yitirir. 19. ve 20. Yüzyıl Avrupa'sının geldiği noktayı

özetlemektedir. Parti politikaları kişiselleşmiş, kamu yararı değil kişisel yarar ve çıkar ön plana çıkarılmış ve dışa dönük olması gereken dost-düşman politikası, partileşme sebebiyle iç politikaya dönmeye başlamıştır. Bu sebepten ötürü 1933 yılı baskısı, “Politik olan dost-düşman ayrımıdır” cümlesi ile başlamıştır. Bu doğrultuda Hitler başa geldikten hemen sonra siyasi rakiplerini ortadan kaldırmış³, Nasyonal Sosyalist olamayanları ve Nazi politikalarına muhalefet edenleri kamplara doldurarak dost-düşman tezini iç politikada uygulamıştır. Siyasi rakiplerini ortadan kaldırdığı uzun bıçaklar gecesinde sonra Hitler 13 Temmuz 1934’te mecliste bir konuşma yaptı bu konuşmada tüm Alman halkına seslendi ve kendisini “*Tüm Alman halkının yüce yargıcı*” olarak ilan etti. Bu konuşma üzerine Carl Schmitt “*Führer Hukuku Korur*” başlığıyla bir makale yazdı. Hitler’in 13 Temmuzdaki meclis konuşmalarını değerlendirdiği makalede Schmitt “Hitler’in en yüksek yargıç” tezine destek verdi ve lideri aynı zamanda bir yargıç olarak tanımladı. Liderliğin aynı zamanda yargıç olduğunu belirten Schmitt, eğer liderlik ile yargıçlık ayrılırsa devlet, yargı yordamıyla oltaya çekilir der. “*1918’deki mağlubiyetin tüm öfkesinin Adolf Hitler’de toplanmıştır. Hitler Alman tarihinden ders alarak politika üretmektedir.*” Schmitt’in o katliam gecesini meşrulaştırma çalışması bu şekildedir. Hukuku liderin altında tanımlar. Ona göre liderin üstüne hukuk dâhil hiçbir güç çıkamaz. Hukuk, liderin fiilleridir. Devletin kendisini korumasının yegâne kuralıdır. Burada en büyük kafa karıştırıcı konu, Nazi hareketinin yükseliş aşamasında iken tedirgin olan Schmitt, Naziler başa geldikten sonra onlara destek olması ve her türlü eylemlerini meşrulaştırma çabasına girmesidir.

Schmitt, güçlü ve birlik içinde ülke oluşması için dışarıda “düşman” yaratmanın önemli olduğunu vurgular. Dışardaki düşmanın aşırılığı içerdeki düzen ile eşdeğerdir. En önemlisi bu dost-düşman tanımlaması politik bir kavramdır. Kişisel olarak bir düşmanlık barındırmamaktadır. Schmitt’e göre her durum ikilikten oluşmuştur. Etik, doğru-yanlış arasındaki ayırmadan gider, estetik güzel-çirkin, ekonomi ise kar-zarar ikileminden doğar. Schmitt’in liberal eleştirisinin kaynağı da buradadır. Schmitt, liberallerin siyasal alanı ekonomi veya estetik alanı gibi görmelerinden bu ikilemi yok saymıştır. Liberalizmin yarattığı liderlik sorununun üstüne, düşman yaratılamaması sebebiyle siyaset yoğunlaşır. Bu durum iç savaşa yol açar. Liderin düşmanı yaratamaması, halkı ve muhalefeti ikna edememesi, karşıtları tarafında birlik olmaya neden olur. Muhalefetin ona karşı tek ses olması, düşmanı yaratamaması sebebiyle halkın birlik içinde olmayışı liderin sorgulanmasına neden olur. Dışarıda düşmanı belirleyemeyen iç savaşı kendi ülkesine

³ 1 Temmuz 1934 tarihinde gerçekleşen uzun bıçaklar gecesi

taşır. O yüzden dost tanımı ikinci planda kalmıştır. Varoluşun temelini oluşturduğundan düşman, daima öncelikli ve belirleyici bir kavram olmuştur (Bezci, 2006, s. 45). Schmitt düşmanlık üzerinden politik birlik inşa etme gayesi içerisinde olduğu anlaşılıyor. Politik birlik ne kadar sağlamlaşır, iç savaş ihtimali o denli azalır. Ayrım ile politik birliği ve politik olanı toplumun en üst seviyesine çıkarır.

Schmitt'in dost-düşman kavramını Aristo'nun dost-düşman kavramıyla değerlendirmek yanlış olur. Schmitt dost kavramını, düşmanın karşısında tanımlayarak ortaya çıkarmıştır. Aristo ise dost kavramını tanımlarken herhangi bir düşmanlık tanımı yapmamıştır. O dost kavramının karşıtını dostsuzluk ya da yalnızlık olarak öne sürülmektedir. Ona göre ayrım dost-düşman değil, hakiki-sahte dost kavramı üzerindedir (Bezci, 2006, s. 53). Toplumun var olması için düşmana gerek duymaz. Schmitt ile Aristo'nun bu konuda görüş farkı vardır. Schmitt, politik birliği zayıflatan her şeyi düşman olarak görür. Schmitt'te düşmanlık tanımı ve kavramı çok net ve keskindir. Schmitt'in düşmanlık tanımı, kişisel duygular ile(kişisel olarak sevme/sevmeme) açıklanamaz. Düşman kişisel olarak sevinebilir. Schmitt'in düşmanlık kavramı tamamen varoluşsal nedenlerle tanımlanmıştır. Schmitt bu konunun iyi kavranmasını zorunlu kılmıştır. Yanlış çıkarımlar yaparak kavramlar simgesel, ekonomik, etik ve diğer başka anlamlarda anlaşılmalıdır. Bu alanlarda yapılan değerlendirmeler, kavramın içeriğini boşaltacaktır. Örnek olarak ekonomi alanında düşman yoktur, rakip vardır. Schmitt'e göre dost-düşman tanımının demode, eski, ortaçağ anlayışı olarak düşünülmesi son derece yersiz ve yanlıştır. Tüm siyasi toplumlar bugün dahi⁴ dost-düşman olarak gruplanmışlardır. Her düşman bir diğerinin politik birlik ve varoluşsal sebebidir.

2.4. Roma Katolikliği ve Politik Form & Kara ve Deniz

Schmitt, kitabında Roma Katolik Kilisesi'nin temsil ettiği siyasi rolünü ele alır. Kilise, toplumu sert otoriter bir şekilde yönetmesi ve Tanrı'nın huzurunda temsil etmesi gerektiği için birliğe ve Roma Katolik Kilise'sinin getirdiği ruha her şeyden fazla önem vermektedir (Lilla, 2004). Yazılış sebebi; Almanya'nın sıkışmışlık haline çözüm üretebilmek ve yükselmekte olan liberal dünya düzenine karşı direnç oluşturabilmektir. İki

⁴ Schmitt makalenin yazıldığı 1932 yılını kastetmektedir.

savaş arasında yazılan eser (1923), Almanya'nın ve Schmitt'in kuşatılmış halini kitaba yansıtır. 1932 yılında yazdığı "Siyasal Kavramı" kitabında söylediği "düşman" kavramını, 9 sene önce fikir olarak sunduğu görülmektedir

Bir anti-Roma hissiyatı vardır. Papa taraftarlığına, Cizvitçiliğe ve klerikalizme karşı, bünyesinde topladığı güçlü dini ve siyasi enerjiyle Avrupa tarihinin birkaç asrını sarsan savaş, buradan beslenir. Sadece fanatik mezhep taraftarları değil, sofu Protestan ve Yunan-Ortodoks nesillerin tamamı da Roma'da ya Deccal'i görürler ya da Apokalipz'in Babilli kadını. Efsanevi kuvveti içinde bu resmin tesiri, herhangi bir ekonomik hesaptan daha derin ve güçlü oldu (Schmitt, 2009, s. 3).

Schmitt, çok partili parlamenter demokrasiye, sosyalizme, ekonomik ve teknik akla, İngiltere ve ABD hegemonyası altında bir dünya devletine, Milletler Cemiyeti'ne ve Milli Devletleri ortadan kaldıran kapitalizm/liberalizme karşı olarak hepsini birer "düşman" olarak görür. Kitabın ana teması bu düşünce yapısı etrafında gelişmektedir: Yükselen kapitalist/liberal dünya görüşüne, Roma Katolik Kilisesi'nin temsil ettiği "ruh" ya da "duruş" ile muhalefet etmek, çevrelenmiş Avrupa'ya meşru direniş noktası oluşturmak ve felsefi çözüm getirmektir. Schmitt'in düşüncesine göre, dış düşman ilan edilirken ve düşmana karşı mücadele ederken içeride barışı sağlamak ve kendi içinde bütünlüğü gerçekleştirmek elzemdir. Bu iki olgu birbirinin neden/sonuç ilişkisi olarak da görülebilir. Günümüzdeki modern siyasette de iç bütünlüğü sağlamak isteyen devletler, dış düşman seçerler. Bunun en basit örneğini, ülkelerin seçim dönemlerinde görebiliriz. Schmitt, Protestan İngiltere'nin parlamenter liberal sistem ile neredeyse tüm Avrupa'yı siyasi yönden, liberalizm/kapitalizm ile de ekonomik yönden sardığını görür. Kıta içindeki bu sıkışmışlık, muhafazakâr görüşlü Schmitt'i devrimci bir hale sokar. Buradaki devrimcilik klasik manasıyla değil, tamamıyla sıkışmışlık ve sürekli baskı altında kalan bir fikrin/görüşün/milletin yükselen hâkim sisteme isyan ederek, kurtuluş ve "yeniden dirilme" hareketidir. Schmitt'e göre; yeniden dirilme esnasında kuşatmadan kurtulup, kendini tanımlama sürecinde Roma Katolik Kilisesinin siyasi kudreti ve rolü örnek alınır. Avrupa'da İspanyollar, Lehler ve İrlandalılar milli direniş kudretlerini Katolik ruh içerisinden almışlardır. Ortaçağ'da tek güç olan Kilisenin ürettiği politikalar, modern zamanlarda Schmitt'te revize edilir. Ona göre mevcut siyasal düzen ortaçağ tezahürüdür. Sadece aktörler ve yöntemler değişmiştir. Genel siyasi görüş ise teolojiden gelir. Siyasi olan tüm kavramlar teolojiden alınmıştır. Eğer hegemonya kuran dünya güçlerine karşı Roma Katolikliğinin temsil ettiği ruh ve yöntemlerle mücadele edilmez ise, devletler çağı

sona erecektir. Çok partili parlamenter sistemde halk temsil edilmez. Belli kişi ve grupların çıkarları kollanır (Schmitt, 2014). Katolisizm bir *complexio oppositorum*⁵'dur. Yukarıda sayılan Avrupa milletleri de direnç unsurunu sadece Kilise karşıtlarına göstermemişlerdir. Kilise ile ittifak kurmaya çalışan güçlere de aynı direnci gösterme odağı oluşturabilmişlerdir. Schmitt örneğinden yola çıkarsak,

*Otoriter diktatörlüğün aşırı filozofu İspanyol diplomat Donoso Cortes ile kendini fakir İrlanda halkına verip sendikalistlerle bir olan Padraic Pearse gibi bir asinin, her ikisinin de mutaassıp Katolikler olması anlaşılmaz gibidir. Lakin teolojik olarak da her yerde "complexio oppositorum" hüküm sürmektedir.*⁶

Din, ana tema olarak değil, getirdiği ruh ve temsil ettiği değerler olarak görülmelidir. Liberal Batı Dünyasının en büyük düşmanlarından biri olan Ruslar, Batı Dünyasıyla kıyaslandığında, daha çok Hristiyan değerlere bağlı olduğu görülür. Bu sebeptendir ki Kilise, Batı Avrupa'nın temsil ettiği liberalizmi, Rusların temsil ettiği ateist sosyalizmden daha tehlikeli bulmaktadır.

Kitabın içindeki diğer bölümde ise "Kara ve Deniz" başlığı ile kızına anlattığı ders notlarından yapılan bir derlemedir (1942). Kısa bir Avrupa Tarih Felsefesi konusu işlenmiştir. Bu eserde, tamamıyla karşıtlık/zıtlık ve hesaplaşma ön plandadır. Coğrafi Keşiflerin birer mezhep rekabeti olduğu, Katoliklerin; "Yeni Dünyayı" keşfettiği, bunun üzerine geri kalmak istemeyen Protestanların, Katolikleri takip ederek; Yeni Dünya'da keşif yaptıkları ve kendi fikirlerini egemen hale getirdiklerini anlatır. Kara ve Deniz sadece bir toprak betimlemesi değil; bir ikilemin de ismidir. Leviathan ile Behemoth, saf denizci varoluşu ile saf kara varoluşu, Protestanlık ile Katoliklik, İngiliz ile Alman, bencil kapitalist tüccar ile kahraman kara askeri, liberal ekonomi ile devletçi ekonomi hepsini kapsamaktadır. Kendi varlığını tehdit eden her farklılık bir noktadan sonra dost-düşman ayrımına dönüşür.

⁵ Zıtların birlikteliği

⁶ Katolisizm bir *complexio oppositorum* 'dur. Yukarıda saydığım Avrupa milletleri de direnç unsurunu sadece Kilise karşıtlarına göstermemişlerdir. Kilise ile ittifak kurmaya çalışan güçlere de aynı direnci gösterme odağı oluşturabilmişlerdir. Schmitt örneğinden yola çıkarsak; "Otoriter diktatörlüğün aşırı filozofu İspanyol diplomat Donoso Cortes ile kendini fakir İrlanda halkına verip sendikalistlerle bir olan Padraic Pearse gibi bir asinin, her ikisinin de mutaassıp Katolikler olması anlaşılmaz gibidir. Lakin teolojik olarak da her yerde "complexio oppositorum" hüküm sürmektedir." Din, ana tema olarak değil, getirdiği ruh ve temsil ettiği değerler olarak görülmelidir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. RESMİ DİNİ SÖYLEMİN KURUMSALLAŞMASI: DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI

Bu bölümde Türkiye’de Diyanet İşleri Başkanlığı’nın tarihini yapısını ve işleyişi incelenecektir.

3.1. Diyanet İşleri Başkanlığı

İslam dininin inançları, ibadet ve ahlak esasları ile ilgili işleri yürütmek, din konusunda toplumu aydınlatmak ve ibadet yerlerini yönetmek üzere; Başbakanlık’a bağlı Diyanet İşleri Başkanlığı kurulmuştur (<https://www.diyamet.gov.tr/tr-TR>, 2013).

Diyanet İşleri Başkanlığı Türkiye’de dini alanı yönetmek üzere kurulmuş olan bir kurumdur. Herhangi siyasi bir tarafı olmayan, bakanlıklara bağlanmayan, hiyerarşisi ve kendi bütçesi olan, başkanlık seviyesinde bir yapıdadır. Hilafetin kaldırılmasıyla dinsel alanda oluşan boşluğu doldurmak ve yönetmek için kurulmuştur.

3.2. Diyanet Tarihçesi ve Kurum Tarihi

Diyanet İşleri Başkanlığı, 3 Mart 1924 tarihinde Şeriye ve Evkaf Vekâletinin yerine kurulan, İslam dininin inançları, ibadet ve ahlâk esasları ile ilgili işleri yürütmek, din konusunda toplumu aydınlatmak ve ibadet yerlerini yönetmekle görevli kurumdur.

Osmanlı devletinde İslam dinine dair işler ve Müslümanlara sunulacak din hizmetleri, bir devlet görevlisi olan Şeyhülislam tarafından idare edilmiştir. Şeyhülislamlık, İmparatorluğun son iki asrına gelinceye kadar vakıflar ve din hizmetlerinin yanında adliye ve eğitim hizmetlerini de yürütmüştür. Tanzimat’tan sonra, adliye ve maarif nezaretlerinin kurulmasıyla birlikte Şeyhülislamlığın yetki alanı sadece dini konularla

sınırlı hale gelmiştir. Ömürleri boyunca bu hizmeti sürdürmek üzere atanan Şeyhülislamın devlet erkânı arasındaki konumunda zaman içerisinde değişimler olmuş; daimi olarak Divan (Bakanlar Kurulu) üyesi kabul edildikleri zamanlar olduğu gibi, gerektiğinde Divana katıldıkları zamanlar da olmuştur. Son dönemlerde kabine sistemine geçildikten sonra Şeyhülislam, Şer'îye ve Evkaf Nazırı adıyla kabine üyesi sayılmış ve görev süresi, üyesi olduğu hükümetin ömrüne bağlı hale gelmiştir.

Şeriye ve Evkaf Vekâleti, Osmanlı Devleti ile Türkiye Cumhuriyeti arasında kurulan bakanlık statüsünde bir kurumdur. Kişiler arasındaki ilişkileri İslam dininin şeriat kurallarına göre düzenleyen ve bu kuralları oluşturan kurum Şeriye Bakanlığı idi. Bu bakanlık ülkede gerçekleşen sosyal, toplumsal ve bireysel olayların şeriata uygun olup olmadığını inceler ve karar verirdi. Şeriye ve Evkaf vekâleti, İstanbul'daki şeyhülislamlık ve Evkaf Nezaretini sona erdirmek ve yetkilerini TBMM yönetimine bırakmak için kurulmuştur. Şeriye ve Evkaf Vekâleti Şeyhülislamlık ile Diyanet İşleri Başkanlığı arasında köprü vazifesindedir.⁷ Diyanet İşleri Başkanlığı'nın çoğu yetki ve görevleri, Osmanlı Devleti'ndeki Şeyhülislamlık makamından gelmektedir. Osmanlı Devleti'nde Şeyhülislamlık padişaha bağlıydı ve atamalar yine padişah tarafından yapılmaktaydı. Bugün ise Diyanet İşleri Başkanı, Başbakanlık kurumuna bağlı ve atama yine Başbakan tarafından yapılmaktadır. Osmanlı Devleti'nde, Şeyhülislamlık makamı sıralamada padişah ve sadrazamdan sonra gelirdi. Ama yetkilerinin birden çok konuda (kültürel, sosyal, ekonomik, idari, yargısal vb. konularda) olması pratikte yetki olarak sadrazamın önüne geçmiştir. Şeriye vekâletinin aldığı kararlar vakıflar üzerinden yerel yönetimleri de

⁷ Şeriye ve evkaf vekâleti idi adı. Daha sonra lağvedilerek vakıflar genel müdürlüğü ve diyanet işleri başkanlığı kuruldu. Onların külleri üzerine kuruldu. Dolayısıyla benzeyen tarafları o tarihi süreçten koparmak öncesini yok saymak mümkün değil. Müftülerimizin isimleri var, burası şeyhülislamlık makamıymış ve müftülük ile iç içe yaşamışlar. Yetkileri, etkileri bakımından şeyhülislamlık devletin en önemli kurumlarından biriydi. Karar organıydı. Denetleme organıydı belli oranlarda. Mahkemenin de yapıldığı bir yerdi. Adliye teşkilatının olmadığı zamanlarda kaza dediğimiz adliye işlerine de bakardı. Çok kapsamlı bir kurumdur. Tanzimat'la beraber önce maarif Nezareti kuruldu. Sonra adliye teşkilatı kuruldu. Bunlar şeyhülislamlıktan ayrıldı. Şeyhülislamlık sadece dini hizmetlere bakan, medreselere, camilere bakan bir kurum olarak meydana geldi. Bunun finans kaynağını sağlayan vakıflar vardı. 1924'te hilafet ve Şeriye ve evkaf vekâleti kaldırılınca diyanet işleri başkanlığı kuruldu. Benzeyen tarafları mutlaka vardır. O tarihi tecrübeden mutlaka istifade edilmiştir. Ama yetkileri ve etkileri büyük oranda budanmıştır. Fiilen devamıdır diyemeyiz. Süreç içerisinde devamı gibidir ama kurum olarak devamı demek mümkün değil çünkü tıpatıp aynı değil. Çünkü şeyhülislamlığın çok şümüllü bir alanı vardır. Diyanet işleri başkanlığı ise camilerin yönetiminde, eğitim yapma şansı olmayan, medreselerin kapatılmasından sonra hoca yetiştiremeyen sadece camilere hoca temin eden bir kuruma dönüşmüştür. Hatta bir ara 1930-1938 arasında tayin ve maaş işi de vakıflar genel müdürlüğüne bırakılmıştır. O tarihi tecrübenin bir kısmı elbette diyanete yansımıştır ama bu onun devamı denemez." (K. YILMAZ, sözlü görüşme, 13.11.2017)

etkiliyordu. Çok geniş yetkilere sahip olan ve 2. Mahmud tarafından kurulan kurum, TBMM'nin kuruluşu ile yetkilerinde bir daralma gerçekleşmiştir.

1920-1924 yılları arasında Ankara'da faaliyet gösteren Şeriye ve Evkaf vekaletinin statüsü, görev ve yetkileri şeyhülislamlığa göre sınırlı bir hale gelmiş olmasına rağmen yine de bakanlık düzeyinde ve etkili bir kurumdur. Dini hizmetler, dini hayat, dini yayınlar, medreseler, tekkeler, vakıflar konusunda birinci derecede yetki ve görevlerle donatılmıştır. Hem Bakanlar Kurulu'nda yer alması hem de Meclis'teki Şeriye Encümeni ile doğrudan bağları sayesinde hukuki düzenlemeler dahil her konuda görüş bildirmekte, görüşlerinin bir kısmı bağlayıcı olmakta ve fikirlerini savunmaktadır. Şeriye vekaletinin başında bulunan kişilerde ilmiye sınıfına mensup İttihat ve Terakki içinde ve Milli Mücadele sırasında aktif ve etkin görevler üstlenmiş milletvekilleridir. Bakanlar Kurulu listelerinde Şeriye vekili, şeyhülislama benzer bir şekilde Meclis Başkanı/Başbakan'dan hemen sonra zikredilmektedir (Kara, 2016, s. 62).

Kurumun bu niteliği, yeni kurulan Cumhuriyetin kuruluş niteliklerine karşı durum oluşturuyordu. Şeriye Bakanlığı'nın aldığı kararların yetkisi siyasi alana da taşınıyordu. Meşruyetini dinden alan kurum, aldığı kararlar yasa statüsünde kabul ediliyordu. Türkiye Cumhuriyeti'nde ise yasa yapma yetkisi sadece TBMM'ye aittir. Mustafa Kemal, 1 Mart 1924'te yaptığı meclis konuşmasında, “*Milletin arzu ve ihtiyaçlarına tâbi olarak adliyemizde her türlü tesirden cesaretle silkinmek ve ser'i terakkiyata atılmakta asla tereddüt olunmamasını*” söylemişti. Tüm adli kurumların yüzyılım düzenine uygun hale gelmesini istemişti. 2 Mart 1924 günü mecliste görüşülen yasa şiddetli tartışmalara sebep oldu. Zonguldak Mebusu Tunalı Hilmi Bey'in “Umur-u Diyaneye ne demek? Din varken Diyaneye ne demek” şeklindeki çıkışı kararın geçmesine engel olamamıştır. Bir gün sonra 3 Mart 1924 günü Zonguldak mebusu Tunalı Hilmi Bey'in tekrardan “Diyanet İşleri varken Umur-u Diyaneye ne oluyor?” çıkışı ile oylamaya alınmıştır. Yapılan oylama sonucunda “Umur-u Diyaneye Riyaseti” oy çokluğu ile “Diyanet İşleri Reisliği” olarak değişmiştir (<https://www.diyamet.gov.tr/tr-TR>, 2013). 3 Mart 1924'te yapılan yasa ile Diyanet İşleri Başkanlığı'nın yetki ve sorumlulukları belirlenmiştir. Yapılan görüşmelerde hazırlanan 429 sayılı Kanun'da ‘İslam dininin itikat ve ibadet alanıyla ilgili işleri yürütmek ve dini kurumları idare etmek’ şeklinde ifade edilmiştir. Ülkedeki tüm cami ve mescitlerle, görevlilerinin idaresi Başkanlığa verildiği gibi tekke ve zaviyelerle bunların görevlisi olan şeyhlerin idaresi de Başkanlığa verilmiştir. 1925 yılında tekke ve zaviyelerin kapatılması ile birlikte bunlara dair hususlar Başkanlığın görev alanından çıkarılmıştır.

Buradaki Diyaneye- Diyanet sorunsalı, sadece kelime anlamı olarak tartışılmamıştır. Genel sorun, DİB'in yetki ve sorumluluk alanı tartışmanın ana konusu olmuştur. Tartışma sebeplerinden biri yeni kurulan Cumhuriyet'i müdafaa refleksi olarak din olgusunu siyasi alandan uzak tutmak için yoğun çaba harcanmıştır. Bu amaçla laiklik ilkesi getirilmiştir.

Laiklik ilkesi önce, 1931 yılında Cumhuriyet Halk Partisi'nin tüzüğüne dâhil edilmiş, daha sonra 1937 yılında da anayasa maddesi haline getirilmiştir. Türkiye'de laikliğin Batı toplumlarındaki gibi tarihsel bir geçmişi yoktur. Kökeni Fransa'ya dayanan laiklik uygulamasında amaç, ülke yönetiminde din ve devlet ilişkilerini birbirinden ayırmaktadır. Doğru uygulandığı zaman kişiye inanç hürriyeti sağlamakta ve devletin üzerinden din egemenliğini kaldırmaktadır. Türkiye'de dini kontrol altına almak amacıyla yapılan baskı politikası sonucunda dini cemaatler/dergahlar/tekkeler kapanmamış aksine yeraltına inmiştir. Oluşan engellemeler ve baskı gayrimeşru işleri ortaya çıkarmıştır.

Okula gitmenin sağlayacağı imkânların kapalı olduğu yerde kişi Kur'an kursu yolunu seçecektir. Seçkinlerinin çok uzak oldukları bir kültürde kişi cemaat üyesi olmayı deneyecektir. Doktorun halka yaklaşmadığı hastahanenin etrafında üfürükçüler zengin olacaktır (Mardin, 1982).

Getirilen reformlar ile dini tarikatlar ücra köşelerde var olmaya devam ettiler. (Weber, 1997)Diyanet İşleri Reisliğinin kurulması, Evkaf vekâletinin ayrılması, yerine Vakıflar Müdürlüğü'nün kurulması ile DİB medreseler ve mülkler üzerindeki yetkisini kaybetmiştir. Evkaf Vekâletinin, DİB'den ayrılması ve kaldırılması ile DİB'in eğitim alanında etkisi kaybolmuştur. Tüm genel/dini eğitim veren okullar Milli Eğitim Bakanlığına bağlanmıştır. Vakıflar Genel Müdürlüğü ise direkt Başbakanlığa bağlanmıştır. Bu durum aynı zamanda DİB'in ekonomik olarak gerilemesine sebep olmuştur. Vakıflardan elde ettiği gelirin sona ermesi ile sadece kendine ayrılan devlet payı ile yetinmiştir. 1931 Yılı Bütçe Kanunu ile bütün cami ve mescitlerin idaresi ve bunların görevlileri Evkâf Umûm Müdürlüğü'ne devredilmiş ve bu sebeple Dini Müesseseler Müdürlüğü ile Levazım Müdürlüğü'nün personeli, 4081 hayrat hademesi, 26 cuma ve kürsü vaizi kadrolarıyla birlikte Evkâf Umum Müdürlüğü'ne geçmiştir.

DİB'in teşkilat olarak ilk kanunu 2800 sayılı "Diyanet İşleri Reisliği Teşkilat ve Vazifeleri Hakkında Kanun"udur (<https://www.diyanet.gov.tr/tr-TR>, 2013). Bu Kanunda, teşkilatın yapısı, kadro durumu, merkez ve taşra görevlilerinin nitelikleri ve tayin usulleri belirlenmiş, her vilayet ve kazada bir müftü bulunacağı hükme bağlanmış, müftü seçimi usulü belirlenmiştir. Müftüler, DİB adına en üst, en yetkili görevlidir. Dolayısıyla ilin, DİB'e bağlı tüm hizmetlerini o yürütür. Yardımcılarını seçme konusunda kendi talebi de dikkate alınır ama Ankara tarafından atanır. 1950 yılında Diyanet İşleri Reisliği'nin adı "Diyanet İşleri Başkanlığı" olarak değiştirilmiş (<https://www.diyanet.gov.tr/tr-TR>, 2013), Evkâf Umum Müdürlüğü'ne devredilen cami ve mescitlerin idaresi ve cami görevlileri (Hademe-i Hayrat) kadroları yeniden Diyanet İşleri Başkanlığı'na verilmiştir.

Devam eden süreç sonucunda 1961 anayasası ile genel idari içine alınıp, anayasal bir kurum olarak düzenlenmiştir. 1965 yılında yapılan düzenleme ile kuruluş amacı ve görev tanımında değişikliğe gidilmiştir. 1978 yılında yapılan düzenleme ile bazı birimler daire başkanlığına dönüştürülmüş, eğitim merkezlerinin sayısı 5'e çıkarılmış ve ilk defa 10 adet Yurtdışı Din Hizmetleri Müşavirliği kadrosu ihdas edilerek, Başkanlığın yurtdışında da teşkilatlanması sağlanmıştır (<https://www.diyamet.gov.tr/tr-TR>, 2013). İlk kez yurtdışı hizmeti bu düzenleme ile getirilmiştir. 1982 anayasası ile birlikte kuruma "Laiklik" ilkesi getirilerek, bu doğrultuda görev tanımı yapılmıştır. Bu kanun aynı zamanda DİB'e tarihi bir misyon yüklemiştir. DİB, üç görev ve yetki alanı tayin etmektedir. 1. İslam dinin inançları, ibadet ve ahlak esasları ile ilgili işleri yürütmek, 2. İbadet yerlerini yönetmek, 3. Din konusunda toplumu aydınlatmak. Yapılan bu değişiklikte 2 konu önemlidir:

Dikkati çeken ilk şey dinin önemli bir alanı olan hukuk tamamen dışta bırakılmasıdır. Dikkat çeken ikinci husus 633 sayılı kanuna giren "ahlak" kelimesidir. Kanunun hükümet teklifinde "ahlak" kelimesinin olmadığını biliyoruz. Yani sadece muamelat değil ahlak da dinle, diyanetle alakalı bir alan olarak düşünülmemiştir (Kara, 2016, s. 65).

1983 yılında DİB yeniden teşkilatlandırılmıştır. 14.12.1983 tarihli Resmî Gazete'nin mükerrer sayısında yayımlanan 190 Sayılı Kanun Hükmünde Kararname ve 3046 sayılı Bakanlıkların Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun ile merkez teşkilatı bir Başkan, beş başkan yardımcısı, beş danışma ve denetim birimi, beş ana hizmet birimi ve dört yardımcı hizmetler birimi şeklinde; taşra teşkilatı 67 il müftülüğü, 582 ilçe müftülüğü ve 7 eğitim merkezi müdürlüğü şeklinde; yurt dışı teşkilatı ise 16 din hizmetleri müşavirliği ve 17 din hizmetleri ataşeliği şeklinde oluşturulmuştur (<https://www.diyamet.gov.tr/tr-TR>, 2013). İlk kez başkanın görev süresi belirlenmiş, alt kadroların tanımı yapılmış, yardımcılarının ve çalışanlarının sayısı düzenlemeye konulmuştur. Bu düzenleme ile DİB içerisinde daha kurumsal bir yapı meydana gelmiştir (<https://www.diyamet.gov.tr/tr-TR>, 2013). Başkanlığın mevcut teşkilat yapısı, 633 sayılı Kanun'da çok kapsamlı değişiklikler yapan 01.07.2010 tarihli ve 6002 sayılı Kanun ile belirlenmiştir (<https://www.diyamet.gov.tr/tr-TR>, 2013). Söz konusu Kanun Başkanlığa bazı kazanımlar sağlamıştır. Başkanlık, hiyerarşik olarak genel müdürlük seviyesinden müsteşarlık seviyesine yükseltilmiş, iki sürekli kurula ilaveten dokuz adedi genel müdürlük seviyesinde olmak üzere on dört hizmet birimi oluşturulmuştur. Başkanın görev süresi 5 yıl ile sınırlandırılmış, bir kişinin en fazla iki kez bu göreve getirilebileceği hükme bağlanmıştır. Başkan yardımcılarının sayısı üçe düşürülmüştür. Din İşleri Yüksek Kurulu için üye seçimini yapacak heyetin kapsamı genişletilmiş, teşkilatın her kademesinden temsilcilerin katılımı sağlanmıştır.

Gerek Din İşleri Yüksek Kurulu gerekse diğer birimlere verilen yeni birçok görevle uluslararası alanda etkin bir din hizmeti sunmanın yasal alt yapısı oluşturulmuştur. Kurumsal yapı oluşturulduktan sonra DİB'e televizyon kanalı ve radyo açma izni verilmiştir.(TRT Diyanet TV, Diyanet Radyo) Bunun yanı sıra çok çeşitli ve her yaşa/kesime hitap eden basım-yayın faaliyetleri de yürütmektedir⁸. Ayrıca DİB'in internet sitesinde ve Diyanet Vakfı Yayınları şubelerinde dini ürünleri (Kuran mealleri, dini/tasavvufi kitaplar, hadis ve dua kitapları, ilmihaller ve akademik kitaplar) satışa sunmaktadır. Bu şekilde hem daha çok kişiye ulaşabilme, hem anayasal görevi olan “din konusunda toplumu aydınlatmak” ilkesini yerine getirme ve satışlar sonunda kuruma ek kazanç sağlamaktadır. DİB'de yayın hizmetleri 1950'li yıllarda önem verilmiştir. İlk başlarda yapılan yayınlar tek sayılı ve tamamıyla eğitim amaçlıdır. O yıllarda yapılan tiyatro, gazete, sinema gibi DİB'de toplumu eğitime, bilgilendirme ve modernleştirme misyonu yüklenmiştir. İlk süreli yayını “Diyanet” dergisi ile yapmıştır. Daha sonra 1968 yılında “Diyanet Gazetesi” basılmıştır. 1979 yılında Diyanet Çocuk Dergisi, 1999 yılında DİB, Avrupa Dergisi çıkarılmıştır. Şu anda da 1'i aylık haber bülteni olmak üzere toplam 4 adet süreli yayını vardır.

DİB'in ilk başkanı olan Mehmet Rifat Börekçi, vefat ettiği tarih olan 1941'e kadar Başkan olarak kalmıştır. Börekçi, Milli mücadele döneminde İstanbul hükümeti tarafından verilen “Mustafa Kemal ve arkadaşları Kâfirdir” fetvasına karşı fetva yayınlayan ve Milli Mücadeleyi destekleyen kişidir. Yine uzun yıllar Ankara Müftülüğü de yapmıştır. 17 yıl ile en uzun Diyanet İşleri Başkanlığı yapan kişidir. Börekçi'nin vefatından sonra yerine atanan Ord. Prof. Mehmet Şerefeddin Yalpkaya Atatürk vefatından sonra Dolmabahçe'de cenaze namazını kıldıran hoca idi.. Yalpkaya, kelim ve İslam ilimlerinde itibar edilen bir kişiydi. İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi kapatılma tarihi olan 1933'e kadar da o bölümde kelam profesörlüğü yapmıştır. Yalpkaya'dan sonra kurumun başına Ahmet Hamdi Akseki getirildi. 2. Meşruiyet döneminde İslamcı görüşleri ile tanınan Akseki'nin, İsmet İnönü tarafından atanması tartışma yaratmıştır. Bu durum dönemin şartlarına göre pek şaşırtıcı bulunmamaktadır.

⁸ “Diyanet Çocuk Dergisi, Diyanet İlmi Dergi, Diyanet Aylık dergi, Diyanet Haber Bülteni” Bu dergiler aylık basılmaktadır. Tek olarak veya yıllık abone olarak satılmaktadır. Şahıs adreslerine tek olarak gönderilen ürünlerin ücreti, müftülüklerle toplu olarak gönderilen ürünlerden daha yüksektir. Sadece yurtiçi değil, yurtdışı da satış yapılmaktadır. Yurtdışı satışlarda 5 para birimi geçmektedir. Bunlar; ABD doları, Avustralya doları, Euro, İsveç-Danimarka Kronu, İsviçre Frangı.)

Çok partili hayata geçiş çalışmalarının yürütüldüğü, muhalefetin dini konularda iktidarı gittikçe dozu sertleşecek şekilde tenkitlere tabi tuttuğu, iç ve dış konjonktürel şartlar dolayısıyla dini hayatın, din eğitimin daha serbest bir hüviyete büründürülmesine gayret edildiği bir dönemde Akseki'nin Diyanet'in başına getirilmesi hiç de anlaşılmayacak yahut yadırganacak ve küçümsenecek bir tercih olmamalıdır (Kara, 2016, s. 81).

Diyanet İşleri Başkanı Ahmet Hamdi Akseki, Demokrat Parti iktidara geldikten sonra da görevine devam etmiştir. DP yetkilileri, İsmet İnönü'nün atadığı bir ismi değiştirme gereksinimi duymamıştır. Bu durumda Akseki'nin İslamcı bir çevreden gelmesi neden gösterilebilir. İki başkanın ortak yanı ise yaşam süreleri boyunca görevde kalmalarıdır. Hukuki bir düzenleme olmadığı için bir teamül durumu yaratmışlardır. Ve bu durum 27 Mayıs sürecine kadar böyle devam etmiştir.

DP iktidarının, diyanetle ilgili devraldığı mirasa sadık kalarak Akseki'yi görevden almadığı ve onun vefatıyla göreve getirdiği Sabri Hayırlıoğlu'nu da 9 yıl boyunca değiştirmedeği görülmektedir. Bu teamüle ilk müdahale, aynı zamanda Diyanet'e, din eğitimine ve dini hayata yeni istikametler vermek, yeni tahditler getirmek isteyen 27 Mayıs 1960 ihtilaliyle olmuştur. İhtilalin hemen akabinde görevinden alınan Hayırlıoğlu'nun yerine, başkanlıkta ancak 9 ay kalabilecek olan İstanbul müftüsü Ömer Nasuhi Bilmen getirilmiştir. Vazife yapamaz hale getirilen ve istifaya zorlanan Bilmen'den sonra başkan olan Hasan Hüsnü Erdem ise, Diyanet İşleri Başkan Yardımcılığı'na getirilen emekli tümgeneral ve tarikat mensubu Sadettin Evrin'in hazırlayıp başkanın imzası veya adıyla yayınlanmasını istediği Nurculuk aleyhindeki broşüre karşı çıktığı için re'sen emekliye sevk edilmiştir. Tayyar Altıkulaç'ın kendi isteği ile emekliye ayrılması ve M. Sait Yazıcıoğlu'nun yeniden izin talep edilmeyerek üniversitedeki görevine iade edilmesi hariç tutulursa bütün başkanlar siyasi otorite tarafından ve çoğu da pek hoş olmayan bir şekilde görevden alınmış veya emekliye sevk edilmiştir. Bu durum, başkanlar ve kurum üzerindeki siyasi müdahalenin ne boyutlarda cereyan ettiğini göstermektedir (Kara, 2016, s. 84-85).

Burada dikkat çeken bir başka konu ise daha o yıllardan itibaren TSK içerisinde cemaat ve tarikat üyelerinin general rütbesine kadar ilerlediklerinin görülmesidir. Metinde geçen tümgeneralin görevi, dini ve cemaatleri siyasal alandan uzak tutmak ve cumhuriyet tarafından dini alanın kontrol altına alınması için kurulan bir kuruma, 27 Mayıs Darbesinden sonra başkan olarak atanmıştır. Geçmişte başkanlık yapan iki ismin bu konuyla ilgili görüşleri şöyledir:

Tayyar Altıkulaç: " Diyanet'te hemen her gün yaşanan ve değişmeyen sıkıntı kanunla Başkan'a verilmiş olan yetkilerin siyasi makam tarafından kullanılmak istenmesinden kaynaklanır. Dini otorite boşluğu kesin olarak var. Bunun önemli sebebi Diyanet'in siyasi iktidar emrindeki görünümü ve bazı çevrelerce bu durumun istismar edilmesidir. "

M. Sait Yazıcıoğlu: " Diyanet Türkiye'nin sancılı değil en sancılı müessesesi. Bunun asıl sebebi de Diyanet'in konumu ile ilgili. Laiklik yorumundaki sıkıntı Diyanet'e de yansıyor. Siyaset-Diyanet ilişkileri sağlıklı zemine oturamıyor. Devlet bu konuyu sağlıklı biçimde çözebilmiş değil. Siyaset ile Diyanet'in ilişkileri pek hoş olmamıştır çoğu zaman" (Kara, 2016, s. 86).

1972'den sonra DİB'in başına akademisyen atanması gelenek haline geldiği görülmüştür. Gelenek ile ilgili resmi bir zorunluluk yoktur.

AK parti iktidarı sonrası 2004 yılında başladı. Ondan önce yoktu(Müftülerin akademisyen olması). Diyanet işleri başkanları Süleyman ateş ile Mustafa Sait Yazıcıoğlu var. Üniversiteden alındı onlar.

Müftülüklerde böyle bir şey yoktur. Müftülüklerde büyük iller için akademik kariyerli olsun diye bir istek var (K. YILMAZ, sözlü görüşme, 13.11.2017).

Tek istisnai durum 1992’de göreve getirilen Mehmet Nuri Yılmaz’dır. Kurumun ilk başkanı Rıfat Börekçi’ den sonra 11 yıl ile en çok görevde kalan 2. Başkandır. 28 Şubat döneminde de görevde olan Yılmaz, görevini Ak Parti iktidarında Prof. Dr. Ali Bardakoğlu’na devretmiştir. Laiklik açıklamaları (www.cnnturk.com/2008, 2008) ile dikkat çeken Bardakoğlu’nun Avrupa Birliği’ne üye olma sürecinin hızlandığı ve fasılların açılması arifesinde göreve gelmiştir. Avrupa ile ilişkilerin gerildiği, AB’ye üye olma ümitlerinin artık azalmaya başladığı bir dönem olan, mevcut hükümetin yönünü ve dikkatini Ortadoğu’ya çevirmeye başladığı bir dönemde (11.11.2010) görevden alınmıştır. Bu durum bize hükümetin, politik duruma göre Başkan tercih ettiğini göstermektedir. 2010 yılından 2017 yılına kadar görevde kalan Prof. Dr. Mehmet Görmez ise tartışmaların odak noktasında olan bir isim olmuştur. Özellikle DİB Başkanı’na tahsis edilen zırlı Mercedes gündemi baya meşgul etmişti. Daha sonra aracı “ibret-i alem” (Görmez, 2015) için geri iade eden Görmez’e, Cumhurbaşkanı Erdoğan Belçika’da bir organizasyon konuşmasında cevap verdi (<http://www.hurriyet.com.tr/gundem>, 2015). Envanterden başka araç tahsis edeceğini söyleyen Cumhurbaşkanı (<http://www.hurriyet.com.tr/gundem>, 2015), kısa süre içerisinde zırlı bir Mercedes’i Diyanet İşleri Başkanlığı’na tahsis etti.

3.3. Diyanet Siyaset İlişkisi ve Sekülerleşme

Türkiye’de Diyanet İşleri Başkanlığı’nın siyaset alanı ile resmi olarak uzak bir görüntüsü vardır. Pratiğe bakıldığında ise sosyal ve güncel konuların, hem kurum hem de hutbe içeriği olarak çok sık yer aldığı görülmektedir. DİB’in yaptığı açıklamalar, hutbe konuları, basım-yayım vs. dini konular kadar, günlük olaylar da ön plandadır. DİB; yazılı, sözlü veya hutbeler aracılığı ile terör durumlarında veya milli günlerde kardeşlik mesajları, ekonomik sıkıntı esnasında insanları tutumlu olmaya/alışveriş yapmaya özendirerek, Ortadoğu başta olmak üzere Müslüman coğrafyalarında bir olayı yorumlayarak, Müslümanları zengin olmaya çağırarak (<http://www.milliyet.com.tr/konya> haberleri, 2017), farklı konularda da görüş bildirmektedir. Hutbelerde dini konular üzerinden de sosyal mesaj verilebilmektedir. Siyaset, sosyal, ekonomik, kültürel, edebiyat, tarih vb. gibi konuları hutbe içerisinde işleyerek, güncel meseleler ile irdelenmektedir. Müslümanlık, yapı olarak sosyal hayat ve siyaset konuları ile uzak olmayan bir dindir. İslamiyet,

içerisinde siyasi alanı da kapsar ve yön verir. Bu sebepten ötürü Müslüman nüfusun yoğun olduğu bazı Avrupa devletlerinde müftülük seçimleri, o devletin hükümeti tarafından tanınmamakta; müftü merkezden atanmaktadır (Oran, 2013, s. 599-602). Hutbe hazırlama, DİB için iletişim ve enformasyon aracıdır. Her imamın hutbe yazacak yetkinlikte olmaması ve ülke çapındaki hutbelerde karışıklık/zıtlık yaratması, siyasal tepkiler vs. sebebiyle, her caminin kendi hutbesini hazırlama görevine son verilerek, bölgesel hutbe hazırlama uygulamasına geçilmiştir. Son 2 yıldır ise hutbeler merkezden(Diyanet İşleri Başkanlığı Hutbe Komisyonu) tarafından hazırlanmaktadır. Burada hazırlanan hutbeler ülkenin dört bir yanında okutulurken tekseslilik oluşturmuş ve ehil kişiler tarafından hazırlandığı içinde ilmi yönü kuvvetlenmiştir. Yine komisyon tarafından hazırlanan hutbeler ile ülke meseleleri konusunda daha devletçi yapı sağlanmıştır.

Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren DİB başkanlarına her zaman saygı duyulmuştur. Türkiye'deki iktidarlar hiçbir zaman DİB'i dışlama, hor görme eylemlerde bulunmamıştır. Kurumun saygınlığı her dönem korunmuştur. DİB Başkanlarının genelde seküler kimlikli kişiler olduğu görülmektedir. Tarihte, her ne kadar yasak olsa da din adamlarının eski geleneklerinden vazgeçmediği, dini alanlara ayakkabı ile girdikleri, sarık ve cüppe giydikleri, eski harflerle medrese eğitimi verdiği bilinmektedir. Birçok din adamı da kravat takmamaktaydı. Bu durum 12 Eylül' e kadar sürdü (Kara, 2016, s. 110). 12 Eylül'den sonra çıkarılan kanunlar yapılan düzenlemeler ile Başkanlık daha kurumsal bir hal aldı. Bu kurumda çalışan görevlilerin kılık kıyafetlerine de sirayet etti. Takım elbise ve kravat zorunlu hale geldi. Başkan dâhil tüm görevliler sakal tıraşı olmuş vaziyette hiçbir din ibaresi olmayan, klasik bir devlet memuru kimliğine büründüler. Kurum içinde bir dönüşüm gerçekleştirilmiş oldu. Siyaset kurumunda benzer bir örnek vermek gerekirse; 1945 yılından sonra da CHP söylemlerinde bir dönüşüm geçirmiştir. Oylarının azaldığını gören CHP kendi tezlerinin ötesine çıkarak, DİB'e daha ılımlı yaklaşmıştır. 1982 Anayasasında Diyanet İşleri Başkanlığı'na toplumsal bir rol verilmesi, Laiklik ilkesinin o güne yansımasıdır. Yoğun bir devletçilik ilkesinin benimsendiği 1982 Anayasası ile DİB, de bu ilke doğrultusunda yorumlanarak, devlet tarafından kontrol altına alınmıştır. Yine aynı yıllarda(özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi) devlet politikası olarak, siyasi ve askeri olarak sürekli kaos ortamı oluşan bölgelerde dinin bütünleştirici rolü ile kontrol sağlanmak amaçlanmıştır. Kenan Evren Cumhurbaşkanı olduktan sonra meydanlarda ayet okuması, dini söylemler geliştirmesi de bu duruma örnektir. Çeşitli

cemaatlerin ve tarikatların en çok Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde olduğunu düşünülürse, bölgede dinin, hayatın içinde ne kadar geniş yer kapladığı görülebilmektedir.

Türkiye'de sık sık "Din-Laiklik-Devlet" konuları ile ilgili krizler yaşanmasının sebebi olarak, Modernleşme veya devrimleri halk talebi ile değil, yönetici elit kadro tarafından gerçekleşmesi gösterilebilir Halk tarafından kabul edilmeyen ya da kabul edilmesi yılları alan devrimler, tabanda derin şoklar yaratmıştır. Halkın devrimleri içine sindirememesi, devletin daha sert tedbirler olmasına yol açmıştır. Bu sertlik halkın daha da devrimler ile arasına mesafe koymasına yol açmıştır. Kör dövuşünü anımsatan bu kısır döngü, Türkiye'ye çok ayak bağı olmuştur. Tek Partili Hükümetin din aleyhindeki faaliyetleri de halkın daha korkmasına ve sistemden uzaklaşmasına sebep olmuştur. Bu durum, Türkiye'nin Batı toplumları ile arasındaki en büyük farktır. Batı dünyasındaki devrimler halk tabanlı olmuş, Rönesans ve reform sürecini yaşayan Avrupa halkları, derin bir aydınlanma süreci yaşamış ve başlarındaki yöneticilerden haklar talep etmişlerdir. En büyük sıçramayı reform sürecinde kilise buyruğu altından çıktıkları zaman yaşamışlardır. Osmanlı döneminde hâkim olan düzen, Cumhuriyet ile birlikte kendini "düzen karşıtı muhalif bir ideoloji "de bulmuştur. Devletin dini alana baskısı bu kesimi yok etmemiş sadece yeraltına indirmiştir.

Modernleşme yapılırken yönetici kadro toplumdaki hassas konuları(din vb.) yok sayma ve görmemezlikten gelmeye çalışmıştır. Bu yapılan hata modernleşme önünde derin bir itiraz konusu olmuştur.

Türkiye'de dini modernleştirme eğilimler, itihatçılardan başlayarak Türkiye'de bir tek din olduğu noktasından hareket etmiştir. Dini ciddiye alan veya almayan kimseler, halk inançlarının kendi içinde anlamlı bir tür olduğunu kabul etmemişlerdir. Bunun için yalnız hurafelerden bahsetmişlerdir. Reformcuların çabaları bu hurafeleri sökmek olmuştur. Resmi kültürün yanında gizlice yaşayan, anlamlı bir halk kültürü olduğunu keşfedenlerin, bunun yanında bir halk dini olduğunu görememiş olmalarına ancak Ortodoks İslam'ın uzun vadede bir etkisi olarak değerlendirmek mümkündür. Zira, reformcular, halk dinini kuraldışı saymakla Şeyhülislamın pek de beğenmiş olacakları bir tutum almışlardır (Mardin, 1982, s. 110).

Devlet tarafından yapılan bu tarz dışlama yöntemleri ile eski düzen yanlıları daha cazip bir hale gelmiştir. Bu durum, en çok yasaklanan, kapatılan cemaatlere ve batıl itikatlara yaramıştır. Cumhuriyet kurucu kadrolarının "elit" olmaları, birçoğunun öğrenim hayatlarını Avrupa devletlerinde yapmış olmaları ve o ülkelerdeki reformları Türkiye' de ivedi bir şekilde uygulama istekleri, halkın bir bölümü ile fikirsel çatışma ortamı doğurmuştur. Bunun sonucunda yönetici elit kadro ile halkın bir bölümü arasında uçurum meydana gelmeye başladı. Oluşan boşluğu hocalar, şeyhler ve batıl itikatlar aldı. Aynı

zamanda hükümetin uygulamaları(ezan Türkçeleştirilmesi vb.) da halkın bir bölümünü daha çok cemaatlere ve dini yapılara itti. Diğer taraftan bakıldığı zaman, devletin getirdiği yenilik ve uygulamalar, Türkiye'ye çağ atlatmış ve dünya ile entegre bir ülke görünümü kazandırmıştır.

Osmanlı entelektüel çevrede ortaya çıkan Türkçülüğün baş temsilcisi Ziya Gökalp, fikirsel anlamda Durkheim etkisinde kalmıştır. Yeni bir ideolojik fikir ile ortaya çıkan Gökalp, “Ümmetçilik” yerine “Türkçülük” akımını geçirmeyi düşünüyordu. Bunun için Osmanlı'dan kalan Osmanlıcılık, Batıcılık, İslamcılık akımlarının sentezini kullandı. Hedefi de bu fikirlere paralel: Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak oldu.. Dönemin en revaçta olan fikri Turancılık rüyasına ise Rusya son vermişti. Laiklik fikrini ilk ortaya atanlardan biri olan yine Ziya Gökalp'tır. Önerileri ile 1917 yılında Hukuk-ı Ali Kararnamesi yayınlanmıştır. Böylece İttihatçı çevreler tarafından da fikirleri iktidara taşınmıştır. Bu durum Cumhuriyet kadrolarının düşünsel olarak temelini oluşturmuştur. Tek partili dönemde uygulanan siyaset türü de Türkçülük eksenindedir. Osmanlı Devleti'nden kalan anlayış ile hayatına devam eden vatandaşlar için tüm bu uygulamalar ve fikirler şok etkisi yarattı. 1930'lu yıllarda bazı şeyhler toplanıp “Kahriye” yani “Ya Kahhar” zikri çekerek Mustafa Kemal Paşa ve rejimine “kahr u tedmiri” için dua ederlerdi. (Kara, 2016, s. 181-182) İttihatçılar arasında uç fikirlerde olan Ahmet Rıza gibi kişilerde vardı. Genelde bunlar Auguste Comte taraftarı olup, Comte'a aşırı bir hayranlık beslemektedir. Comte, Ahmet Rıza'nın Fransa'da hocalığını da yapmıştır. Ahmet Rıza, Ziya Gökalp'e göre daha radikaldir. Dini ortadan kaldırıp, muasır medeniyetler seviyesine ulaşmanın yolunu bilim ile görmektedir. İttihat içinde bu tip fikirler, dönemin koşulları göz önünde bulundurulursa bir hayli yaygındır. Bu dönemde karşıt fikirlilerde boş durmamaktadır. İstibdat yanlıları 1909'da İstanbul'da çıkan gerici ayaklanma ile Başkent'te terör estirdiler. Bu isyan İttihatçı ordu üyeleri tarafından sert bir şekilde bastırıldı. Sorumluları idam ettirildi⁹. Daha sonra kurucu kadro içerisinde alacak olan kişiler, o yıllardan itibaren aslında gerici hiçbir ayaklanma ve eyleme izin vermeyeceğini ve gerektiği takdirde çok sert tepki vereceğini göstermiştir. Cumhuriyet döneminde de birkaç defa bu anlayışta isyanlar çıkmış, isyancıların sonu aynı olmuştur.

Ulus olabilmek için Türklük ve Sunni İslam temelli bir yapı oluşturulmuştur. Ulus devletlerin en önemli özellikleri olan kavramlarda tekseslilik sağlanmak istenmiştir.

⁹ İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti yöneticileri

Sadece Türkiye değil, bağımsızlığını kazanan diğer ülkelerde de birer devlet dini/mezhebi tercih edilmiştir.¹⁰ Bu durum, Türkiye’de mevcut olan siyasal yapının, çevre ülkelere örnek teşkil ederek, fikir akımlarının yayılması ile devam etmiştir. Özellikle Müslüman coğrafyalarda peş peşe Arap milliyetçisi ve laik Baas Partisi üyeleri çeşitli yollarla iktidara gelmeye başlamışlardır.

Türkiye’de liberalleşme ile beraber Türkçülük akımı zayıflamaya başlamıştır. 24 Ocak kararları ile yabancı sermayeye açılan Türkiye piyasası, kapitalist güçler için sıcak bir pazar haline gelmiştir. Her ne kadar kesintiye uğrasa da Türkiye’de devamlı olarak demokrasi ve muasır batı medeniyeti seviyesine ulaşabilme gayesi devam etmiştir. Aslında bu kuruluş ideolojisinin devamı niteliğindedir. İktidara gelen partiler hangi fraksiyondan olursa olsunlar doğal olarak “devlet politikasını” devam ettirmişlerdir. Türkiye’deki sert siyasal hava yine o dönem gerçekleştirilen liberal açılımlarla kırılmıştır. Söz konusu değişim ve kırılma, Türkiye’yi modernleşme yolunda takip eden ülkelerde görülmemektedir. Bunun sebepleri arasında o ülkelerin tarihi, devlet yapısı, halkın eğitim durumu, nüfusun niteliği önemli rol oynamaktadır. Ayrıca diğer ülkelerde(İran, Irak vb.) hiçbir zaman demokratikleşme yönünde adım atılmamış, aksine daha çok aile saltanatına çevrilmiştir. Darbeler sadece aile saltanatının el değiştirmesine yol açmıştır. Darbeyi yapan da bir sonraki darbeye kadar iktidarda kalmıştır. Gerçekleşen kısır döngüye o ülkelerin halklarından herhangi bir tepki gelmemesi, demokratik geleneğin olmaması/gelişmemesi olarak gösterilebilir. Türkiye’de ise yaşanan tecrübelerde, darbe olduktan maksimum 2 yıl sonra seçimler ile demokrasiye dönüş süreci yaşanmıştır. Bu süreçten sonra asker iktidarı sivil yönetime devrederek siyaset alanından çekilmişlerdir. O yönden Türkiye’deki askeri darbeler, hem Ortadoğu ülkelerinden hem de Güney Amerika ülkelerinden ayrılır.

¹⁰ Irak’ta kuruluş aşamasında Türkiye’yi taklit etmiştir. İlk kuruluş yıllarında yönetim kadrosunun Osmanlı ordusuna mensup subaylar olması, İstanbul’daki laik askeri okullarda eğitim görmeleri onları birer Mustafa Kemal hayranı yapmış ve uyguladıkları yöntemlerde M. Kemal Paşa’yı taklit ettikleri görülmektedir. Türkiye’de kimlik ve tarih arayışı olduğu dönemde, Irak’ta kendi tarih ve kimliğini yaratmıştır. Arap olmak kutsanmış ve geçerli dinin Sünni/İslam olduğu kabul edilmiştir. Kendilerine Babil, Sümer tarihinin devam gözüyle bakmışlardır.(Türkiye’de arayış Hititlere kadar gitmiştir.) Irak vatandaşlık kanunu çıkarılmış ve Iraklı olmanın şartları belirlenmiştir. Bu garip kanun ile yıllar yılı Irak topraklarında yaşayan bazı kesimler vatandaş olamıyor (mezhepsel sebepler. En önemli etken Şii olmaları.), ama Irak’ta doğup büyümeyen biri ise sırf Arap Sünni’si olduğu gerekçesiyle Irak vatandaşlığına alınıyordu. Aile kayıtları Osmanlı’ya bağlı ise bu kişilere “A kategorisi” vatandaşlık veriliyordu. Bunlar “gerçek” Iraklılardı. Kastedilen gerçeklik Sünni olmalarıydı. İran kökenli olup yüzyıllar boyu Irak’ta yaşayanlara ise “B kategorisi” vatandaşlık veriliyordu. Tabiki Türkiye’de hiçbir zaman böyle bir ayırım olmamıştır. Aynı yıllarda İran’da da şah yoluyla “İranlılık” kutsanıyor, “Perslik” diğer öğeler ikinci plana atılıyordu. Kendi dil akademilerini kuruyor, takvimde değişiklik girişimlerinde bulunuyordu. Burada istisna olarak sadece dil de herhangi bir değişiklik yapılmamıştır. (Luizard, 2016)

Türkiye’de sekülerizm açısından bir diğer özel durum da, İslam’ın resmi devlet bürokrasisiyle iç içe geçişi ve böylece, bir anlamda, İslamcılığın toplumsal tabanının devlet eliyle genişletilmesidir. Bunun karşılığında da İslamcıların yarı-demokratik ve çoğulculuk karşıtı yapının korunmasına hizmet ettiği görülmektedir. Dahası, 1980 askeri darbesiyle Türk-İslam Sentezi adını taşıyan yarı-resmi nitelik kazanmış, dinsel sağın önü hem siyasette hem de devlet içinde açılmıştır. Müslüman bir sivil toplum “sivil toplum”u harekete geçirerek iktidarı ele geçirmeyi arzulamıştır (Konuralp, 2010).

Osmanlı döneminde ilk modernleşme ordudan başladığı için Türkiye’de ordu her zaman daha modern ve daha elit bir yapıda olmuştur. Modernlik konusunda halk nezdinde ise iki parçalı bir yapı bulunmaktadır. Birincisi; ülkenin batısında, eğitilmiş, sanayi bölgelerinde, gelir seviyesi diğer bölgelere göre daha yüksek olan halk topluluğundan oluşmaktadır. İkincisi; tarım bölgelerinde ve kırsal kesimde yaşayan, daha çok ülkenin iç ve doğu kesimlerinde ikamet eden, dini hassasiyetleri sosyal ve siyasal tercihleriyle etkili olan, tarikat/cemaat yapıları ile daha yakından ilgilenen, gelir seviyesi diğer bölgelere göre daha düşük kesimdir. Bu kesimin, Cumhuriyet sonrası gerçekleştirilen devrim ve inkılaplara uyum konusunda sıkıntı çekmişlerdir. Getirilen yeniliklere karşı halkın bu kesiminden direnç yaşanmıştır.¹¹ Devletin, ülkenin geri kalmış bölgelerine ulaşamaması, belli bölgelerde yaşayan insanlarla devlet arasında bir soğukluk yaratmış ve halkı dini tarikatlara yanaştırmıştır. Bu durum tarikat liderlerinin daha güçlenmesine sebep olmuştur. Tarikat liderlerinin ya da şeyhlerin etkileri daha sonra dini alandan çıkıp sosyal ve siyasal boyutlara ulaşmıştır. Dışa açık, çağdaş bir toplum hedeflenirken; özellikle kırsal kesimde daha çok kapalı bir toplum yapısı meydana gelmiştir. Dini kendi çıkarına göre kullanan cemaatler, güçlü bir yapıya bürünmüş ve bu güce istedikleri şekilde yön vermeye başlamışlardır. Daha sonra ise din, siyasal boyutta kullanıma geçmiştir. *Dindar kesim, dini birer muhalefet aracı olarak da kullanılmaktadır* (Yücekök, 1997, s. 67). Söylemlerde dini terimler kullanılarak, İslam tarihindeki savaşlar/olaylar örnek verilmektedir.

Modernleşme hareketleri ilk olarak 3. Selim döneminden başlamıştır. Osmanlı Devleti’nin her alanda geri düşmesi, savaş meydanlarında alınan büyük mağlubiyetler, ekonomik sıkıntıların baş göstermesi modernleşme sürecini başlatmıştır. Avrupa’daki Reform ve Rönesans süreçlerine, Osmanlı Devleti’nin uzak durması geriliğin en büyük nedenlerinden biri olmuştur. Ülkedeki tutucu çevreler ise geri kalmışlığın sebebi olarak

¹¹ Bu konuya en güzel örnek Köy enstitüleridir. Türk tipi eğitim modeli olan Enstitüler, genellikle şehir dışındaki köy alanlarına kurulmuştur. Eğitimin sadece teoriden olmadığını, pratik ile desteklenmesi gerektiğini de bizlere göstermiştir. Ayrıca bu enstitülerde eğitim gören her öğrenci, bir sanat dalı ile uğraşmak zorunda, bir müzik aleti çalmak mecburiyetindedir. Daha sonra dünyadaki çeşitli ülkelerin eğitim sistemine “örnek model” olan bu kurumlar, çeşitli sebeplerle kapatılmıştır. Kapatılan enstitüler birbirinden değerli şair, yazar, sanatçı, mühendis, doktor vb. çıkarmıştır.

modernleşme ve Tanzimat döneminden sonra “İslam’ı terk etmeyi” göstermektedirler. Avrupa’da ise reform hareketi Hristiyanlığı değil tutucu Roma Katolik Kilisesi’ni hedef almıştır (Olgun, 2006). Modernleşme hareketleri, askeri, ekonomik, teknolojik ve siyasi gerilemeden/mağlubiyetten sonra birer mecburiyet haline gelmiştir. Padişah 3. Selim’den sonra yenilik hareketleri durmamış, devam ettirilmiştir. 2. Mahmud, Batı’daki birçok yeniliği inceleyip ülkeye getirtmiştir. Osmanlı Devleti’nde birçok ilk uygulama yine 2. Mahmud döneminde gerçekleştirilmiştir.

Osmanlı Devleti’nde olduğu gibi Türkiye’de de günümüzde bile modernleşme sorunları yaşanmaktadır. Eğitim ve gelir seviyesinin düşük olduğu yerlerde hayatın her alanında eski alışkanlıklar/gelenekler devam etmektedir. Bu kesim her alanda dünyaya kapalı, kendi içlerinde bir yaşam sürmektedirler. Çağı yakalayamamanın sonucunda olacaklar, bugün Ortadoğu ülkelerinde gözlemlenmektedir. Durmuş Hocaoğlu’na göre bu sorun İslam dünyasının genel sorunudur.

Bugünkü Batı medeniyeti tarihin sonu değildir. Elbette batı modernitesi aşılanacak ve dünya yeni bir çağ ile karşılaşacaktır. Bu yeni çağ yine İslam dışından çıkarsa işte o zaman İslam dünyasının işi çok zor. Asıl hedef Batı’nın kurmuş olduğu dünyayı yakalamaktır. Bundan sonra gelmesi gereken ise, kendimiz tarafından kurulacak olan evrensel bir dünya sistemi olmalıdır. Bu sistem tarihte eş benzeri olmamalıdır. Bu “İslam Modernizmi”dir. İslam dünyasının yapacağı 2 şey vardır: Çağdaşlaşma ve Modernleşme (Hocaoğlu, 2014, s. 544-545).

Hocaoğlu burada modernleşmeden kastettiği şey yepyeni bir modernlik anlamı getirmektir. Batı dünyasındaki modernleşme alınıp, kendi toplumuna, gelenek ve göreneklerine uygun bir şekilde millileştirmektir. “İslam referanslı evrensel bir dünya hâkimiyeti” projesini desteklemektedir. Osmanlı Devleti dönemindeki ümmetçilik fikir akımının modernize haline getirilmiş şeklidir. “Hiçbir toplum, dünyadan izole edilmiş bir hayat yaşayamaz” diyen Hocaoğlu, milliyetçilik akımları karşısında çaresiz kalmış, Osmanlı Devleti’nde toprak kayıplarının karşısında dini söylemlerden ziyade bir şey üretememiş olan ümmetçilik akımı doğrultusunda fikir üretmektedir. Özellikle Birinci Dünya Savaşı sırasında Arap topraklarının kaybedilmesinin sebebi İngilizlerin(Arabistanlı Lawrence), Arapları milliyetçilik ekseninde kışkırtmasıdır. Bağımsız büyük Arap devleti rüyası gören Araplar, İngilizlerin oyununa gelerek isyan etmiş ve Arabistan toprakları Osman Devleti’nden ayrılmıştır. Ümmetçilik fikri veya İslam halifesinin Cihat çağırısı hiçbir işe yaramamış, aksine halife ordusuna karşı savaşmıştır. Osman Devleti’ndeki ümmetçiliğin Araplar nezdinde etkisiz kaldığı ve milliyetçilik akımının ağır bastığı

görülmektedir. İslam dünyası onca acı çekmesine rağmen bugün bile Arap milletlerin İslam dünyasında birlik beraberlik ya da ümmetçilik fikri sağlayamamıştır. Mezhep tartışmalarının sık yer aldığı Ortadoğu’da karşılıklı politikalar bu fikir ekseninde belirlenmektedir. Bunun ekonomik boyutu tabii ki de vardır. Örneğin; İsrail’in Gazze saldırısında Türkiye ve Katar tepki gösterirken, Suudi Arabistan sessiz kalmakta ve en büyük ticari, askeri, ekonomik anlaşmalarını ABD ile yapmaktadır. İran ve Irak; Suriye’deki iç savaş da Esad rejimi desteklerken; Türkiye ve Katar muhalifleri desteklemektedir. Burada daha çok mezhepsel nedenler politikayı belirlemektedir. Bu tarz ayrımların sık yaşandığı İslam dünyasında “İslam referanslı evrensel bir dünya hâkimiyeti” ütopyik bir fikirden öteye gidememektedir. İslam dünyasında yaygın tutuculuk fikrinin de ön planda olması bu durumun sebepleri arasında yer almaktadır. Hocaoğlu’nun da dediği gibi, bir toplum en genel halde kendi kültürünü ve kimliğini koruyamaz, ancak değişerek ve gelişerek muhafaza edebilir.

Bir ideoloji olarak din alındığında toplumu ilgilendiren tüm konular dinin konusu olarak siyaset alanına girer. Şerif Mardin dini “yumuşak” bir ideoloji olarak görmektedir. Bu yumuşak ideoloji ile kastedilen kitlelerin çok daha şekilsiz inanç ve bilgisel sistemleri anlatılmaktadır (Mardin, 1982, s. 13). Yeni gerçekleştirilen devrim ve yeniliklerle beraber, Osmanlı Devleti’nden beri süregelen dini etkilerin birbiri ile çatışacağı ve bu da yeni kurulan Cumhuriyet için büyük bir karşı güç yaratmıştır. En büyük çelişkileri otorite ve meşruluk konusundadır. *Çünkü İslamiyet’e göre tek meşru otorite Allah’ın otoritesini yansıtan otoritedir; dolayısıyla egemenliğin ulusa ait olduğunu savunan Cumhuriyetçi görüşle ters düşmektedir* (Gözaydın, 2014, s. 236). Bu karmaşık durumdan kurtulmak isteyen yeni cumhuriyet; dini, vicdanlara ve kişilerin manevi dünyası ile sınırlandırdı. Böylece Laiklik anayasada olmamasına rağmen ilk kez uygulamaya konulmuş oldu. Özellikle kırsal ve iç kesimlerde yaşayan vatandaşlar için yeni uygulamalar bir karşıtlık yarattı. Sosyal hayatın neredeyse tümünü belirleyen din, yavaş yavaş siyasal hayatta yerini aldı. Din, sosyal hayattan sonra, siyasal yaşamı ve tercihleri belirleyen, niteleyen bir olgu haline aldı. MNP(Milli Nizam Partisi) ile siyaset sahnesine giren İslami / muhafazakâr görüş, yıllar içinde dönüşüme uğradı. Her şey gibi din algısı da değişime uğradı. Şehirleşmeyle oluşan yeni hayat tarzları, beraberinde dinde yeni içeriklere kavuştu. Daha önce kapitalizme ve liberal görüşlere karşı olan bu muhafazakâr/İslami görüş, bu fikirlere karşıtlığını yumuşattı. Liberal fikirleri/görüşleri yeniden yorumlayan cemaat ve muhafazakâr gruplar kendi liberal ekonomik yapılarını oluşturdular. Yeşil sermaye ile

liberal dünyaya giriş yapıp, kısa sürede neo-liberal politikaları benimsediler. Siyasi olarak sürekli engellemelere ve parti kapatmalara maruz kalan İslami/muhafazakar hareket, 1999 yılında kırılma yaşadı. Fazilet Partisi'nin kapatılmasından sonra, parti içinden kendilerine “yenilikçiler” adı verilen bir grup, yeni bir ideoloji ile başka bir parti kurmaya karar verdi. Bu aslında muhafazakâr camia için devrim niteliğinde bir karar olarak görüldü. Sisteme karşı olan, Cumhuriyetin kurulduğu ilk yıllardan itibaren sistemi eleştiren ve düzene başka pencereden bakan bir kesim artık “gömlek değiştirdik” diyerek düzen savunucu rolünü üstlenmeye hazırlanmışlardır. Yenilikçilerin kurduğu Adalet ve Kalkınma Partisi 2002 yılında aldığı 34,42 oy oranı ile tek başına iktidara gelmiştir. İlk yıllarında AB'ye tam üye olma ve demokratik reformlarla ilgili dikkat çeken iktidar partisi, 2007 yılında yapılan seçimlerinden oylarını arttırarak çıkmıştır.

Ülkede demokratik gelişimin bir türlü istenilen seviyeye çıkamamasının sebeplerinden biri de ekonominin istikrara kavuşamamasıdır. Her hükümet 1950'den beri ekonomik vaatlerle seçim kampanyasını sürdürmüş ve çoğunlukla ekonomik vaatler seçim kazandırmıştır. Bunların yanında gerçekleşmesi imkânsız biraz magazine kaçan uçuk vaatlerde olmuştur¹². İnsanları etkilemek ve seçim meydanlarına çekmek için yemek dağıtan partilerde görülmüş ve kendi ölçeklerinde başarılı olmuşlardır¹³. Her aileye iki araba verenler, her mahallede yüz trilyoner çıkacak diyenler de seçim meydanlarında görülmüştür. Ekonomi temelli seçim vaatleri sürerken genellikle kısa sürede somut “ödül” veren, bir nevi günü kurtarmaya yarayan vaatler olmuştur. Seçim öncesi sanayi yatırımları üzerine proje üreten lider görmek istisnalar hariç çok zordur. Olan vaatlerin büyük kısmı ise askeri sanayi üzerine yapılan, milliyetçi oylara talip olan vaatlerdir.¹⁴

Türkiye gibi sanayileşmenin geri kaldığı veya yetersiz olduğu ülkelerde demokrasinin bir türlü yerleşmediği görülmüştür. Aksine sanayide dünya çapında en ileri olan ülkeler ise demokrasi, insan özgürlükleri, ekonomi başta olmak üzere her alanda ileri bir ülke olduğu aşikârdır. Çağımızdaki toplumların en büyük maddi güç kaynağı, Sanayi'dir. Sanayinin maddi bir güç unsuru olarak önemi o denli büyüktür ki, günümüzde, Sanayi, dünyevi gücün ta kendisi demektir ve dünyanın kaderi bu sanayileşmiş ülkelerin elindedir (Hocaoğlu, 2014, s. 484).

¹² Türk siyasetinin renkli ve tecrübeli ismi Süleyman Demirel 1991 seçimlerinde vaat yarışında “kim ne veriyorsa 5 lira fazlasını vereceğim, ekonomiyi 500 günde düzlüğe çıkartacağım” diyerek seçimlere damga vurdu.

¹³ 2002 genel seçimi öncesinde Genç Parti lideri Cem Uzan, “ Her işsize 350 TL maaş, vallahi mazot 1 TL olacak” söylemleri, Televizyon reklamları ve mitinglerde döner-ekmek dağıtması ve temelde propagandayı ekonomi temelli yapması kendisine %7 oy kazandırmıştı. 2 Partinin barajı geçtiği 2002 seçimleri için hiçte azımsanmayacak bir oran olmuştur.

¹⁴ Necmettin Erbakan, 28 Şubat sürecinden önce 5 bin tank üreteceğiz diyerek milli savunma sanayine vurgu yapmıştır.

Türkiye, dünyadaki ileri sanayi ülkelerinden biri değildir. Bu yönde çaba ve gayret içerisinde. Tarım sürecinde iken sanayileşme adımları ya sınırlı kalmış ya da iç/dış sebepler nedeniyle engellenmiş, başarılı olamamıştır. Sanayileşmenin en önemli ögesi hammaddedir. Türkiye’de ağır sanayi yapacak hammadde eksikliğinin (uranyum, petrol, doğalgaz) sanayi geri kalmışlığında payı vardır. Türkiye’de demokrasi oturmamasının sürekli kesintiye uğramasının temeli de aslında ekonomik sebepler neticesiyle oluşan ülkedeki kaos durumudur. Tek neden olarak sayılmasa da ciddi bir neden olarak gösterilebilir. Türkiye, belli bir yere kadar getirdiği tarım toplumundan, sanayi toplumuna geçememiştir. “Tarım toplumundan kopmamak” aynı zamanda simgesel anlam da taşımaktadır. Tarım toplumu gelenek ve görenekleri, yerelliği ve az gelişmişliği temsil etmektedir. Sanayileşmekten ziyade biraz da sanayileşmenin getirdiği toplumsal hayatta ki sosyal iyileşme durumudur. Muasır medeniyetler seviyesine ulaşma gayesinde Türkiye’nin, sanayileşme hamlesiyle geleneksel tarım toplumunu sosyal anlamda evrilme gayesi içine getirememiştir. Kırsal kesimden büyük kentlere göç eden insanlar kendi mahallelerini kurmuş, kırsaldaki kültürlerini ve yaşam şekillerini devam ettirmiştir. Bu durumda sanayi toplumu oluşumunu imkânsız kılmıştır. Batı’daki gelişmiş ülkelerde ortaya çıkan sanayi toplumu, Türkiye’de bu sebeplerden ötürü gerçekleşmemiştir. Bu durum Türk insanın çağdaşlaşmasının, modernleşmesinin önünde de engel arz etmiştir. Sanayi toplumu projesi, Batı medeniyetinden olmayan memleketlerde başarısız olduğu görülmüştür. Sanayi toplumu ile beraber gelen, Batı dünyasının değerleri karşısında muhafazakâr kesim tarafından ciddi bir direniş ve kabul etmeme refleksi doğurmaktadır. Bu oluşan refleks modernitenin karşısındaki en büyük engellerden biridir. Muhafazakâr kesiminin 2002 yılından itibaren sisteme dahil olup, neo liberal fikirlere sahip olması ile aynı kesimde dönüşüm gerçekleşmiştir. Daha önceleri mevcut sisteme karşı olan kesim, sisteme dâhil olarak “*Pasif Devrim*” gerçekleştirilmiştir (Tuğal, 2010).

Benzer bir dönüşümü Diyanet İşleri Başkanlığı’nda da görmek mümkündür. “Pasif Devrim” diye adlandırılan dönemden önce sistemin dışında yer alan DİB kurumu ve yetkili çalışanları, “Pasif Devrim” döneminden sonra sisteme dâhil olmuşlardır. İtibarları, devlet hiyerarşisi içinde konumları yükselmiş, ayrılan ödenekleri ve kadro sayıları artmıştır. İlerleyen teknoloji ile yeni birimler ortaya çıkmıştır; Televizyon ve radyo kanalı kurulmuştur. Hemen hemen tüm televizyon kanalları ramazan ayı içerisinde DİB görevlileri veya ilahiyatçıları çıkarmaktadır. Kurumun eğitim konusunda ise okul açma veya işletme yetkisi yoktur.

Okul veya medrese açmak yasal olarak mümkün değil. Tevhid i tedrisat kanunu onu engelliyor. Ona ihtiyaç yok zaten. İmam hatip okulları milli eğitimin ve ilahiyat fakülteleri de YÖK'ün nezareti altında yürüyor. Onlar mezun edip ortaya bırakıyorlar. Onlar diyanete müracaat edip, diyanette bir karar alarak, inşallah bir diyanet akademisi kurulacak. İmam hatip ve ilahiyattan gelen mezunları adalet akademisinde olduğu gibi 2 veya 3 yıllık eğitimden sonra diyanet kadrosuna alacak. 10 tane ihtisas merkezimiz var bunlarda akademiye bağlanacak o şekilde bir alım olacak. Öğrenci alımı hususunda medreselerden gelen olmaz. Üniversite lisans ve ön lisans mezunları ile belki ihtiyaç olursa imam hatip lise mezunları olabilir. Müezzinlik ve diğer şeyler için. İcazetle medrese eğitimi alanlar olamaz. Çünkü yasalar müsait değil (K. YILMAZ, sözlü görüşme, 13.11.2017).

Yıllar geçtikçe DİB'in itibarı artmış, devletten ayrılan ödenek yükselmiştir. Tüm bu oluşumlar ile DİB, daha kurumsal bir yapıya dönmüştür. Dolayısıyla il ve ilçe müftülüklerinde daha eğitimli kadrolar oluşturulmuştur. Böylece kurumun, sisteme adapte olan kişilerle donatılması sağlanmıştır. Türkiye'de muhafazakâr kesimin "dünyevileşmesi", kuşkusuz DİB'e de yarar sağlamıştır. Yapılan görüşmelerde, kurum çalışanlarının DİB'in iyi bir noktada olduğunu belirtmektedirler. Zaman geçtikçe daha da iyi yere geleceğine dair inançları olduğu görülmektedir.

Kurum olması gerektiği yerde değil ama eskiye göre daha iyi. 2010 yılında bir kanun çıktı ve diyanet teşkilatını belirleyen bir kanundu bu belki biraz daha özerk olabilir daha seçimle gelinebilir hale getirebilir. Diyanet işleri başkanlığı hakkında söylüyorum. Seçim olursa eğer toplumda ağırlığı daha fazla hale gelir. En çok tartışılan konu olan genel bütçeden maaş alma konusuna bir çözüm getirmek lazım belki. Vakıfların tamamı dini vakıflardır. Vakıfların gelirleriyle diyanet birleştirilerek böyle bir finans kaynağı sağlanarak yapılabilir. Açık kalırsa genel bütçeden sağlanmalı bu çok istismar ve istihfaf ediliyor. Bizim inanmadığımız halde verdiğimiz vergilerden aldığınız şeylerden diyaneti yürütüyorsunuz tarzı seslerin en azından kesilmesi haksız ithamların önlenmesi adına böyle bir şey yapılabilir. Vakıfların gelirleriyle ve yeni vakıflar ithas edilerek finans oradan sağlanabilir. Sadece eksik kalan taraflarda destek alabilir. O zaman feryadı ı figan da azalır(K. YILMAZ, sözlü görüşme, 13.11.2017).

3.4. Kurum İşleyişi ve Personel Yapısı

Şeriye ve Evkaf Vekâletinin kaldırılmasından sonra kurulan DİB, Başbakanlığa bağlı atama yoluyla kadroları oluşan bir devlet kurumudur. Bazı dönemler siyasetin içerisinde tartışma konusu olan Diyanet İşleri Başkanlığı, devlet hiyerarşisinde son yıllarda yüksek sıralara çıkmıştır. Kurum başkanının yüksek devlet memuru maaşı aldığı, kırmızı plakalı makam araçları tahsis edildiği bir kurum olmuştur. Başkanın, protokoldeki yeri, diğer kurumların başkanlarına göre daha üst sıralardadır.

Kurum başkanı ile ilgili resmi olarak herhangi bir görev süresi belirtilmemiştir. Atanan başkanlar bazı durumlarda vefat edinceye kadar görevde kalmıştır. Bu gelenek 4. Başkan Sabri Hayırlıoğlu'na kadar devam etmiştir. Ondan sonra bir Diyanet İşleri Başkanı ortalama 2 yıl görevde kalmıştır. 2010'da yapılan düzenleme ile başkanlık süresi 5 yıl

olarak sınırlanmış, bir kişinin en fazla iki defa başkan olabilmesi sağlanmıştır. 1982 anayasası ile 5 olan başkan yardımcısı sayısı, 2010 düzenlemesi ile 2'ye indirilmiştir. Öğrenim durumuna göre, en çok(54.229-%46,2) ile Ön lisans(dini),imam hatip lisesi(23.410-19,9) ve (19.064-16,2)lisans(dini) şeklinde sıralanmıştır. Kurumda üniversite mezunu (lisans-ön lisans) çoğunlukta olduğu görülmektedir(%62,4). Bu rakam üniversitelerin dini eğitim veren kısımlarını kapsamaktadır. Dini olmayan bölümlerden üniversite mezunu personel sayısı da 17.096(%15,3)dır. İlk ve ortaokul mezunu sayısı ise 1493(%1,39) kişidir. Üniversite mezunu çalışanlar genellikle il-ilçe müftülüklerinde, genel müdürlük ve başkanlıkta çalıştıkları, eğitim seviyesi düştükçe daha çok cami imamı/müezzini, kuran kursu öğreticisi ve vaiz oldukları gözlemlenmektedir. En yüksek personel sayısı sırasıyla İstanbul, Ankara, Konya, Samsun ve Bursa'dır. Şehirlere göre cami sayısı sırasıyla İstanbul, Konya, Ankara, Samsun ve Kastamonu'dur. Konya personel sırasında Ankara'nın gerisinde olmasına rağmen, camii sayısında başkent önündedir. Konya'nın muhafazakâr bir vilayet oluşu ve Anadolu Selçuklu devletinin başkentliğini yapması bu şehirde çok sayıda camii, türbe, medrese vb. dini yapıların oluşmasını sağlamıştır.

Son yıllarda önemi artan kurumun, her geçen yıl personel sayısını da arttırmaktadır. Personel alımı KPSS sınavı ile gerçekleşmektedir. KPSS'den sonra bir mesleki mülakat yapılmaktadır¹⁵. 2005 yılında 80.299 personel sayısı olan varken 2015 yılında bu sayı 117.378 kişiye çıkmıştır. 10 yılda %50'ye yakın bir artış gözlemlenmektedir¹⁶. Artışın en büyük sebebi, ülkedeki ve yurtdışındaki cami ve din kurumlarının sayısının artmasıdır. 2005 yılında 77.777 cami sayısı 2015 yılında 86.762 olmuştur. Her dönem ritmik bir artış göstermiş ve her kurum tarihinin en yüksek personel sayısına ulaşmıştır.

Bunu sebebi önceki yıllardaki daralmadır. Diyanet kurulduğu zamandan beri hep baskı ile gelmiş ve 28 Şubat döneminde ölenlerin yerine yeni alım yapılmamıştır. Yani olması gereken personel 100 bindi o zaman 70-80 binlerde dondurulmuş. 2002 Ak Parti iktidarından sonraki süreçte ihtiyaçlar ile devlet imkânları eskisi gibi değil, şimdi kadro imkânlarını verdi. Şu an diyanetin 120 bin personeli var. Olması gereken yerde. Eskiden verilmeyen verildiği için. Daha da fazlasına ihtiyaç var. Türkiye'de 85 bin cami var. 20-30 bin Kur'an kursu var. Bunların yatılı olanları var. A-B-C-D diye ayırılmıştır. A grubu yatılı olan ve sayısı 100'ü geçen, B grubu yatılı sayısı 100'ün altında olanlar, C grubu gündüzlü ve adresi olanlar, D grubu ihtiyaç dâhilinde dediğimiz geçici (6 Aylık-1 yıllık) Kur'an kursları vardır. Özel kurs bulunmamaktadır. Muhakkak diyanet ile bağlantılı olmalıdır(K. YILMAZ, sözlü görüşme, 13.11.2017).

¹⁵ "Personel alımı KPSS ile alınır. KPSS den sonra bir mülakat yapıyor. Benim gerekli, gördüğüm vazifeyi yapabilir mi diye bakar. Baraj her sene değişir. En düşük 50. 70 den yukarı alanlar denilir. Kaç kişi alacak mesela diyanet başkanlığı atıyorum mesela 5 bin kadro. 3 katı kadar aday çağırılır. Daha sonra mülakatta eler ve normale indirir. Yani ırk memleket ayırımı olmaz(K. YILMAZ, sözlü görüşme, 13.11.2017).

¹⁶ Cami

En yüksek personel sayısı 2013 yılında gerçekleşmiştir: 121.845. 2014 yılında bu sayıda azalma olmuş ve 119.743 kişiye düşmüştür. 2015'te bu rakam 117.378 olarak kaydedilmiştir.

Türkiye'de sıkça tartışma konusu olan mezhepler, DİB'in alanına girmektedir. Devlet tarafından kabul edilen/edilmeyen mezhepler, ibadet şekillerindeki farklılıklar, resmi olarak ibadethane sayılmayan yerlerde ibadet etmeleri Türkiye'nin çözemediği konuların başında gelir. DİB'e göre, İslam'da bütün mezheplerin kaynağı Kuranı Kerim ve Hz. Muhammed'in sünnetidir. Bütün görüşlerin kaynağı da bu iki kaynaktan çıkmıştır. Lakin gerek Arapçanın özelliği gerekse de zihin yapılarının farklılığı, iki kaynaktaki verileri farklı değerlendirmeye sebep olmuştur. Özellikle Arapçanın dil özelliği ile Kuranı Kerim'de bazı kelimeler çift anlama gelmektedir. Mezhepler; Kuranı ve hadisleri yorumlayan imamların, kendilerine göre yaptıkları değerlendirmeler sonucu oluşan yorum farklılıklarından ortaya çıkmıştır. Tabi ki DİB'in resmi olarak tanıdığı "4 Hak Mezhebi" olarak adlandırılan: Hanefi, Maliki, Şafii ve Hanbeli mezhebidir. Kurucuları sırasıyla İmam-ı A'zam Ebû Hanîfe, İmam Malik, İmam Şâfiî ve İmam Ahmed b. Hanbel'dir. DİB sadece Kuran ve sünnet kaynaklı mezhepleri kabul etmektedir. Türkiye'de yaşayan aleviler bu konu sorun teşkil etmektedir. Devletin ve devletin kurumu olan Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Aleviliği resmi olarak tanımaması, Aleviliği bir kültür olarak görmesi, cem evlerini ibadethane olarak tanımaması, Alevi dedelerin herhangi kanuni ve hukuki hakka kavuşmaması, DİB kurumunda temsilcilerinin olmaması Aleviler için en önemli sorunların başında gelmektedir. Yapılan görüşmelerde kuruma çalışan alırken herhangi bir ayırım yapılmadığı ifade edilmiştir.

Zaten personel KPSS ile alınır. KPSS den sonra bir mülakat yapıyor. Benim gerekli, gördüğüm vazifeyi yapabilir mi diye bakar. Baraj her sene değişir. En düşük 50. 70 den yukarı alanlar denilir. Kaç kişi alacak mesela diyanet başkanlığı atıyorum mesela 5 bin kadro. 3 katı kadar aday çağırılır. Daha sonra mülakatta eler ve normale indirir. Yani ırk memleket ayırımı olmaz(K. YILMAZ, sözlü görüşme, 13.11.2017).

3.5. Tarihten Günümüze Hutbe

Hutbe, insanları din konusunda bilgilendirme amacıyla hazırlanmış metinlerdir. Metinleri okuyan kişiye hatip denir. Camilerde Cuma ve Bayram günlerinde okunmaktadır. Cuma günleri hutbeden önce cami imamı tarafından belirlenen konu ile alakalı vaaz verilmektedir. Vaazların konusu imam tarafından belirlenmektedir. Hutbeler ise merkezi

kurul tarafından hazırlanmaktadır. Hutbelerin kaynağı, Kuran ve hadislerdir. Hutbelerde dini konular, öğütler, nasihatler ve güncel konular yer almaktadır. İslam tarihinde ilk kez Hz. Muhammed'in Mekke'den Medine'ye hicretinden sonra hutbe okunmuştur.

Dini amaçlı hazırlanan hutbeler, İslamiyet'in ilk dönemlerinden itibaren, özellikle Hz. Muhammed'in vefatından sonra siyasi amaçla kullanılmaya başlanmıştır. Hz. Ebubekir döneminde uygulanan siyaset şekli ve yöntemi hutbelerde işlenmiştir. Hz. Ebubekir'den sonra gelen üç halife döneminde de bu uygulama devam etmiştir. İlk yıllarda Cuma hutbelerini dönemin halifesi okumaktaydı. Cami cemaatine, Cuma namazını yine halife kıldırırmaktaydı. Hutbelerin siyasi bir hal alması ile daha sonra sultan/halife/padişah adına hutbe okuma geleneği başlamıştır. Hutbe okunan isim, o bölgenin hâkimi ve yöneticisi olduğu anlaşılmaktadır. Böylece hutbeler uluslararası siyasetin bir parçası olmuştur. Devletlerarasında çatışma ve savaş nedenleri olarak sayılmıştır. İsme ilk hutbe Hz. Ali adına okunmuştur (Baktır, Hutbe, 1998).

Minber üzerinde ilk Önce halifeye dua eden zat Abdullah bin Abbas olup, o, Ali'nin Basra valisi iken Basra'da: "Ey Tanrım! hak ve doğruluk hususunda Ali'ye yardım et!" diye dua etti. Bundan sonra halifelere dua etmeye devam edilmiştir. Hatip, uluhyarak ve adını anarak halifeye dua eder ve yüce Tanrı'nın, dünyanın maslahat ve menfaatini onun şahsında topladığını söyler, hutbe zamanı duaların kabul edileceği sanıldığını söyler, hutbe söylerken halifeye dua ederdi. Üstelik: "Bir kimsenin duası Tanrı katında makbul ve müstecap ise, o kimse sultana dua etsin" şeklinde sultana hayır duada bulunmaya teşvik eden ve seleflerden kalma sözler naklederdi. Halifeler kudret sahibi iken yalnız onlara dua edilirdi. Halifelik idaresi yıkıldıktan sonra, minberlerde halifeye dua etmek bırakılarak, yalnız sultanlara dua edildi. Sultandan başka kimseye dua edilmez oldu. Duada sultana başkasını ortak etmek yasak oldu. Fakat, birçok devletler sadelik, yenilik ve göçebeliğin temayül ve kabalığı çağında bulunurlarken, bu âdete riayet etmeden, müphem ve kısa bir şekilde Müslümanların idaresi başında bulunanlara dua etmekle yetinirler. Bu merkezde ve bu temayülde söylenen hutbelere "Abbasiyye" adını verirler, bu deyimle, bu kısa duayı kasıt ederlerdi (Haldun, 1996, s. 34-35).

Abbasiler döneminde halifelerin Cuma namazını ve hutbe okuma geleneğini terk etmesi sonrasında, bu görevlere din adamları atanmıştır. Seçilen din adamları hutbede halifenin adını okuyarak, dua etmişlerdir. Daha sonra gelenek haline gelen uygulama, yakın döneme kadar devam ederek, egemenlik ve bağımsızlık sembolü haline gelmiştir. İslam geleneklerinde bir hükümdar muktedir olması için halifeden onay alması gerekmektedir. Hükümdar böylece halife adına hutbe okuturdu. Hutbe devletlerarasında güç dengesini sağlardı. Bir dönem eyalet valileri kendi adlarına da hutbe okutmuştur. Türk devletlerinde ise halife yerine hükümdar adına hutbe okuma geleneği Gazneliler'de başlamıştır. Gelenek halini alan uygulama Selçuklular döneminde de devam etmiştir (Baktır, 1998).

Gazneliler Devleti topraklarında Abbasi halifesinin adı İslam toplumunun manevi lideri olarak anılırken Gazneli Mahmud hâkimiyeti altına aldığı Müslüman ülkelerde hutbeyi kendi adına okuttu.

Böylece devlet yapısında halifeyi manevi, hükümdarı siyasi lider olarak tanıma temayülü ortaya çıktı. Halifenin izni alınarak veliahdın adının hutbede anılması Gazneli Mahmud' un başlattığı bir uygulama olup devlette istikrarın sağlanması amacını taşımaktaydı. Gazneli ge eneği Selçuklular tarafından devam ettirilmiştir (Baktır, 1998, s. 247)

Şii devletlerinde kendi halifeleri adına hutbe okutulmuştur. Daha sonra on iki imam adına hutbe okunmaya başlanmıştır. Moğollar, Sünnilere ve Şiilere ayrı hutbe okutmuştur. Anadolu'da ise beyliklerin hükümdarları adına hutbe okutulmuştur. Osmanlı Devleti, beylik döneminde ilk hutbe Osman Bey için okutulmuştur. İlk hutbeyi okuyan Dursun Fakih'dir. Yavuz Sultan Selim döneminden sonra uzak yabancı Müslüman devletlerde dahi Osmanlı Devleti adına hutbe okunmuştur. Osmanlı Devleti yıkıldıktan sonra dahi hutbeler devam etmiştir. Abdülmecid döneminde anayasaya madde olarak hükümdar adına hutbe okumak eklenmiştir(7. madde). Cumhuriyet kurulduktan sonra ise Cumhuriyet yönetimine ve İslam dünyası için dua edilmiştir (Baktır, 1998).

Osmanlı Devleti'nde hutbeler Arapça okunmuştur. Tarihte ilk Türkçe hutbe 1911 yılında Bursa'da okutulmuş ama devam ettirilmemiştir. Hutbe önce Arapça olarak aktarılmış, daha sonra ayet ve hadis kısımları Türkçe olarak cemaate anlatılmıştır. Hutbenin ayet ve hadis kısmı başta olmak üzere tümünün Türkçe okunması ise 5 Şubat 1932 yılında Süleymaniye Camii'nde gerçekleşmiştir (Gül, 2017).

DİB'in görevleri arasındaki en zorlu ve etkili olanlardan biri olarak hutbe hazırlanması gösterilebilir. Yıllar içerisinde farklı yazma metotları uygulanmıştır. İlk başta her caminin kendi hutbe kütüphanesi bulunmaktaydı. Her camide farklı konuda yazılan hutbeler, sadece o camide okunmaktaydı. Böylece camiler arasında hutbe farklılıkları yaşanmaktaydı. Bu uygulama 1996 yılına kadar sürdü. Bu tarihten sonra bölgesel hutbe yazımına geçildi. Hutbeler bölgesel olarak hazırlanıp okunmaya başlandı. Kısa bir dönem merkezden hutbe okunmasına geçildi. 2003 yılından sonra Ali Bardakoğlu döneminde hutbe yazma görevi illere ve cami imamlarına verildi (Yılmaz K. , 2017). Bu sistem ile her şehirde hutbe yazacak kapasitede ki cami imamları ve vaizler, hutbeleri müftülüğe göndermektedir. Sonucunda "en uygun" olanı seçilir. 2015'ten sonra ise hutbeler tamamıyla İl Müftülüklerinin içinde kurulan "Hutbe Komisyonu"na geçti. Beş kişiden oluşan kurum her Perşembe toplanıp hutbe konularına karar vermektedir. Kurul üyeleri burada vaizler ve imamlar arasından seçilir. Kadın vaizler de bu kurul içerisine seçilebilirler. Yetenekli olan vaizleri ise müftülük kendisi seçmektedir. Komisyonun kararlaştırdığı hutbe, müftülük onayından geçtikten sonra yayınlanır. Son 3 yıl ise hutbeler Ankara'dan gönderilmektedir. DİB, hutbe

konusunda tüm sürece dâhildir. Hutbe hazırlanması kurumun en önem verdiği konuların başında gelmektedir.

Hutbe yazma zor iş her hatibin hutbesini kendisinin yazmasını beklemek en hoş olanı ama bunu herkesin yapması da mümkün değil. Çünkü zaman çok sınırlı yani 5 dakikayı aşmayan bir sürede A4 kâğıdın bir yüzüne dökülmüş mesajları sistematik bilgi akışı içerisinde sunacaksınız ve bu diğer hutbelerden alınmayacak, sizin kendi ürününüz olacak. Siz planlayacaksınız. Konu ve argümanlar size ait olacak. Ve bir fikir bütünlüğü içerisinde olacak. Cemaat de 4-5 dakika içerisinde hutbeyi dinlediğinde hakikaten bir kanaat sahibi ve onu motive edecek bir duygu tarafı olması gerekiyor. Hutbe yazma ve hutbe okumak her biri ayrı bir sanat. Bizde yazılı anlatım şeklinde hutbe oluyor. Her hutbe bir nutuktur, bir söylevidir. Dolayısıyla karşınızdaki insana onun bir nutuk olduğunu hitabe olduğunu hissettirecek mesajlar olması lazım. Belki biz buna muvaffak olamıyoruz zaman zaman. O yüzden illerimizde hutbe komisyonu kurulmuştu. Bu komisyonlarda eli kalem tutan, kendisini ifade edebilen arkadaşlardan oluşan gruplar oluştu. Bu gruplar önce konuyu belirliyorlar. Konuyla ilgili ayetler, hadisler ve mesajlar verildikten sonra yine içlerinden bir tanesinin riyasetinle birlikte bir hutbe teşkil etmeye çalışıyorlar. Öncelikle konu belirleniyor. Sonra bu konuyla ilgili ayet ve hadisler belirleniyor. Efendimizin, Peygamberimizin bu konuda neler ifade ediyor. Bugünkü Müslümanlarda bu ayet ve hadislerde ne tür dersler çıkarılarak somut şeyler söyleyebiliriz.

Yapılan görüşmede de aktarıldığı gibi, hutbede asıl kaynak Kur'an ve hadislerdir. İstanbul Müftüsü ile yapılan görüşmede dini kaynaklar dışındaki metinler belirtilmiştir.

Vurucu mesaj değeri olan veya bir şiir bazen. Çanakkale şiiri gibi. Mehmet Akif'ten, Üstat Necip Fazıl'dan, Yunustan, Fuzuli'den bir cümle ile çok mana anlatabilecek şiiri ve mısra varsa eğer verilmiştir (K. YILMAZ, sözlü görüşme, 13.11.2017).

Hutbe komisyon başkanı ile yapılan görüşmede ise daha detaylı bilgi vermektedir.

Arapça hadis kitapları var. Mesela kitaplıkta da var. 9 hadis kitabı dediğimiz Arapça imlası kütub-i tis-a.. tüm İslam aleminin kabul ettiği muteber saydığı değerli bulunduğu hadis kitaplarıdır. Bu ikinci kaynağımızdır. Birinci kaynağımız Kuran-ı Kerim'dir. Ve genellikle hadis alacaksak bu kitaplardan alırız. Bu kitaplar hicri 3. Asırda yazılmaya başlanmış eserlerdir. Mesela birisinin yazarı Buhari, birisinin yazarı Müslim'dir, Tirmizi'dir, Nes'a-i'dir, İbn-i mace, Ebu Davud, Ahmet bin hambel, Enes bin malik... Bunların ikisi mezhep imamıdır. Hadisleri de bu kitaplardan alırız. Bunların dışındaki kitaplara fazla başvurmayız. Bir Kuran-ı Kerim, ikincisi Hadis kitaplarıdır. Ondan sonra muhtevamızı zenginleştirmek ya da heyecanlı hale getirmek için kullanmamız gereken şiir varsa şiir de kullanıyoruz. Düşünürlerden nakledeceğimiz özlü sözler varsa onu da koyuyoruz içine.. Bu şekilde hutbe hazırlanmış oluyor(E.F.ARVAS, sözlü görüşme, 15.06.2017).

Vaaz konusunda ise merkezi hazırlanan metin veya denetim bulunmamaktadır. Vaazlar Cuma namazından önce imamların hutbeye nazaran daha serbest oldukları bir söylem alanıdır. Burada serbest olan imam/müezzin, herhangi bir metine bağlı kalmadan sohbet havasında dini veya güncel konuları tartışır. Yazılı bir metine bağlı değildir. Hutbede görülen akademik akil dil bu sebepten ötürü vaaz esnasında görülmez. Türkiye'de tartışma konusu olan söylemlerin çoğu da vaaz kürsüsünde söylenmiştir. İstanbul Müftülüğünde yapılan görüşmelerde vaazların, konusunun 3 aylık gönderildiği ama imamların pek konulara bağlı kalmadığı ifade edilmiştir.

Vaizlik denen bir kurum var bizde. Vaizlik imamlıktan ayrı bir şey. Vaizlik kürsüsünde Cuma günleri cumadan önce, hafta içi günlerde öğle namazından sonra veya önce, yatsı namazından sonra talebe

göre dini konularda halkı aydınlatmak üzere yapılan konuşmalardır. Caminin imamı kendi de vaaz edebilir isterse. Ama çoğu zaman bizim imamlarımız vaiz değildir. İmamdır, kıraati güzeldir ama vaazi yapamaz. O yüzden vaazi, vaizlerimiz yapar. Vaaz biraz daha serbest bir konuşma olduğu için konu bellidir. Bazen hutbe ile aynı konu da olabilir. O konu etrafında ayet ve hadislerden yola çıkarak yerine göre kıssalar hikâyeler, hayatın gerçeklerinden bir takım örnekler...3 aylık olarak vaaz konuları irşad komisyonu tarafından belirlenir. Müftülüklere verilir. Vaizlerimiz oradan takip ederler ve ona göre konularını belirlerler. Buna çok bağlı kalmadan toplumsal ihtiyaca göre bir şeyler söylese bunun hesabı sorulmaz. Ama belli periyotlarla şu konular işlensin diye bir program gider buradan ilçe müftülüklerimize. İlçe müftülüklerimiz, her hafta veya gün vaazına göre o programı alır ve kendisi hazırlar. Bizim vaizlerimizin standartları bellidir. Vaizler bağırıp çağırmadan caminin içine yumruk sallamadan cemaatin gönüllerine hitabet etmektir, gönül tellerine dokunmaktır, zihinlerine hitap etmektir. Hem zihninde kalacak hem de yüreğinde ve kalbinde biraz hüznün ve kıpırdama sağlayacak. Hisseler, kıssalar, menkıbeler, tarihi yaşanmış olaylar bu konuda daha çok motive edicidir(K. YILMAZ, sözlü görüşme, 13.11.2017).

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. BULGULAR VE ANALİZ

Bu bölümde 2008-2015 arası İstanbul Müftülüğü merkezli hutbeler araştırılıp, söylem ve içerik analizi yöntemi ile incelenecektir.

4.1. 2008 Yılı Genel Hutbe Analizi

2008 yılı Türkiye gündemi bol tartışmalı geçmiştir. Ergenekon operasyonları, Ak Parti'ye kapatma davası açılması, türban tartışmaları, terör örgütlerinin karakol ve şehir saldırıları, çevre ülkelerde gerçekleşen savaşlar, çeşitli açılım süreçlerinin başlaması, televizyon kanallarında gerçekleşen siyasi düellolar, yasaklar, facialar, kazalar ve sınır ötesi tartışmalar öne çıkan gelişmelerdir.

Yılın siyasi olarak en önemli gelişmesi ise Türk siyasi tarihinde ilk kez tek başına iktidardaki bir partiye kapatma davası açılmasıdır. Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı Abdurrahman Yalçınkaya'nın açtığı dava ülke gündeminde dört ay yer aldı. Avrupa'dan ve dünyanın çeşitli ülkelerinden tepki çeken dava 1 oy farkla reddedildi. Dava açılmasından bir sonraki hafta 21 Mart Cuma günü başlığı "Birlik ve Beraberlik" olan hutbede ana tema olarak "fitne ve fesat hareketleri" ele alınmıştır.

Müslümanları bölüp parçalamak için İslam'ın ilk yıllarından itibaren fitne ve fesat hareketleri başlamış, çeşitli şekillere bürünerek bulaşıcı bir hastalık gibi günümüze kadar gelmiştir. Bugün ise, bizleri savaş alanlarında yenemeyen ve bizimle bir daha savaşmayı göze alamayan şer güçler, çirkin emellerine ulaşabilmek için, ülke içinde her türlü fitne ve fesat tohumları ekerek, milletimizi içten çökmeye çalışmaktadırlar. Tarih şahittir ki, inançları sarsılmış, dini ve millî değerleri yıkılmış, birlik ve beraberliği yok olmuş milletlerin ayakta durduğu görülmemiştir. O halde aynı imanı taşıyan, aynı dine inanan, aynı Kur'an-ı okuyan aynı kibleye yönelen ve aynı Peygamberin yolundan giden biz Müslümanlar, Millet olarak birlik içinde olmalıyız.. Bu sadece millî bir görev değil, aynı zamanda çok büyük dinî bir sorumluluktur. "Bölünüp parçalanmayın" diyen ilâhî bir kitabın mensupları olduğumuzu, "Birlikte rahmet, ayrılıkta azap vardır" diyen bir peygamberin ümmeti olduğumuzu, "Milletimin ayrılığa düşmesi kabrimin köşesinde bile beni rahatsız eder" diyen bir ecdadın torunları olduğumuz unutmamalıyız.

21 Mart tarihli Hutbede, dış güçlerin ülke içindeki bir operasyonlarına dikkat çekilmiştir. Hutbe içeriğinde, dini değerleri sahiplenerek, millet bilinci oluşturup "fitne ve

fesatçılara” karşı durulması ifade edilmiştir. Milli ve dini sorumluluk birleştirilerek bir bütün haline getirilmiş, Yargıtay’ın açtığı kapatma davası dolaylı olarak eleştirilmiştir. Hutbede, “milletimizi[n] içten çökert[ildiği]¹⁷”, “Müslümanları[n] bölü[nüp] parçalanma”ya çalışıldığı ifade edilmektedir. Davanın şer güçler tarafından fitne fesat üretmek için açıldığının belirtildiği hutbede; somut hedef göstermekten ziyade genel bir düşman tanımı yapılmıştır. Hutbedeki söylem, 12 Eylül Darbesi’nde sonra Kenan Evren’in Erzurum Mitingi’nde söylediği sözler ile benzerlik göstermektedir (Tablo 1).

Tablo 1:

21.03.2008 tarihli Cuma hutbesi	Kenan Evren-Erzurum Mitingi
<i>“O halde aynı imanı taşıyan, aynı dine inanan, aynı Kur’an-ı okuyan aynı kibleye yönelen ve aynı Peygamberin yolundan giden biz Müslümanlar, Millet olarak birlik içinde olmalıyız”</i>	<i>“Hepimiz bir Allah’a inanıyoruz, bir peygamberimiz var, aynı Kur’an’ı kullanıyoruz, aynı Kur’an’ın süreleri ile namaz kılıyoruz. O halde ayrılık neden?”</i> (12 Eylül Belgeseli, 1998)

Her iki örnekte din üzerinden birlik ve beraberlik mesajları verilmiştir. “Din” birleştirici bir çimento olarak kullanılmıştır. Kenan Evren, Mehmet Ali Birand’ın hazırlayıp sunduğu “12 Eylül Belgeseli”nde Erzurum Mitingi’nde söylediği sözler için, “Dini şeye inanmış hocanın söylediğine inanmış, o yüzden göndermiyor kız çocuğunu okula. Ben onu yıkmak için, onun silahıyla mukabele ettim” demiştir (12 Eylül Belgeseli, 1998).

Hutbede yer alan “birlik ve beraberliği yok olmuş milletlerin ayakta kaldığı görülmemiştir” ifadesi ile bir olmanın önemi vurgulanmıştır. Devamında ise Kur’an ayetlerinden ve önemli hadis kaynaklarından alıntılar vardır. Hutbenin son kısmında ise 21 Mart olması sebebiyle “Nevruz” konusu işlenmiştir:

Bu gün 21 Mart Nevruz... Yüzlerce yıldan beri bu coğrafyada baharın müjdecisi olarak kullanılan Nevruz; ayrışmalara, kavgalara ve huzur bozucu davranışlara sebep olmamalı; aksine birliğimizi, dirliğimizi pekiştirmelidir.

Hutbelerde kaza ve facialar da yer almaktadır. 1 Ağustos 2008 yılında Konya’da gerçekleşen Kur’an Kursu faciası yaşanmıştır. İhmalkârlık ve denetimsizlik yüzünden meydana gelen patlama sebebiyle 18 kız öğrenci yaşamını yitirmiştir. Yargılama sonrası

¹⁷ Bu ve bundan sonraki vurgular araştırmacı tarafından yapılmıştır.

Kur'an Kursu yetkilileri suçlu bulunarak çeşitli cezalar almışlardır. (<http://www.hurriyet.com.tr/gundem>, 2017) İnsani hatadan dolayı gerçekleşen facia sonrasında ki ilk Cuma hutbesi 8 Ağustos günü "Doğal afetlere hazırlıklı olmak" başlığıyla hazırlanmıştır. Hutbede, "afetlerin tabii olduğu", bize düşenin ise; "doğal dengeyi bozmadan tedbir almamız" gerektiğidir. Tedbirli davranışların dua ile desteklenmesinin önemi vurgulanmaktadır:

Bilindiği üzere, doğal afetlere çok müsait olan, coğrafi bir bölgede yaşıyoruz. Dolayısıyla tabii afet bilincine sahip olmak, deprem, sel, yangın ve salgın hastalıklara karşı, tedbir almak ve hazırlıklı olmak durumundayız... Cenâb-ı Allah, "Kendi ellerinizle kendinizi tehlikeye atmayınız.".... Başınıza gelen bir musibet, ellerinizle işlediklerinizden ötürüdür. Allah yine de çoğunu bağışlar." buyurarak, afetlerin her çeşidine karşı tedbirli ve hazırlıklı olmanın dini bir emir ve insanî bir görev olduğu beyan edilmiştir.... Yüce Mevlâ'mızın bizi her türlü afet ve musibetlerden koruması için elbette dua edeceğiz. Ancak işlerimizi tam ve güzel yapmalı, gerekli tedbirleri almalı, her türlü afete karşı hazırlıklı olmalıyız. Böylece dualarımızı davranışlarımızla desteklemeliyiz.

DİB hutbesinde, doğal afetlerden korunmanın yolunu rasyonel bir şekilde açıklamış, daha sonrasında ise dini argümanlara bırakmıştır. Hutbede rasyonalite ile teoloji terimlerinden ve uygulamalarından bir öz oluşturulmuştur. Afetlerdeki insan payı da açık bir şekilde dile getirilmiştir. İhmaller sıralanmış, dini ve ahlaki sorumlulukları belirtilmiştir. Bu hutbede kullanılan dil itibarıyla tedbirsizlikler eleştirilmiş ve gerçekleşen faciaların sebepleri de doğal yollara bağlanmamıştır. Doğal afetlerin yaşanabileceği bunların sel, yangın, deprem vs. olabileceği ve bizim her durumda tedbirimizi önceden almamız gerektiği belirtmiştir. Hutbede yaşanan facia ve kazaların, insanların günahları ötürü olduğunu belirterek, somut acı olayların yaşanmasında maneviyatın payına değinilmiştir. Maneviyatta yaşanan boşluklar ve eksiklikler, maddi hayatta kaza/facia sebebi olarak görülmüştür. Hutbede, "Başınıza gelen bir musibet, ellerinizle işlediklerinizden ötürüdür. Allah yine de çoğunu bağışlar" denilerek olay sorumluluğu maddi yaşamdaki ihmalkârlıktan, manevi hayat içinde itikadi konulara aktarılmıştır. "Manevi görevlerimizin yanında maddi tedbirler de alınmalı" denilerek, hutbe sonlandırılmıştır.

27 Aralık 2008 tarihinde İsrail'in başlattığı "Dökme Kurşun Operasyonu" İslam dünyasında büyük yankı uyandırdı. Davos Olayı öncesi gerçekleşen bu operasyona hükümet nezdinde de tepki olmuştur. En büyük tepki ise 1 ay sonra Davos zirvesinde gerçekleşmiştir. 1133 sivilin öldürüldüğü operasyonun ilk haftasında Cuma hutbesi, "Hicret ve Muharrem Ayı" başlığı ile verildi. Hutbede genel olarak Hz. Muhammed'in Mekke'den Medine'ye hicreti anlatılmıştır. DİB'in beklenenin aksine İsrail'in Gazze

operasyonuna tepkisi düşük seviyede kalmıştır. Hutbenin son kısmında bir cümle olarak “*Bu arada Gazzeli kardeşlerimizin acılarını paylaşıyor, bu katliamın bir an önce son bulmasını diliyorum.*” sözü ile değinilmiştir.

Türkiye Cumhuriyeti hükümetinden tepki seviyesi arttıkça DİB hutbelerde eleştiri dilini daha keskinleştirmiştir. Daha önceleri iki satır ile değindiği konuya bu kez tam sayfa yer verilmiştir.

4.2. 2009 Yılı Genel Hutbe Analizi

2009 yılı bir önceki seneler gibi (2006-2008 arası) siyasi ve sosyal olayların gündemde olduğu bir yıl olmuştur. Son 3 yılın gündemine baktığımız zaman, genel günlük gündemin devamı niteliğindedir. Ocak ayının sonunda Davos çıkışı ve Mart ayında yapılan yerel seçimler ülke gündeminin en stresli ve zor günleridir.

2009 yılında gerçekleşen bazı önemli olaylar şunlardır: Başbakan Erdoğan’ın Davos toplantılarını terk etmesi, İsrail ile üst perdeden gerçekleşen siyasi kriz, yerel seçimler, Habur olayı, Gazze saldırıları, Ergenekon Soruşturmaları, Obama ziyareti, Açılım çalışmaları, çalıştaylar şüpheli intiharlar, Muhsin Yazıcıoğlu’nun helikopter kazası, Parti kapatma davaları, domuz gribi, sel felaketleri ülke gündemindeki başlıca gelişmelerdir. 2009 yılının ilk ayında İsrail’in Gazze saldırıları basının en çok yer verdiği haberler arasındadır. 2008 yılının son Cuma hutbesi gibi 2009’un ilk ayları da hutbeler de yine Gazze saldırıları yer almaktadır. İlk hafta “Hicret ve Muharrem Ayı” başlıklı hutbede sadece metnin sonunda bir satır olarak değinilmiştir. “*Bu arada Gazzeli kardeşlerimizin acılarını paylaşıyor, bu katliamın bir an önce son bulmasını diliyorum.*” Bir sonraki hafta ise “Birlik ve Beraberlik” başlıklı hutbe okunmuştur. Bu hutbe tüm Müslümanların birliğini tema olarak almıştır. Hutbenin başlığı olan “birlik beraberlik” başlığı aynı zamanda hutbenin de ana temasıdır. Metinlerde herhangi bir ulusal birlikten bahsedilmemektedir. “Biz” sözcüğünün hutbe içerisinde, İslam alemini kapsadığı anlaşılmaktadır. Ocak ayının ikinci haftası okunan “İslam’da Çocuk Terbiyesi” başlıklı hutbede, çocukların değeri ve en önemlisi, ana babanın vermesi gereken ahlaktan bahsedilmiştir. En son paragrafta ise Gazzeli çocuklara değinilmiştir. Buradan çocuklar

üzerinden bir farkındalık yaratıldığı görülmüştür. Gazze'deki katliamlar ile ilgili dünyadaki en yüksek tepkiyi Türkiye'nin verdiği belirtilerek, çocukların masumiyeti, bir tepki oluşumu nedeni olarak kullanılmıştır. Akşam namazından sonra ise Filistinli çocuklar için dua edilerek manevi destek verilmiştir. DİB'in hutbeler ile verdiği tepki/mesaj ile mevcut siyasal erkin tepkilerinin aynı çizgide olduğu gözlemlenmiştir. DİB'in kurumsal politikası da aynı yönde seyretmektedir. Müftülükte yapılan görüşmede ise, tam tersi olarak hutbe yazılırken siyasi gündemin göz önüne alınmadığı söylenmektedir.

Bahsettiğiniz hutbede halk baya bir galeyana gelmişti. Bu tepkinin hutbede karşılığını bulması lazımdı. Bu şekilde hutbe düzenlendi. Eğer İsrail politikalarına göre hutbe düzenlemeye kalksak, her hafta İsrail hakkında hutbe düzenlememiz gerekir (E.F.ARVAS, sözlü görüşme, 15.06.2017).

İsrail'in Gazze saldırılarına başlamasından sonra ki ilk Cuma 2 Ocak 2009 tarihli "Hicret ve Muharrem Ayı" başlıklı hutbede Hicret ve Muharrem ayının İslam tarihi açısından önemi vurgulanmıştır. Hicret'in "maddi güç[lere] karşı zafer kazandığı" ifade edilmiştir.

Hicret; imanın maddi güç karşısında kazandığı zaferin simgesidir. Hicret, Allah rızası için; anadan, babadan, eşten, dosttan, diyardan, maldan, mülkten hatta candan, evlattan vazgeçişin, ibretli ve meşakkatli kıssasıdır. Günümüzde de bencilliğin, maddeperestliğin, çıkarıcılığın, adaletsizliğin tahrip ettiği insanlığın yeniden aydınlığa çıkması, ancak hicretle başlayan ve yeşeren imanî ve insanî değerlerin, tekrar hayat bulması ile mümkündür.

Hutbenin sonunda tek cümle ile Gazze saldırısı ile ilgili "Bu arada Gazzeli kardeşlerimizin acılarını paylaşıyor, bu katliamın bir an önce son bulmasını diliyorum." sözü ile temenni yayınlanmıştır. Bir hafta sonraki 9 Ocak tarihli cuma hutbesinin konusu ise tamamıyla Gazze olayına ayırmıştır. "Gazze" başlığıyla okunan hutbe, yaşanan acı olayları sert bir şekilde eleştirmekte, Yahudilerin İspanya'dan sürüldüğünde Osmanlı'nın onlara yardım eli açtığını hatırlatmakta, sessiz kalan diğer Müslüman ülkeleri eleştirmekte ve "tarihsel keşkelere" değinmektedir. Burada önemli olan konu daha Davos Olayının¹⁸ henüz gerçekleşmemesi ve İsrail-Türkiye ilişkilerini normal seviyede devam etmesi nedeniyle DİB'in hutbe boyunca Gazze'deki katliamları işlemesine rağmen, "İsrail" i direkt olarak hedef göstermemesidir. DİB, hutbelerde iki ülke ilişkilerinin bozulduğu bir dönemde İsrail'i direkt hedef alan söylemlerde bulunmuştur. Kurumda yapılan görüşmelerde ise durumun bu şekilde olmadığı söylenmektedir.

Aynı yazan kişi değildir büyük ihtimalle. Yazan kişiye göre değişir. Yazanların bakışına algısına göre bir tesir olur. Davos ülkede bir sarsıntı meydana getirdi. Kaygı ve arkasından da cesaret

¹⁸ 30 Ocak 2009 tarihinde İsviçre'nin Davos kentinde gerçekleşen Dünya Su Forumu toplantısında Başbakan R.T.Erdoğan ile Şimon peres ve moderatör David İgnatius arasında gerçekleşen diyaloglu tartışma.

meydana getirdi. Muhtemelen o cesaretin verdiği yüreklilik ile ses yükselmiştir (K. YILMAZ, sözlü görüşme, 13.11.2017).

Bahsettiğiniz hutbede halk baya bir galeyana gelmişti. Bu tepkinin hutbede karşılığını bulması lazımdı. Bu şekilde hutbe düzenlendi. Eğer İsrail politikalarına göre hutbe düzenlemeye kalksak, her hafta İsrail hakkında hutbe düzenlememiz gerekir. Politikaların zıddını aykırı olarak veyahut uygun olarak bir şeyler söylemek bizim derdimiz değildir. Bizim derdimiz; toplumdaki insanların huzurunu temin edecek bir ifade kullanmaktır. Siyasette zaten halkın huzurunu ve istemiyor mu? İstiyorsa bizim burada gayelerimiz birleşiyor. Ama biz siyasette bugün şöyle bir ifade kullanıldı, biz de böyle bir ifade kullanalım diye bir kaygımız olmaz (E.F.ARVAS, sözlü görüşme, 15.06.2017).

2009 yılı, Ak Parti hükümeti tarafından “Açılım Süreci”nin temellerinin atıldığı yıldır. Toplumda bir kısmın “Kürt Açılımı” olarak adlandırdığı sürecin, resmi adı “Demokratik Açılım” olmuştur. Demokratik Açılım sürecinde hutbelerde, sık sık “birlik, beraberlik, kardeşlik” temalı konular yer almaktadır. 20 Şubat tarihinde “İslam’da Tevhid Kavramı” başlıklı hutbede; dinde “kardeşlik ve birlik beraberliğin gücü” konusu işlenmiştir. Buhari hadislerinden örnek verilip, Hz. Peygamber’in sözleri ile de desteklenmiştir. Müslümanlar arasında kardeşlik duygusu yaratma, sadece açılım süreci ile değil; Filistin olaylarının etkisi ile de yapılmıştır: “Peygamberimiz, “Müminler, sevgileriyle, merhamet ve şefkatleriyle bir beden gibidirler. Birinin derdi olsa, diğerleri de bunun acısını yaşar, gözlerine uyku girmez” buyurmuşlardır.”

Hutbelerde kullanılan dile bakıldığında, Müslüman coğrafyasında gerçekleşen felaketlerin sebebi olarak büyük devletler gösterilmektedir. Bunlar için genellikle, “Batı Dünyası, Batı Medeniyeti” vb. tanımlar kullanılmıştır. “Batı Dünyası”na ötekileştirme, dışlama ve düşmanlaştırma görülmektedir. İslamiyet de önce tüm Müslümanların daha sonra da tüm insanlığın kardeşliğinden bahsetmektedir. Hutbede ise bir bütün olma politikasını Müslümanlık üzerinden işlediği görülmektedir. Aşağıdaki göreceğimiz hutbede ise Müslümanlığın birliğinden bahsederken, kısa bir şekilde de “ötekileştirme” eleştirilmiştir.

Hiçbir şeyi, “benden değil” diye dışlamaya, “öteki” saymaya hakkımız yoktur, muhterem cemaat... Her şey ve herkes, kanımız kadar, canımız kadar bizdendir. Onun için, insan olarak ve Müslüman olarak, görevimiz yok etmek değil, yaşatmaktır. Kendimizi yaşatmak için çırpındığımız gibi başkası için de çırpınacağız.

Birey tanımı Müslümanlık üzerinden yapılmıştır. Metni daha iyi anlamak için dönemin siyasi gündemine bakmak gerekmektedir. Özellikle o dönemde ülke gündeminde artan milliyetçilik ve açılımlara olan karşı tepki bu hutbeyi anlamlı kılmaktadır. Artan milliyetçilik akımı, bir nebze olsun dini söylemlerle dizginlenmektedir. “Tarihimizde yüzyıllarca yetmiş iki milleti bir arada yaşatan gücümüz, işte bu sevgi ruhu oldu. Bu ruhu yaşatalım ki, dinî ve milli ruhumuzla biz de yaşayalım” İslam ülkelerinde meydana gelen olaylar için yüksek

hassasiyet gösteren ve sık sık hutbelere de yer veren DİB, Çin'deki Uygur Türklerine yapılan zulmü ve şiddet olaylarını hutbelerde işlemediği görülmektedir. DİB'in Ortadoğu'daki İslam ülkelerinde yaşanan olaylar ile daha fazla ilgilendiği anlaşılmaktadır. Bu durum, coğrafi olarak yakınlık-uzaklık kadar, aynı zamanda sosyal ve siyasal olaylar ile de yakın ilişkilidir. DİB'in, bir dönem Osmanlı Devleti toprağı olan yerlerde etkinliğı, yardımlar ve ziyaretler aracılığı ile devam etmektedir.

28 ağustos günü “30 Ağustos'ta Destanlaşanlar” başlıklı hutbe okunmuştur. Konu olarak 30 Ağustos Zafer Bayramı işlenmiştir. Zaferi dini yönünden işleyen DİB, hutbe içerisinde milliyetçi söylemlerde de bulunmuştur.

Şerefli bir hayat, gerektiğinde vatan, millet ve mukaddesat uğrunda ölebilmeyi de gerektirir. Dinimize göre vatan müdafaa ve kahramanlık ruhu, imandaki canlılık, sadakat ve samimiyyetin bir sonucudur. Çünkü kutsal davalardaki sebat ve samimiyyetin en içten olanı, can pazarı olan savaş meydanında belli olur. Cephede ateş hattında savaşarak mücadele edenlerle bundan uzak duranlar asla bir olamazlar.

Vatan savunması, şehitlik, din, Allah, iman, bağımsızlık gibi kelimelerin sık sık kullanıldığı hutbede, vatan sevgisi ve bağımsızlık dini öğeler arasında kullanılarak kutsallaştırılmış ve toplumsal birlik yaratılmaya çalışılmıştır. Keskin ifadeler kullanılmayarak camiye gelen vatandaşların rahatsız olmaması amaçlanmıştır¹⁹. Sık sık düşman tasviri yapıp, potansiyel düşmanlara karşı birlik mesajları verilmiştir:

Şehit veya gazi olmayı manevi rütbe saymayan bir millet, düşmana karşı direncini kaybetmiş demektir. Uğrunda canların seve seve feda edilebileceğı değerleri olmayan ve milli onuru bulunmayan toplumlar millet olamazlar.

Şehit ve gazilerimiz, düşman dalgalarının çarparak parçalandığı yalçın kayalara benzerler. Vatanı düşman seline kaptırmayan yıkılmaz engel, aşılmaz settir onlar. Vatanın bütünlüğü, onların bükülmez bilekleri ve yenilmez yürekleri ile korunmuştur.

Hutbede görüldüğü üzere, “düşman[a]” karşı yapılan mücadele önemi belirtilerek şehitlik kutsallaştırılmıştır. Şehit ve gazi olunmadıkça bağımsız bir ülke olunamayacağı anlayışının altyapısı verilmeye çalışılmıştır. “Düşman” üzerinden birlik mesajı verilmiş, vatanın kutsallığı vurgulanmıştır. Hutbenin son kısmında ise Atatürk ve silah arkadaşlarına minnet duygusu yer almaktadır.

Bu vesileyle Cennet vatanımızı bizlere kanları ve canları pahasına miras bırakan bütün şehitlerimizi ve Cumhuriyetimizin banisi, ordularımızın Başkomutanı Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ü ve silah arkadaşlarını rahmet ve minnetle anıyoruz.

¹⁹ “Amaç; Huzur içerisinde cemaati göndermek. Allahu Ekber diyerek gelmiş adam huzur bulmaya gelmiş onu rahatsız etmemen lazım.”(Hutbe komisyon üyesi ile yapılan görüşme)

Mevcut hükümetin kullandığı “Gazi Mustafa Kemal Atatürk” ifadesi aynı şekilde hutbede görülmektedir. Aynı yazı bir sene sonra 2010 yılındaki 30 Ağustos haftası hutbesinde tekrar konulacaktır. Hutbelerde genel inceleme yapıldığında, 2010 yılından günümüze kadar “Atatürk ve silah arkadaşları” konusu/sözü hutbelerde yer almamaktadır. 2009 yılından sonraki hutbelerde, 30 Ağustos haftalarında Ramazan bayramı ile alakalı veya alternatif bazı dini hutbe konuları belirlendiği görülmüştür.

4.3. 2010 Yılı Genel Hutbe Analizi

2010 yılı demokratik açılım sürecinin ülke gündeminde daha fazla yer aldığı bir yıldır. Bir önceki sene başlatılan, “Milli Birlik ve Kardeşlik Projesi” adı verilen sürecin devamı niteliğindedir. Milli Birlik ve Kardeşlik Projesi; 2009 yılında tarihe “Habur Skandalı” olarak geçen, PKK’lı teröristlerin çözüm süreci adı altında gruplar halinde Habur Sınır Kapısı’ndan geçerek, kapı önünde davullu zurnalı kutlama ve daha sonrasında da otobüs tepesine çıkarak bir nevi miting yapmaları ile son bulmuştur. Toplumda büyük infial yaratan bu olaydan sonra bu projeye son verilmiştir. 20 Şubat 2010 tarihinde alınan karar ile sürecin ismi değiştirilerek “Demokratik Açılım” olmuştur. İçeriğinin pek değişmediği ve adına medyada “Demokratikleşme Paketi” adı verilen süreçte sadece Kürt sorunu değil; adalet, basın, anayasa, bürokrasi gibi çeşitli alanlarında da yenilik ve reform hareketi başlatıldı. Ülkede başlatılan yeni süreç sadece siyaset alanında değil, çeşitli alanların söylemleri ve eylemlerinde etkisini göstermeye başlamıştır. Cuma hutbelerinde de 2010 yılı özelinde; insanların kardeşliği, vefalı olmanın önemi, Müslümanın ihanet etmemesi gerektiği, Peygamberin hayatını örnek almak ve şiddetten uzak durmak gibi insanları iyiliğe yönlendiren örnekler vardır. Sosyal olaylardan mümkün oldukça uzak duran, askeri operasyonlar ve şehit haberleri hakkında hutbelerde herhangi bir yorum yapılmadığı gözlemlenmektedir. Bu değişim durumu sadece hutbeler ile sınırlı değil, ülkede çeşitli kurum ve kuruluşlarda da görülmektedir. Haber programlarında “PKK’lı teröristler” yerine “PKK’lı militanlar/liderler/yöneticiler” olarak adlandırılmaya başlanmıştır. Aynı değişimin araştırma yapmak için alınan Almanak kitabında da yer aldığı görülmüştür.

Hükümet, yıllardan beri süregelen PKK terör örgütü sorununu askeri olmayan bir yöntemle çözmek istediği görülmektedir. “Milli birlik ve Kardeşlik Projesi'nin” ve “Demokratik Açılım[1]” toplumsal desteği yeteri kadar alamamıştır. Sanat, siyaset ve bölgelerin tanınmış isimleri ile 7 bölgede “Akil Adamlar” grubu oluşturuldu. Her “Akil Adam” kendi bölgesinde, “Çözüm Süreci”nin ne olduğunu, ne amaçlandığını bağlı bulunduğu bölgede yaşayan vatandaşlara anlatmaya çalışmıştır. “Akil Adamlar” grubunun, toplum görüşlerinde fazla değişikliğe yol açmadığı ve sonuç getirmediği de kısa süre sonra görülmüştür. Toplumsal desteği alamayan “Demokratik Açılım” süreci de bir süre sonra sona ermiştir.

2010 yılı milli kardeşlik ve beraberlik psikolojisi temelinde hazırlanan hutbelere çeşitli örnekler bulunan bir yıl olmaktadır. Ocak ayından itibaren kardeşlik, iyilik, birlik olma duygusu hutbelere ana tema olarak yerleşmiştir. Hutbe Komisyon üyeleri tarafından hazırlanan hutbelerde, yoğun ve karışık Türkiye gündeminden etkilendikleri ve bu etkiyi de hutbe metinlerine yansıttıkları görülmektedir.

Ocak ayının üçüncü haftasında ki “Ahde Vefa” başlığı ile hazırlanan hutbe, vefalı olmak ve birlikte yaşayabilmek temalı olup, toplumdaki insan ilişkileri üzerine yazılmıştır.

Allah'ü Teâlâ insanı toplum içinde yaşamak zorunda olan bir varlık olarak yaratmıştır. Bir arada yaşamanın gereği olarak insanlar ihtiyaç duyduklarında birbirleriyle anlaşmalar, sözleşmeler yaparlar. Cenab-ı Hak biz Müslümanlardan yaptığımız anlaşmaların, sözleşmelerin gereğini yerine getirmemizi istemekte; insanın verdiği sözden dolayı sorguya çekileceğini hatırlamaktadır

Ülke gündemi öncülüğünde hutbe incelendiğinde, mevcut olan “Çözüm Süreci ruhunun” metnin geneline yansıdığını görebilmekteyiz. Yapılan anlaşmalar sonucu sözleşmelerin yerine getirilmesinin dini sorumluluğunun olduğu belirtilmektedir. Ülkedeki sürece dini tasvirlerle katkı yapılmaktadır. 29 Ocak'ta “Hz. ALİ” başlığıyla okunan hutbede ise birlik-beraberlik mesajı Hz. Ali üzerinden verilmeye çalışılmıştır.

Bugün bize düşen, Allah ve Resulünün övdüklerini övmek, sevdiklerini de sevmektir. Onun için hiç ayırım yapmadan Ashab-ı Kiramı rahmetle ve minnetle yâd ederiz. Aralarında geçen nahoş olaylardan dolayı, onlardan birini veya diğerini sanık yerine koyup yargulamaktan kaçınırız.

Hutbe içerisinde, Hz. Ali üzerinden yapılmakta olan ve kısmen günümüze kadar gelen ayırım reddedilerek, Müslümanların birlik olması gerektiği söylenmiştir. Bu süreç içerisinde birlik, beraberlik ve kardeşlik vurguları, hutbelerde en çok görülen mesajlar olmuştur. DİB, bundan önceki yıllarda kullandığı; iç birliği düşman üzerinden oluşturma söylemi terkedildiği görülmektedir. Bu durum siyasi gündem ile de eşzamanlıdır. Süreç boyunca siyasi dilde de yumuşama gerçekleştiği ve daha kapsayıcı bir dil kullandığı

görülmüştür. Hatta birçok yerde yasadışı örgütlerin eylemleri de alışıldık “sert müdahale” ile engellenmemiş, emniyet güçleri belli mesafeden kontrol etmiştir. Hz. Ali üzerinden yapılan birlik mesajı bol bol İslami terimler içermekte ve İslam tarihinden verilen örneklerle zenginleştirilmektedir. Hutbenin en sonunda yer alan cümle ile birlik-beraberlik mesajlarına binaen “*Peygamberimizin de bizden istediği budur*” sözüyle cemaat üzerinde dini söylemlerle kontrol amaçlanmış, peygamber sözü ile desteklenmiştir. Her ne kadar “Demokratik Açılım” süreci resmi olarak 20 Şubat tarihinde ilan edilse de ülkede süregelen bir demokratik açılım stratejisi vardı. “Demokratik Açılım”ın resmi ilanından sonra Mart ayının ikinci haftası okunan “Çanakkale Zaferi” başlıklı hutbede ilk cümle, “*Birey ve toplumlar için barış, Allah’ın en büyük lütuflarındandır*” olmuştur. Hutbe içerisinde ise yine barış temalı birlik mesajı verilmektedir. Çanakkale Savaşının ruhani havası ve cephede savaşan insanların Osmanlı Devleti’nin çeşitli bölgelerinden geldiği belirtilerek Osmanlı tarihinden itibaren beraber yaşamışlığın önemi ve manevi duygusu işlenmiştir.

Çanakkale zaferi, işte böyle bir ortamda, bütün mukaddes değerleriyle yok edilmek, tarih sahnesinden silinmek istenen bir milletin, var oluş mücadelesinin, emsalsiz kahramanlık destanının adıdır. Çanakkale Zaferi, Yemen’den Edirne’ye, Kudüs’ten Kars’a, bütün ecdadımızın ortak değerler etrafında kenetlenmesinin, sarsılmaz iman ve azminin, din ve vatan sevgisinin unutulmaz belgesidir.

Yıl içindeki hutbelerde bir başka dikkat çeken ayrıntı ise konu seçimidir. Düşman yaratma ve cemaati sürekli “düşmanlar” a karşı birlik çağrısının yerine bu kez daha somut, daha hayatın içinden konular seçilmiş, bu konuların verdiği hava, hutbe dilini de etkilemiştir. Konular daha sosyal yaşamdan olup, günlük hayattan, iyilikten, yardımlaşmadan bahsedilmeye başlanmıştır. Daha önceki yıllardaki hutbe konuları olan yok olmak, işgal edilmek gibi çeşitli din dışı güncel konular terk edildiği görülmüştür. 19 Mart tarihli hutbede bahse konu olan olumlu hava görülmektedir. “*Müslüman işini sağlam ve güzel yapar*” başlıklı hutbe, ilk cümlesinden itibaren sosyal ve insani konuları ele almıştır. “*Dinimiz, hayırlı ve yararlı işleri Allah’a ibadet olarak değerlendirmekte, işimizi önemseyip güzel ve sağlam yapmamızı emretmektedir*” Örnekte görüldüğü gibi sadece hutbe başında değil, metnin tamamında aynı pozitif dilin kullanıldığını görmekteyiz.

Hutbe genelinde dini konular ve ahlaki konular işlenmeye ve siyasal/sosyal gündemden mümkün merteye uzak durulmaya çalışılmıştır. “*İnançta sağlamlık, davranışta samimiyet, alış verişte doğruluk, sanatta incelik, yapılan her türlü işte kalite ve dürüstlük dinimizin emrettiği*

güzelliklerdendir” Bu özellik yıl boyunca hutbelerde görülmeye devam edecektir. Bir sonraki hafta hutbe konusu bu kez, dini alanın dışında yer alan, “teknolojinin zararları” konusudur.

İnsanlık tarihinde bu kadar güçlenen inkârcı ve materyalist hareketlerin günümüz dünyasında ne kadar tahripkâr olduğunu, gelişmemiş ülkeler yanında “ileri” denen ülkelere bile ne ağır bedeller ödettiğini görmekteyiz.

Örnek metine bakıldığında “materyalist hareketler” sözü gibi siyasi veya ideolojik tanımlar dikkat çekmektedir. Kullanılan kelimeler ile hangi ülkeler kastedilmiş tam anlaşılmasa da, ifade edilen akımların büyük ülkelere bile bedel ödettiği dile getirilmiştir. Aynı hutbenin bir sonraki paragrafında ise, dünyadaki eşitsizlik eleştirilmiş, Başbakan Recep Tayyip Erdoğan’ın “Dünya beşten büyüktür” tezi ile aynı paralellikte söylemler dile getirildiği görülmüştür.

Bir tarafta açıklıktan ölenler, öbür tarafta aşırı yemekten hasta olanlar... Bir tarafta lüks içerisinde yaşayanlar, öbür tarafta evsiz barksız insanlar... Bir tarafta teknolojinin tüm imkânlarından istifade edenler, öbür tarafta en ilkel şartlara mahkûm edilenler... Bir tarafta dünya imkânlarının yüzde seksenine sahip olduğu halde yine doymayan, daha fazlasını elde etmek için çalışan mutlu azınlıklar, diğer tarafta kalan yüzde yirmiyle yetinen ve bunun da elinden alınacağı korkusuyla yaşayanlar...

Metinde yapılan kıyaslarda fakir, imkânları yetersiz, evi olmayan ve en ilkel şartlarda yaşayan insanlar olarak nitelendirilen kişiler, Müslümanlar ve geri kalmış ülkelerdir. Hutbede “diğer taraf” olarak bahsedilen kesim ise; dünya siyasetine ve ekonomisine yön veren, azınlık olmasına rağmen dünya kaynakların büyük kısmını kullanan Batılı güçlerdir. Aynı zamanda “Bir tarafta lüks içerisinde yaşayanlar, öbür tarafta evsiz barksız insanlar” sözü ile ülkede yaşayan belli bir elit kesime de eleştiri yapılmıştır. Metin aynı zamanda mevcut dünya sistemini de eleştirmektedir. Tüm bu olumsuzluğun içinde, İslam’ın tek kurtuluş yolu olduğu belirtilmiştir.

Ancak mevcut durum müminleri hiçbir zaman umutsuzluğa sevk etmemelidir, değerli Müslümanlar... İman varsa, imkân da vardır. Hatırlayın: Âlemlere rahmet olarak gönderilen Efendimiz de cehaletin ve zulmün en yoğun olduğu bir ortamda gelmişti. Bir kişiydi... Hira’da hayat damarları kurumuş insanlığı diriltmek üzere görevlendirildiğinde O, yılmadan mücadele etti. Vahyin diriltici bilgisiyle, cehalet ve zulüm toplumundan bir saadet toplumu meydana getirdi. Eşkıyadan evliya çıkardı. Sevgi ve merhameti öğretti insanlığa... Rahmet olup yağdı tüm mahlûkata...

2010 tarihi itibariyle DİB’in hutbelerinde sık sık yer verdiği konuların başında gelen iç ve dış gelişmeler hutbelerde yer almadığı görülmüştür. Açılım sürecinin hız kaybettiği ve artık pek konuşulmadığı yıllarda maden kazalarının, Avrupa ülkelerinde Müslümanları ilgilendiren konularda alınan kararların veya Türkiye’deki sosyal olaylar hutbe içinde hiçbir şekilde geçmemiştir. 2014 yılında gerçekleşen Soma ve Ermenek maden faciaları hutbelere konu olmuşken, 17 Mayıs 2010 tarihinde gerçekleşen Zonguldak

Maden Faciası hiçbir şekilde konu olmadığı görülmüştür. Bu süreçte insanlarda negatif algı yaratacak ya da moral düşürecek konular hutbelerde yer verilmemiştir. Zonguldak'ta maden faciası olduğu hafta camilerde, "Dindarlığın tezahürleri" başlıklı hutbe okunmuş ve dindar bir Müslümanın nasıl olması gerektiği ayrıntılarıyla anlatılmıştır. 2014 yılındaki hutbelere baktığımızda, maden kazalarından sonra "maden kazaları ve işçi güvenliği" konulu hutbeler okunmuştur. 31 Mayıs günü gerçekleşen Mavi Marmara Baskını; 04.06.2010 tarihli Cuma hutbesinde değinilmemiştir. O haftanın hutbe konusuna bakıldığında aile içi dini konular işlendiği gözükmemektedir. Tek tük değinilen siyasal ve sosyal konuların başında Kırgızistan'da gerçekleşen toplumsal karışıklıklar ve olaylar örnek gösterilebilir. 15 Nisan 2010 tarihinde Kırgızistan'da mevcut Cumhurbaşkanı olan Bakiyev, olaylar sonucunda görevden uzaklaştırıldı. Sonrasında devam eden olaylarda ülkedeki siyasal sistem olan "Başkanlık Sistemi" sona erdi ve yerine "Parlamentar sistem" devreye girdi. Olaylar sırasında da ülkenin güneyinde Kırgızlar ile Özbeklerde Aralık ayına kadar çatışmaya devam ettiler. Olayların hararetlendiği yaz aylarında DİB, bu konuyu hutbelerinde işlemiştir. 9 Temmuz tarihli "Namazın Hikmetleri" başlıklı hutbenin son kısmında yardım toplama amaçlı "*yerinden yurdundan uzaklaşan 400 bin Özbek kardeşimize*" ifadeleri ile yardım toplanmıştır. 30 Ağustos tarihli ayın son haftası okunan hutbede, "*Başta Gazi Mustafa Kemal Atatürk olmak üzere tüm şehitler ve gaziler*" sözleri ile yâd edilmiştir.

Türkiye'nin uzun yıllardır tartıştığı konu olan "türban meselesi" 2010 yılında çözüme kavuşmuştur. Okullarda Türban serbestisi kanunu hayata geçirilmiştir. DİB, beklenilenin aksına böyle hassas bir konuyu Cuma hutbesinde işlememiştir. O hafta "*Cami Adabı*" başlıklı hutbe yayınlanmıştır. 29 Ekim Cuma günü ise "*Cumhuriyet Bayramı*" başlıklı hutbe ile bayramın coşkusu işlenmiştir. Yılın istisna hutbesi olarak görebileceğimiz metinde, yıl içinde daha önceki aylarda kullanılan dilin, o hafta terkedildiği tekrardan "düşmanlardan" bahsedildiği; ülkemizi işgal etmek isteyenlerin olduğu belirtilmiştir. Hutbenin son kısmında cumhuriyet tanımı da yapılmıştır. "*Bu büyük mücadelede milletimizin önderliğini yapan Gazi Mustafa Kemal Atatürk ve arkadaşları milletin iradesine saygıyı esas alan bir yönetim biçimini benimsedi. Bunun adı cumhuriyettir.*" Övgü dolu sözlerle Cumhuriyet yönetiminin "mükemmel" olduğu belirtilerek, yönetici kesiminde "*Cumhuriyet ruhuna uygun kişiler olması gerekir*" vurgusu yapılmıştır. Bu tarz cümleler bizim Cumhuriyet tarihimiz boyunca Diyanet İşleri Başkanlığı'ndan değil de daha çok askeri ve hukuki bürokrasi ile bazı siyasi

çevrelerden duymaya alışkın olduğumuz kavramlardır. Cümlelerin devamında ise gelecek nesillerin bireyci değil, daha çok; çoğulcu olması gerektiğini de belirtmiştir.

Bayramı coşkuyla kutlarken, yönetim biçimi mükemmel olmasının yanında onu uygulayacak insanın da önemli olduğunu unutmamalıyız. Cumhuriyetin ruhuna uygun, milletin iradesine ve değerlerine saygılı, farklı fikirlere müsamahalı, bilgili, kültürlü ve iyi yetişmiş, vatanına ve milletine hizmete kendini adanmış, ben yerine biz diyebilen nesiller yetiştirmeliyiz.

4.4. 2011 Yılı Genel Hutbe Analizi

2011 yılı hem Türk siyaseti hem de Ortadoğu için bir kırılma noktası oldu. Mevcut hükümet ile Gülen Cemaati arasında 2011 yılından sonra bazı fikir ayrılığı oluştu. Bunun sonucunda kapalı kapılar ardında görünmez savaş başladı. Dershanelerin kapatılması, yargıda atamalar/ kızağa çekmeler, milletvekili kontenjanları gibi konular ilk atışmaların başlıca sebepleri idi. Çevre ülkelerimizde ve Kuzey Afrika’da Sokak gösterileri ile başlayan halk isyanları ortaya çıktı. Ortadoğu da ise 30 yıllık diktatörler “halk ayaklanması” ile teker teker devrilmeye başladı. Ve adına “Arap Baharı” denildi. İlk kıvılcım 18 Aralık 2010 tarihinde Tunus’ta başladı. Kısa sürede çevresindeki diğer ülkeler olan Mısır, Yemen, Cezayir ve Ürdün’ e sıçradı. Hemen hemen aynı yönetim yapısına sahip bu ülkelerde ilk devrilen, Tunus’un 23 yıldır yönetimde olan lideri Zeynel Abidin Bin Ali olmuştur. İsyan gecesi eşi ile birlikte ülkeyi terk etmiştir. Sırasıyla onu Mısır lideri Hüsnü Mübarek ve Libya lideri Muammer Kaddafi izlemiştir. Sonları birbirinden trajedik bir şekilde; Mübarek bir kafese konularak yargılanmış, Kaddafi ise feci şekilde linç edilerek öldürülmüştür. Ortadoğu’daki ülkelerin meydanlarında gösteri kıvılcımı atılmıştır. Kısa bir süre sonra Cuma namazı sonrası Suriye’de Esad karşıtı eylemler başlamış, Müslüman Kardeşler’ in önderliğinde özellikle Hama kentinde büyük olaylar çıkmıştır. Esad rejimi bu gösterilere çok sert karşılık vermiş ve bugüne kadar devam eden bir iç savaşın fitili böylece ateşlenmiştir. Aslında o dönem özgürlük, demokrasi ve insan hakları uğruna yapılan bu eylemler, yabancı dış güçler tarafından organize edilip, ülkelerin kendi çıkarları için yerel grupları kullandığı bir evreye geçmiştir. Eylemler sonrasında Ortadoğu’daki Müslüman devletler büyük ekonomik, siyasi, sosyal krizlere girmiş, geniş çapta kaoslar yaşamışlardır. Bölge ülkelerinde ki iktidarlar teker teker devrilmişlerdir. Mısır da yönetimi ele geçiren Müslüman Kardeşler (İhvan-ı Müslim) Amerika karşıtı politikaları, ülkedeki askeri ve yargıda yapılmak istenen reformların gün yüzüne çıkması sonucu ayakta

kalamamış, hükümetin ömrü 1 yıl sürmüştür. İsyanlar sürecinde hemen hemen dünyanın her yerinde televizyonlar gelişmeleri son dakika olarak vermiş hatta meydanları gören hâkim tepelere veya binalara kameralar yerleştirilip halkın gösterisi aktarılmıştır. ABD ile ilişkileri iyi olan ülkelerde(BAE, Bahreyn, S. Arabistan) isyanlar duyurulmamış, haber sitelerine, gazetelere, televizyonlara haber konusu yapılmamıştır. Özellikle Katar sermayeli, Ortadoğu'nun önde gelen televizyon kuruluşu El Cezire; Mısır'da, Libya'da ve Suriye'de yaşananları anbean aktarırken, çevresindeki uydu ülkelerdeki hak arayışlarını görmezden gelmiştir. İsyan sırasında Twitter büyük işlev görmüş, isyancıların haberleşme aracı gibi kullanılmıştır. Sokak olayları ile başlayan gösterilerin bu kadar toplumsallaşması ve çevre ülkelere yayılmasının en önemli sebeplerinden biri Twitter'da sürekli gündem olması olarak görülebilir.

Ortadoğu'da yaşanan gelişmeler cuma hutbelerinde kendine yer bulmuştur. 21 Ocak tarihinde okunan "Bencillik, Fedakârlık" başlıklı hutbede, yaşanan olayların sebeplerini "farklı duygular[a]" bağladığı görülmektedir.

Ama günümüz insan ilişkilerine hâkim olan eğilimler, geniş ölçüde bencil, bireyci, çıkarıcı duygulardır. Dünyayı -ne yazık ki- büyük ölçüde bu ilkel duygular yönetiyor. Günümüz dünyasında yaşanan büyük gerilimlerin, krizlerin, şiddet olaylarının, savaşların arkasında bu yıkıcı duygular bulunuyor.

DİB hutbede, Ortadoğu'da yaşananların sebepleri olarak bireycilik ve bencilliğin ön plana çıktığını belirtiyor. İsyanların güncel, sosyal sebeplerinden yana ise herhangi bir değerlendirme yapılmamıştır. Olayların sebebi olarak Kur'an'dan ve sünnetten uzaklaşma gösterilmektedir. Bu düşünce, gerçekleşen olaylar/felaketler karşısında takınılan genel İslami görüş yapısı ile doğru orantılıdır. "Modern çağların bilim ve felsefeleri bu küresel bozulmayı önleyemedi. Çağdaş bilim, tesir alanı gittikçe genişleyen siyasetleri ve ekonomileri insanileştiremedi." Hutbede isyanın sebepleri doğal olarak İslami açıdan değerlendirilmiş, Kur'an ve sünnet terkedildiği takdirde neler olduğuna dikkat çektilmiştir. Kısa sürede büyüyen isyan sonucunda ortaya çıkan video görüntülerinde, aşırılık ve fanatizm dikkat çekicidir. Olağanüstü halin yaşandığı ülkelerde hukuk ve düzen ortadan kalkmıştır. Görüntüler ve katliamlar tüm dünyada infial yaratmıştır. 28 Ocak günü okunan "Aşırılıktan Uzak Durmak" başlıklı hutbede de gündemde olan "aşırılık" konusu işlenmiştir:

Hülasa, aziz cemaat, yüce dinimiz ibadetlerde yeme içmede, giyim kuşamda, dostlukta, düşmanlıkta, sevmeye, öfkede, sevinçte, üzüntüde, velhasıl her türlü davranışımızda aşırılığı yasaklamış; ölçülü olmamızı, dengeli yaşamamızı emretmiştir.

DİB, sadece Müslüman ülkelerde meydana gelen olaylar hakkında hutbe hazırlamamış, Türkiye Cumhuriyeti hükümetinin iyi ilişkiler içerisinde olduğu Müslüman olmayan ülkeler hakkında da hutbeler içerisinde konulara değinmiştir. Japonya, 11 Mart 2011 günü yaşadığı Fukuşima Nükleer Santral Kazası ile büyük bir yara aldı. Nükleer sızıntı uzun bir süre devam etti. Depremin etkisiyle tsunami gerçekleşti ve kıyı bölgeler sular altında kaldı. Maddi manevi kayıp yaşayan Japonya'ya bu süreç içerisinde DİB, hutbe içerisinde taziye mesajı yayınladı.

Bildiğiniz gibi geçen hafta, öteden beri sıcak ve dostane ilişkiler içerisinde bulunduğumuz Japonya'da büyük bir tabii felaket yaşandı. Bu felaketin etkileri maalesef halen devam etmektedir. Alınan bütün tedbirlere rağmen yüzlerce insan hayatını kaybetti, binlerce insan ise yaralandı. İnsanlar, nice mağduriyet ve mahrumiyetler yaşadı. İnsanlık ailesi adına hakikaten acı, üzücü, düşündürücü, ibret ve ders verici nice tablolara hep birlikte tanık olduk...Yüce Kitabımıza göre insanoglu dünya hayatında, sıkıntı, bela, musibet ve felaketlere maruz kalabilir. Bu olaylar hangi coğrafyada vuku bulursa bulusun ders çıkarıp tedbir almak, hem dini hem de insanî bir görevdir.... Bu itibarla hangi dine, hangi etnik kökene, hangi coğrafyaya ait olursa olsun tüm insanlığı ortak bir aile gibi gören Yüce Dinimizin öğretileri gereği Japon halkının acısını acımız, felaketini felaketimiz, sönen binlerce hayatı insanlık ailesinin kaybı olarak telakki ediyoruz. Geride kalan sahipsizler, öksüzler insanlık ailesinin yetim ve öksüzüdür.

Hutbenin sonuna eklenen not ile DİB; din, millet, ırk ayrımı yapmaksızın olaylara yaklaştığını, gerektiğinde hümanist bir tavır sergileyerek; acılarının insanlığın ortak paydası olduğunu belirterek göstermiştir. Felaketi değerlendirirken Kur'anı Kerim'den de örnekler vermiştir. DİB'in Müslüman olmayan bir ülkedeki olaylara bu tarz sahiplenici ve kucaklayıcı bir dille değinmesi sık rastlanan bir olay değildir. Bu durumu Türkiye-Japonya ilişkileri ekseninde değerlendirmek gerekmektedir. İki ülkenin dostane sıcak ilişkileri halklar veya devlet düzeyinde herhangi bir sorun olmaması bu sahiplenici dilin en önemli sebeplerinden biridir. Hutbelerde genel olarak kullanılan dil, "düşmanlara" karşı cephe oluşturan, daha çok "düşman" veya "ötekiler" üzerinden birlik beraberlik yaratmak isteyen bir yapıdadır. Özellikle doğuda askerlere karşı yapılan terör saldırıları sonucu hazırlanan hutbelerde bu "milli ve dini" dili görebilmekteyiz.

Milletimiz ve vatan toprağımız aleyhindeki yıkıcı planlar bugün de devam etmektedir. Bugün bizlere düşen görev, birlik ve kardeşliğimizi bozmak isteyenlere karşı manevî değerlerimize sıkıca sarılarak diri kalmak, ilmî, kültürel ve her açıdan ecdadımıza ve şehitlerimize layık olmaktır. Ayrıca şehit ve gazi yakınlarıyla, bilhassa onlardan bize emanet kalan eş ve çocuklarıyla ilgilenmek, elimizden geldiğince onlara her türlü maddî ve manevî desteği vermek minnet ve vefa borcumuzun bir gereğidir. Bu vesileyle aziz şehitlerimizi ve gazilerimizi bir kez daha rahmet ve minnetle anıyoruz.

Yukarıdaki örnekte de görüldüğü üzere; ülke üzerinden oynanan yıkıcı planlardan bahsedilmektedir. Planları yapan kişilerin kimlerden oluştuğu, içerden mi, dışardan mı olduğu konusunda en ufak bir bilgi yoktur. Herhangi "düşman" ismi verilmeden veya devlet hedef gösterilmeden birlik oluşturmak için söylenen bu milli söylemin yanında dini

söylemlerde yer almaktadır. “Bugün bizlere düşen görev, birlik ve kardeşliğimizi bozmak isteyenlere karşı manevî değerlerimize sıkıca sarılarak diri kalmak, ilmî, kültürel ve her açıdan ecdadımıza ve şehitlerimize layık olmaktır” sözüyle, dini bağlılığı ve disiplini “düşmanlar” üzerinden ifade edilmiştir. [Manevi değerlerimize sahip çıkılarak, İslam’ı dosdoğru yaşayarak şehitlere layık olacağımız] vurgulanarak hem dini hem milli obje kullanılmıştır.

Bir benzeri durum 19 Ekim’de terör saldırısı sonucu verilen 24 şehit sonrası okunan hutbede görülebilir. Ülkede terör saldırısı sonucu verilen şehitler sebebiyle yoğun tepki oluşmuştu. 21 Ekim günü okunan Cuma hutbesi de verilen tepkilerin birer yansıması gibidir. “Aziz Şehitlerimize” başlıklı hutbede şehitliğin önemi ve anlamı işlenmiş, yine şehitlerin ölmediği vurgulanmıştır. Ülke genelinde oluşan yoğun acı havasının şiddet olaylarına dönmemesi için sakinleştirici birtakım uyarılarda da bulunulmuştur.

Bu yüzden feryat etmeyiz, bağırp çağırmayız, taşkınlık yapmayız, alkışlarla, tezahüratlarla cenazelerimizi gösteriye çevirmeyiz. Acımız ve öfkemiz, bizi vakarımızdan, ağırbaşlılığımızdan uzaklaştırmaz.

Hutbenin son kısmına geldiğimizde ise tekrar kardeşlik ve birliğin önemine atıf yapılarak, düşmanların birlik ve beraberlik ile bertaraf edileceği söylenmiştir. Kardeşliğin vurgulanarak Türkiye Cumhuriyeti’nde yaşayan insanların arasında herhangi bir sorun olmadığı gösterilmiştir. Bir ülkede ne kadar çok farklılık olursa, kozmopolit bir yapısı varsa, maddi manevi dış saldırıya da bir o kadar açık hale gelir. Bunun için sürekli, sadece hutbelerde değil; siyasilerin söylemlerinde, TV programlarında vs. de kardeşlik ve birliktelik vurgulanmıştır. Seçim zamanı şarkılarda, afişlerde, sloganlarda da bu birlik havasını görmek mümkündür. Hutbenin devamında, terör saldırılarının ülkede kardeşlik duygusunu daha da arttıracığı belirtilmiştir.

Bu menfur saldırılar, Aziz Milletimizin ‘daha çok kardeş olma’ ve beraber yaşama azim ve kararlılığını ziyadesiyle arttıracaktır. Milletimizin birlik, beraberlik, huzur ve kardeşliğini bozmayı hedefleyen bu saldırıları gerçekleştirenler sahip olduğumuz kardeşlik ruhu ve iradesi karşısında emellerine asla ulaşamayacaklar ve hüsrana uğrayacaklardır. Gün, bu büyük acımızı yüreğimizin derinliklerinde hissederek, kardeşliğimizi, birlik ve beraberliğimizi tüm dünyaya gösterme, sabır ve metanet ile Aziz Şehitlerimize dua etme günüdür.

Hutbe de yapılan taşkınlığa karşı verilen birlik mesajları olası yaşanabilecek bir kargaşaya önlem olarak yazılmıştır. Bir sonraki hafta olan 23 Ekim 2011 tarihinde meydana gelen Van Depremi ülkede derin bir acı yarattı. 81 ilden Van’a giden yardımlar ve yardım kampanyaları ile herhangi bir ayrım olmadığı insanların acıyı ve sevinci birlikte yaşadığı gösterilmiştir. Depremden sonra okunan ilk hutbede de din üzerinden kardeşlik

vurgulanmıştır. Bu vurgulama metnin başlığından itibaren görülmektedir. “Müminler tek bir vücut gibidir” başlıklı hutbenin son kısmında ülkede oluşan ortak acıya değinilmiş ve bölgeye yardım kampanyası başlatılmıştır. Yardım kampanyası sadece DİB ile sınırlı kalmamış, ülkede ki çoğu dernek, TV kanalı, hatta futbol takımlarına kadar değişik türden yardım kampanyaları yapılmıştır. Hutbenin sonunda bir sonraki gün olan 29 Ekim Cumhuriyet Bayramı tebrik edilmiştir.

Bu vesileyle pek çok yardım kampanyasının başlamış olmasından büyük bir memnuniyet duyuyoruz. Diyanet İşleri Başkanlığı olarak, bu kampanyalara bir nebze olsun destek olabilmek amacıyla bugün Cuma namazının akabinde yardımlarınıza aracılık etmek istiyoruz. Cenâb-ı Hak tüm yardımları kabul eylesin. Hutbeme son verirken, yarın 88. yılını idrak edeceğimiz Cumhuriyet Bayramınızı tebrik ediyor, bu vesileyle bütün şehitlerimizi rahmetle yâd ediyor, Yüce Mevlâ'dan birlik ve dirliğimizi daim eylesin niyaz ediyorum.

4.5. 2012 Yılı Genel Hutbe Analizi

Türkiye’de 2012 yılı, bir önceki yılın siyasi ve sosyal olaylarının devamı ve birçok alanda ilklerin gerçekleştiği bir yıl olmuştur. Özellikle süregelen şike ve balyoz davaları ve en önemlisi Ocak ayının ilk haftasında gerçekleşen Genelkurmay Eski Başkanı İlker Başbuğ’un tutuklanması oldu. Bu karar ile cumhuriyet tarihinde ilk kez Genelkurmay Başkanlığı yapmış bir isim tutuklanmış oldu. Tutuklanma sebebi ise “Terör Örgütü Yöneticiliği” iddiası olarak gösterildi.

Türk siyasi tarihi açısından birçok alanda ilkler barındıran bir yıl olan 2012 için bir diğer “ilk” 12 Eylül davasının iddianamesinin hazırlanması idi. Cumhuriyet tarihinde ilk defa başarılı olmuş askeri darbe yargılanıyordu. Her ne kadar artık simgesel bir anlamı olsa da bir “ilk” olması sebebiyle önemliydi. Dink suikastı davasında ise toplum nezdinde tepki çeken “örgüt yok” kararı yine bu yıl çıkmıştır. Yılın ikinci ayında ülke gündemini derinden sarsan MİT müsteşarı Hakan Fidan’ın ifadeye çağırılması olmuştur. Cumhuriyet tarihinde bir ilk olan olayda, ülke tarihi içerisinde daha önce Başbakan’a bağlı MİT Müsteşarının bir savcı tarafından ifadeye çağırıldığı görülmemiştir. Yaşanan devlet krizi, yaklaşık 10 gün sürmüş ve Başbakan Recep Tayyip Erdoğan yargıda düzenleme ile “MİT Müsteşarının yargılama Başbakan izni ile gerçekleşir” kararı çıkartarak krize son vermiştir. Türkiye için son 20 yılın en tartışmalı olayı olan Sivas Madımak Katliamı davası da tartışmalı bir şekilde “zaman aşımına” uğradı. Başbakan’ın “kürtajı cinayet olarak görüyorum”

sözlerinden sonra özellikle kadınların eylemleri ve yaptıkları çıkışlarda o günlerin ilk gündem maddeleri arasındadır.

Uluslararası politikada ise Arap Baharı'nın en hararetli günleri yaşanıyordu. Özellikle Mısır'da yapılan gösteriler ve mücadele sonuç vermişti. 2 Haziran günü Hüsnü Mübarek'e Mısır yargısı müebbet hapis verdi. Müebbet kararından 14 gün sonra Mısır'da iktidara Müslüman Kardeşler geçti. Yapılan seçimler sonrası Muhammed Mursi devlet başkanı oldu. Mısır'da bu gelişmeler sürer iken Suriye' de 22 Haziran 2012 tarihinde TSK'ya ait savaş uçağı düşürüldü. Bölgede diplomatik krize neden olan bu gelişme ABD-Rusya-NATO ve BM ilişkilerini etkiledi. Yine yıl içerisinde ilklere dönüldüğünde terör örgütü PKK, CHP milletvekili Hüseyin Aygün'ü kaçırdı. Birkaç gün sonra Hüseyin Aygün serbest bırakıldı. 19 Ağustos günü Gaziantep'te, Ramazan Bayramı'nın ikinci günü terör saldırısı sonucunda 10 kişi öldü, 66 kişi yaralanmıştır. 5 Eylül günü Afyon'da cephane patladı ve bunun sonucunda 25 asker şehit oldu. Kaza sonucu olduğu söylenen olayın tam olarak neden gerçekleştiği hala kesin olarak açıklanabilmiş değildir. Aynı zamanda 2012; Ege'de sık sık mültecilerin botlarının battığı ve her gün ölüm haberinin aldığı bir yıl olmuştur. Tunceli'de Ovacık ilçe cumhuriyet başsavcısı Murat Uzun'a suikast düzenlendi, 21 Eylül'de Balyoz kararı açıklandı. Komutanların büyük kısmı ağır cezalar aldı. 29 Ekim Cumhuriyet Bayramı kutlamaları, Ankara Valiliği'nin izni olmadığı gerekçesi ile polisler tarafından engellendi. Olaylı geçen Cumhuriyet Bayramı daha sonra polislerin kutlama yapanların önünden çekilmesi ile kalabalık grup Anıtkabir'e yürüdü ve kutlamalar tamamlandı. 10 Kasım günü TSK'ya ait Skorsky tipi helikopter düştü ve bunun sonucunda 17 asker şehit oldu. 30 Kasım günü Mısır'da Muhammed Mursi'nin yeni düzenleme ile arttırdığı yetkiler ülkede tartışma yarattı. Temmuz 2013'te gerçekleşecek olan askeri darbenin temelleri o günden atılmış oldu.

Hutbelere baktığımızda ilk aylarda göze çarpan şey maddi konuların insanlar üzerindeki etkisi, iyi bir Müslümanın maddiyat karşısında ısrarcı olmaması ve aile içi eşlerin birbirlerine karşı görevlerine değinilmiştir. Gündem son derece yoğun olmasına rağmen(12 Eylül iddianamesi, Genelkurmay Başkanı İlker Başbuğ'un tutuklanması, Dink davasının kararı açıklanması vs.) hiçbir şekilde sosyal/siyasi olaylara değinilmemiştir. 9 Mart da okunan "Sabır ve Sebat" başlıklı hutbede, sabırlı olmayı ve tüm haksızlıklara, musibetlere, sıkıntılara karşı sabreden insanların başarılı olacağı söylenmiştir.

İslam'da emir ve tavsiye edilen sabır, bir kurtuluş kaynağı ve çetin imtihanlardan başarıyla çıkmayı sağlayan manevi bir güçtür. Ciddi bir işte başarıya ulaşabilmek ve güzel sonuçlar elde edebilmek, ancak sabırla mümkün olur... Çünkü iman edenler, başlarına gelen musibetlerin birer imtihan olduğunu, bunlara sabrederek Cenâb-ı Hakkın müjdelediği mükâfatlara nail olacaklarını bilirler. Bundan dolayı hakiki müminlerin, başlarına gelen musibetlerin sebep olduğu acıların ve sıkıntıların karanlıklarından kurtulmaları daha kolaydır

16 Mart günü okunan hutbede Çanakkale Savaşı'nın destansı anlatımı vardır. Her sene yapıldığı gibi 2012 yılında da önce Çanakkale Savaşı anlatılmış, dini ve milli simgeler/öğeler övülmüş, vatanın kolay kazanılmadığı belirtilmiş, Türk insanının ne kadar merhametli olduğu örneklerle detaylandırılmış, Mehmet Akif şiri verilmiş ve en sonunda diğer yılların aksine savaş sonucu şehit olan 250 bin kişinin ağzından telkinlerde bulunularak birlik mesajı verilmeye çalışılmıştır.

Bizler vatanın dört bir yanından rengi, dili, ırkı farklı müminler olarak burada bir tek gaye için şehit düştük. Size, hür, özgür ve beraber yaşayabileceğiniz bir cennet vatan emanet ettik. İmanla bütünleştik, Kur'an'la sünnetle bir araya geldik. Başka milletlerin kolayca başaramayacağı bir zaferi Allah'ın yardımıyla kazandık. Siz de bizi birleştiren değerlerin etrafında kenetlenirseniz birlik ve beraberliğinizi korursunuz.

Metinde de görüleceği gibi hutbede insanlar; renk, dil, ırk olarak değil sadece din üzerinden birleşmeye çağırılıyor. Osmanlı döneminde kalan ümmetçilik fikir akımının hutbe içerisinde devam ettirildiği görülmektedir. Metinde aynı zamanda “düşmanların” Müslüman olmayan devletler olarak görüldüğü anlaşılıyor. Çanakkale zaferini de böylelikle din etrafında birleşerek kazanılmış bir zafer olarak gösterilmiştir. Nisan ayında ağırlıklı olarak “kardeşlik” teması işlenmiştir. İlk hafta, “Kardeşlik çağrısı” ikinci hafta “kardeşlik ahlakı ve hukuku” başlıklı hutbelerde, insanlar üzerinde dil, ırk, renk, siyasi görüş vs. hiçbir şekilde ayırım yapılmaması ve kimseyi dışlanmaması gerektiği belirtilmiştir. Kimsenin kimseden üstün olmadığı asıl üstünlüğün takvada olduğu nitelenmiştir. Hutbelerdeki kardeşlik ruhunun Mayıs ayı içerisinde de devam ettiği görülmüştür. İstanbul'un Fethi haftasında “İstanbul'un Fethi” başlıklı hutbede dini/millî söylemlerle “Fetih ruhlu genç yetiştirmek” konusuna değinilmiştir. Hutbe içeriği bakımından Çanakkale Savaşı haftasında okunan hutbe ile benzerlik göstermektedir.

Fethin bu anlamlı yıldönümünde bugün bize düşen görev, genç nesli “Fetih Ruhuyla” tanıştırmak, bu ruhtan aldığımız heyecanla daha çok çalışarak İslam âleminin sahip olduğu izzet ve şerefi daha da ileriye götürmektir. Fatihler büyüten analar, fatihler yetiştiren öğretmenler ve cihana adalet dağıtan nesiller yetiştirmektedir. Ayrıca Peygamber (s.a.v) müjdesi ve ecdadın emaneti olan bu güzel şehri, şanına layık bir şekilde gelecek nesillere bırakabilmenin hesabını yapmaktır.

22 Haziran'da savaş uçağımızın Suriye'de düşürülmesi ve 2 Temmuz'da Şike Davası kapsamında Aziz Yıldırım'a verilen tahliye kararı sonrasında 6 Temmuz tarihinde “Adalet” başlıklı hutbede, “adaletin doğru karar verme[si]” gerektiğini ve özellikle karar

verici mercilerinde bulunan kişilerinde işlerini doğru ve dürüst yapmaları aynı zamanda şahitlerinde doğru söyleme[si]" gerektiğini belirtmiştir.

Adaletin tecellisinde bilgi ve belgelerin doğruluğunun yanında şahitlerin dürüstlüğü de çok önemlidir. Kişi bu kutsal görevi eda ederken aleyhine bile olsa dürüst olmalı, haktan ayrılmamalıdır...Karar verme mevkiinde olanları yanıltarak elde edeceğimiz hiçbir zahiri hak helal olmaz. Elde edilen şey bir hak değil ateşten bir parça olur.

Gündemde en çok tartışılan konulardan biri şike davasında ortaya çıkan Fenerbahçe Başkanı ile ilgili tapeler ve ses kayıtlarıdır. Dönemin FETÖ mensubu yargı üyeleri tarafından yönetilen mahkemeler aracılığı ile o dönem kabul edilse de, tape ve ses kayıtlarıyla beraber davanın da birer "kurmaca bir operasyon davası" olduğu ortaya çıktı. Çeşitli davalarda (Ergenekon, Balyoz vs.) yalancı ve sahte şahitlerin türediği, TV canlı yayımlarına bağlanan sahte hahamların yalan ifadeler ile davalara etki ettiği bir dönemde, hutbede böyle uyarıların olması oldukça dikkat çekicidir. Hutbede yalancı şahitlik konusuna dini bakış açısı getirilerek değerlendirilmiştir.

Sevgili peygamberimiz (s.a.v) de: "Size büyük günahların en büyüğünü söyleyeyim mi?" diyerek başladığı sözünü üç defa: "Yalancı şahitlik" buyurarak adaleti yanıltmanın ağır vebaline vurgu yapmaktadır. Yalan günahdır ama hakkı ve adaleti engelleyen yalan, sonuçları itibariyle kul hakkını da kapsadığından daha büyük bir vebali içinde barındırır. Karar verme mevkiinde olanları yanıltarak elde edeceğimiz hiçbir zahiri hak helal olmaz. Elde edilen şey bir hak değil ateşten bir parça olur.

Okulların açıldığı Eylül'ün ilk haftası okunan hutbe öğrencilere ve velilere tavsiye niteliğindedir. Seçmeli olarak okutulan Din kültürü ve türevleri derslerinin velilerin seçmesi tavsiye edilmektedir. Burada öğrenciden çok karar mercii olan veliye bir seslenme vardır.

Okullarımızda yeni bir eğitim-öğretim dönemi başlıyor. Bu yıl Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Derslerine ilaveten Kur'an-ı Kerim ve Hz. Peygamberin Hayatı seçmeli ders olarak okutulacaktır. Bu fırsatı değerlendirmek biz velilerin bu dersleri seçmesine bağlıdır. Bu konuda duyarlı davranarak çocuklarınızı yüce kitabımız Kur'an-ı Kerim ve sevgili peygamberimizin hayatıyla tanıştırmak onların dinimizi öğrenmelerine, ibadetlere alışmalarına, sevgi ve saygı bilinci kazanmalarına yardımcı olabilirsiniz. Ayrıca Kur'an Kursları ve İmam-Hatip Okulları da çocukların dinimizi öğrenmelerine katkı sağlayacak eğitim kurumlarıdır. Onları dünya hayatında kötülüklerden, ahrette ise ateşten koruma sorumluluğu bizim omuzlarımızdadır.

DİB'in hazırladığı hutbede çocuklar, "hayatın süsü" olarak görülmektedir. Çocuklar için, dünyanın kötülüğünden, ahiretin ateşinden koruyacak yerler imam hatip liseleri ve Kur'an Kursları olarak gösterilmektedir. Bu seçimi yaptırmanın ailenin görevi olduğu belirtilerek dolaylı yoldan velilere, [çocuklarımızı imam hatip okullarına ve Kuran Kurslarına gönderin] telkini verildiği anlaşılmaktadır. İkna yöntemi olarak da hem maddi, hem manevi yönlerden ilişki kurulmuştur. Dini söylemleri tanımlar yapılarak ikna yöntemine

gidilmiştir. Ağustos sonu ve Eylül'ün ilk haftası gerçekleşen terör olayları ve Afyon'daki cephane patlaması sonucu, 14 Eylül'de "şehitlik ve gazilik" başlıklı bir hutbe okunmuş ve şehitliğin dinen önemi vurgulanmıştır. DİB, şehit haberleri sonrası sık sık "şehitlik önemi ve kavramı" ana temalı hutbe çıkardığı görülmüştür. Aynı konu ve metin yapısını Çanakkale ve 30 Ağustos Zaferi sonrası okunan hutbelerde de görmek mümkündür. Afyon'da gerçekleşen cephane patlaması sonrası 25 asker şehit olmuş ve toplumda büyük bir infial yaratmıştı. Bir kazadan ibaret olduğu açıklanan bu facianın sebepleri tam olarak açıklanamadı. Sosyal gerilimin yüksek olduğu bu dönemlerde DİB, şehitliğin dini ve manevi yönlerini açıkladığı görülmektedir.

Gündem ile bağlantılı bir diğer hutbe 19 Eylül tarihinde Tunceli'de başsavcı suikastından sonra hazırlanan "İslam'da can ve mal emniyeti" başlıklı hutbedir. Hutbe hem insanlara bir cana kıymanın dinen ne kadar büyük bir vebal ve günah olduğunu anlatmakta aynı zamanda devletin, vatandaşlarının can ve mal güvenliğini sağlaması gerektiği hatırlatılmaktadır. Hutbede devlet yetkililerine ve vatandaşlara hitaben sesleniş vardır.

İslam Dini can güvenliğinin sağlanması ve toplum huzurunun temini için kan davalarını, töre cinayetlerini yasaklamış, intiharı da en büyük günahlardan saymıştır. Çocukların geçim endişesiyle öldürülmesini men etmiştir. Can ve mal güvenliğinin ortadan kalkması sadece fertleri değil toplumun tamamını tedirgin eder... Hepimiz can ve mal güvenliği içinde yaşamak isteriz. Bu dileğimizin gerçekleşmesi başkalarının can ve mal güvenliğine saygı göstermemize ve değer vermemize bağlıdır... Can ve mal güvenliğinin sağlanmasında en etkili unsur Allah'a ve ahrete imandır. O'na hesap verme inancının gönüllere yerleştirilmesidir. Yaptığı hiçbir amelin yok olmadığına, yaptığı her iyilik ve kötülüğün karşılığını ahirette mutlaka göreceğine iman eden insan başkalarının canına ve malına zarar verebilir mi? O halde nesillerin bu şuura ermesi için imanlı yetiştirilmesine önem verilmeli ve insanlara hizmet etmenin de Allah'a kulluk etmek olduğu öğretilmelidir.

Hutbede, kötülük[lerin] iman eksikliği[nden] kaynaklandığı belirtilmektedir. Yaşanan sorunları önlemek için çözüm olarak da "nesillerin imanlı yetiştirilmesi" gösterilmektedir. 16 Kasım tarihinde okunan hutbe de vatan kavramı ön plandadır. Terör saldırıların peş peşe geldiği bir dönemde milliyetçi imgelerin sık kullanıldığı görülmüştür.

Vatan olmadan bir milletin ayakta durması mümkün değildir. Bir milletin var olması, hayatiyetini devam ettirebilmesi, ancak vatanına sahip çıkmasıyla mümkündür. Bizi şefkatli bir ana kucacı gibi bağrına basan bu toprakları yabancılara çiğnetmemek, ay yıldızlı bayrağımızı ebediyen göklerde dalgalandırmak, semayı çınlatan ezanı, gönülleri yeşerten Kur'an seslerini susturmamak, toprağın altındakileri rahatsız etmemek; üstündekileri de zillete ve esarete düşürmemek için canla başla çalışmak her birimizin ayrı ayrı görevidir.

Hutbe içerisinde vatan, millet, bayrak, toprak gibi milli söylemler yer almaktadır. Düşman olarak yabancılar ve zillet tanımı yapılmıştır. Milli söylemlerin içerisinde "semayı çınlatan ezanı, gönülleri yeşerten Kur'an seslerini susturmamak, toprağın altındakileri rahatsız etmemek"

gibi dini argümanlar ve terimler de yer verilmiştir. İşlenen konu, hutbelerde şiirleri sık kullanılan milli şair, Mehmet Akif Ersoy'dan bir şiir ile desteklenmiştir.

Mehmet Akif ecdadımızın bu fedakârane gayretini şöyle ifade etmektedir: Zannetme ki ecdadın asırlarca uyudu, Nereden bulacaktın o zaman eldeki yurdu? Üç kutada yer yer kanayan izleri şahid, Dinlenmedi bir gün o büyük şanlı mücahid.

Hutbenin okunduğu hafta Siirt'te TSK'ya ait Skorsky tipi helikopterin düşmesi sonucu 17 asker şehit oldu. Hutbe bu gündem mevcudiyetinde milliyetçi söylem ile hazırlanmıştır. Metinde yer alan “milliyetçilik” DİB'in, kavramı yumuşatarak ve dini terimler ile harman edilerek hazırlandığı görülmektedir. Metinde, “toprağın altındakiler” sözü ile şehitler kastedilmekte ve vatanın kutsallığı vurgulanmaktadır. Son paragrafta DİB, TSK'ya bağlı vakıf ile işbirliğini duyurmuştur.

Geçmişte ve günümüzde vatanımızı ve din-i mübin-i islâm'ı düşmanlara karşı kahramanca savunurken canını feda eden şehitlerimizin ruhlarına ithaf edilmek üzere, İstanbul Müftülüğü ve Türk Silahlı Kuvvetlerini Güçlendirme Vakfı işbirliği ile bütün camilerimizde hatimler okunmuş ve namazdan sonra bu hatimlerin duası yapılacaktır.

30 Kasım tarihinde Başakşehir Vaizi Ayşe Güler'in yazdığı “Cami Adabı” başlıklı hutbe il genelinde okunmuştur. Hutbenin konusu; cami kuralları ve camide yaşanan sorunlar üzerine bilgilendirmedir. Bir kadın vaiz tarafından hazırlanan Cuma hutbesi pek rastlanmayan bir durum olarak Kasım ayının dikkat çeken konusu arasındadır. 28 Aralık günü DİB tarafından hazırlanan ve ülke genelinde okunan “Dün eylediğimiz günler” başlıklı hutbede bir yılın değerlendirmesi yapılmış, dünyanın faniliği[nden] bahsedilmiş, yılbaşı kutlamaları ve şans oyunları eleştirilerek bunların yerine o gece dini vecibelerin yerine getirilmesi anlatılmıştır. Yeni yıl hakkında temennilerde bulunulmuştur.

Yeni günler, yeni bir yıl bekliyor bizi. Ömrümüz olursa, onların da tükendiğini göreceğiz..Her yılın ilk gecesi, anlamsız gayretlerin peşinde sürüklenmenin vakti olmamalıdır... Ancak üzülmeye ifade edelim ki, başka dinlere, başka kültürlere, başka dünyalara ait sembolik unsurlar, yılbaşı eğlenceleri ile bütünleştirilerek bir tüketim kültürüne dönüşmüştür. Daha endişe verici olanı ise geleceğimizin teminatı olan çocuklar üzerinden bir kimlik ve kültür erozyonu gerçekleştirilmesidir...Aksine ömrümüzden geride bıraktığımız yılın muhasebesinin yapıldığı vakittir. Yeni bir yıla daha kavuşturduğu için Cenâb-ı Hakk'a şükretmemiz gereken vakittir...

Metinde yapılan bu uyarılar sadece 2012 yılı özelinde değil hemen hemen her sene sonu yapılmaktadır. Yapılan uyarılardan sonra ülke gündeminde yeni yılın ilk tartışması, yılbaşı haftası okunan hutbenin eleştirileridir. Camilerde sadece hutbede değil, namaz öncesi vaazda bölümünde de yılbaşı ile ilgili ifadeler yer almaktadır. Vaazlarda cami imamları özgürdür. Herhangi bir metine bağlı değildir. Kurul tarafından hazırlanan hutbedeki akademik dil, vaaz sırasında görülmemektedir.

Vaaz biraz daha serbest bir konuşma olduğu için konu bellidir. Bazen hutbe ile aynı konu da olabilir. O konu etrafında ayet ve hadislerden yola çıkarak yerine göre kıssalar hikayeler, hayatın gerçeklerinden bir takım örnekler... Bizim vaizlerimizin standartları bellidir. Vaizler bağırıp çağırmadan caminin içine yumruk sallamadan cemaatin gönüllerine hitabet etmektir, gönül tellerine dokunmaktır, zihinlerine hitap etmektir. Hem zihninde kalacak hem de yüreğinde ve kalbinde biraz hüznün ve kıpırdama sağlayacak. Hisseler, kıssalar, menkıbeler, tarihi yaşanmış olaylar bu konuda daha çok motive edicidir (K. YILMAZ, sözlü görüşme, 13.11.2017).

4.6. 2013 Yılı Genel Hutbe Analizi

2013 yılı Türkiye ve dünya siyaseti açısından oldukça hareketli geçen bir yıldır. Türkiye için baktığımızda Cumhuriyet tarihinde o zamana kadar yapılmış en büyük terör saldırısı Hatay'ın Reyhanlı ilçesinde gerçekleşti. 53 kişinin hayatını kaybettiği saldırının faili Yusuf Nazik 5 yıl sonra 12 Eylül 2018 tarihinde yakalanmıştır (<https://www.sabah.com.tr/gundem>, 2018). Bu saldırıdan 3 ay önce de Hatay merkezde bir terör saldırı gerçekleşmiş, yapılan saldırıda da 14 kişi hayatını kaybetmişti. Mart ayında İsrail resmi olarak, Türkiye'den özür dilemiş ancak Türkiye'nin tazminat talebini ise birkaç sene sonra gerçekleştirmiştir (<https://www.bbc.com/turkce>, 2013). Çözüm süreci sonucunda terör örgütü PKK çekilme sürecinin takvimini açıkladı. Mayıs ayı sonunda Türkiye'de gündemde tartışma yaratan gece 22-06 arası içki satış yasağı yürürlüğe girdi. Cumhuriyet tarihinin en büyük ve en uzun süreli sokak eylemleri 28 Mayıs akşamı başladı. 15 Haziran'a kadar süren "Gezi Eylemleri", Türkiye'nin dört bir yanında gerçekleşti. Resmi kayıtlara göre 2.5 milyon kişi katıldı. Arakan' da Müslümanlara yönelik saldırılar ve katliamlar başladı. 3 Temmuz'da Mısır'da askeri darbe gerçekleşti. Darbe sonucunda Cumhurbaşkanı Muhammed Mursi devrildi. 5 Ağustos'ta Ergenekon davasında karar açıklandı. Çeşitli cezalara çarptırılan sanıklardan 5'i müebbet cezasına çarptırıldı. 16 Eylül'de Suriye'ye ait bir helikopter düşürüldü. 2012 yılındaki Suriye'nin, TSK'ya ait bir F-16 uçağını düşürmesinden sonra aynı bölgedeki ikinci uluslararası hava savaş vakası olarak kayıtlara geçti. Ekim ayının son gününde milletvekilleri başörtü ile meclise girdi Cumhuriyet tarihinde ilk kez başörtü ile meclise girmek serbest oldu. Açılım süreci kapsamında 16 Kasım tarihinde Başbakan Recep Tayyip Erdoğan, Mesud Barzani ve Şivan Perwer Diyarbakır'da toplu açılış töreninde buluştular. 17 Aralık tarihinde İstanbul merkezli içinde işadamları, siyasetçi ve bürokrat bulunan pek çok kişi hakkında kara para aklama, "altın kaçakçılığı" ve "kamu görevlilerine rüşvet" iddialı operasyon başlatıldı. Yaşanan olaydan sekiz gün sonra 25 Aralık tarihinde içinde Bilal Erdoğan'ın da olduğu 96

kişi hakkında gözaltı kararı alındı. Bu davalar FETÖ'nün yargı eliyle "hükümete ilk darbe girişimi" olarak kabul edildi.

Son derece yoğun gündemi olan bir yılın hutbelerini incelediğimizde ise, Ocak ayının son haftası 25 Ocak tarihli olan "Bireyselleşme" temalı bir yazı hazırlanmıştır. Bireyselliğin, bencillik getireceği[i] belirtilerek, dünyanın çeşitli yerlerindeki ihtiyaç sahibi insanlar hatırlatılmıştır. Örnek verilen ülkeler, iç savaş yaşanan Suriye, politik ve ekonomik ilişkilerimizin olduğu Somali ve yaşanan katliamlar sonucu ülke gündemine yerleşen Arakan olmuştur. Arakan bölgesine daha sonra devlet düzeyinde de ziyaret gerçekleştirilmiştir.

Modern zamanlar ne yazık ki bizi kendi dünyamıza hapsetti. Bireyselleştik. Bencilleştik. Kendimizden başkasını düşünmez olduk Amansız bir şekilde her şeyi tüketir olduk; zamanı da, mekânı da, malı da, serveti de, tabiatı da, çevreyi de bilinçsizce tüketiyoruz.. Dünyada her yıl 10 milyon insan açlıktan ve yetersiz beslenmekten hayatını kaybederken; kardeşlerimiz Suriye'de, Somali'de, Arakan'da ve dünyanın muhtelif yerlerinde bir ekmeğe muhtaç durumda iken her gün milyonlarca ekmeği israf ediyoruz.

Hutbede ekonomik/sosyal yönden bir analiz yer almaktadır. Şubat ayında da sosyal öneri ve eleştiri hutbelerde devam etmektedir. Keza ilk hafta evlilik hayatı üzerine, ikinci hafta alkol bağımlılığı, üçüncü hafta kadınların cami kültürü ve son hafta ise insan sağlığının önemi üzerine hutbe metni okunmuştur. Tamamıyla günlük sosyal hayat ve dini konular üzerine hutbe hazırlanmıştır. Türkiye'nin gündeminden uzak durulmuş hutbe içerisinde dolaylı veya direkt olarak yer verilmemiştir. 15 Mart tarihinde her sene olduğu gibi Çanakkale Zaferi temalı hutbe hazırlanmıştır. Şehadetin İslam dininde yerine değinilmiş ve milli şair Mehmet Akif Ersoy'un şiirinden bir kesit verilmiştir. Bu şiirde temel olarak şehitlik övgüsü temalıdır.

Ne büyüksün ki kanın kurtarıyor tevhidi. Bedr'in arslanları ancak, bu kadar şanlı idi. Sana dar gelmeyecek makberi kimler kazsın? 'Gömelim gel seni tarihe' desem, sığmazsın. Ey şehit oğlu şehit, isteme benden makber, Sana ağuşunu açmış duruyor Peygamber.

Hutbede Çanakkale ruhunun canlı tutulması gerektiği söylenmekte ve hala çevremizin düşmanlarla olduğu fikri aşılacaktır. Türk insanının gücünü birlik ve beraberlikten aldığı nitelenmektedir. Bu söylemleri, siyasilerin basın – grup toplantılarında veya seçim dönemi mitinglerde de görmek mümkündür. 11 Mayıs'ta Hatay'ın Reyhanlı ilçesinde gerçekleşen patlamada 53 kişi hayatını kaybetmiştir. Yapılan terör saldırısı ülke tarihinde yapılan en yüksek insan kayıplı saldırı olmuştur.

Terör saldırısından sonraki ilk Cuma, 17 Mayıs tarihindeki “Gençlik ve Dini Hayat” başlıklı hutbe okunmuş ve son bölüm terör olayına ayrılmıştır. Hutbede içinde bulunan üç ayların manevi gücü belirtilerek, bu ayda yapılan terör saldırısı kınanmıştır.

Mübarek üç aylara girdiğimiz rahmet ve mağfiret iklimin başlangıcında Hatay Reyhanlı’da masum insanların hunharca katledilmesine ve yaralanmasına neden olan son derece elim bir saldırı vuku bulmuştur. Bütün Mümin yürekler bu saldırıyla manevi mevsimlerine yaralı girmiştir. Yine kan, yine gözyaşı ve yine acı bütün bir ülkemizi hüznü boğmuştur. Hutbemi bitirirken bu menfur olayı şiddetle kınıyor, Cenab-ı Haktan bu olayda hayatını kaybeden masum kardeşlerimize rahmet, yaralılarımıza da âcil şifalar diliyorum.

Dünyadaki gelişmelerden ise Mısır’da darbe sonrası gerçekleşen toplumsal olaylara karşı devletin tutumu kınanmış ve 16 ağustos tarihinde okunan “Mazlumun Ahı, Titretir Arş-ı Rahman’ı” başlıklı hutbede işlenmiştir. “Oradaki insanların (darbeye karşı gelen Mursi yanlıları ve İhvan üyeleri) zulme uğradıklarını belirtip, bu zulmü reva görenler[in] kazanama[yacağı] ve ses çıkarmay[ıp] karşı gelmeyenlerinde aynı günahı işledik[leri]” belirtilmiştir. Benzer görüş Suriye konusunda da belirtilmiştir.

Hem geçtiğimiz mübarek Ramazan ayında hem de Ramazan Bayramının hemen ardından bu hafta boyunca Mısır’da binlerce insan katledildi. Bir insanlık suçu işlendi. Bu acı hadise, hepimizi derinden yaraladı. Acılarımızı kat be kat artırdı. Ama biz biliyoruz ki mazlumların ahı büyüktür. Biz biliyoruz ki masumların kanları üzerine kurulu hiçbir saltanat, hiçbir hükümlanlık ayakta duramaz.

Bu dönemde hükümetin en yüksek dil ile Mısır’da gerçekleşen askeri darbeye karşı çıktıklarını hatırlatmak gerekir. Özellikle büyük devletler yeni yönetimi derhal resmi olarak tanımış, Türkiye ile birlikte birkaç ülke darbeye karşı çıkmıştır. DİB, hutbede yaptığı açıklamayı, hükümetin darbe karşıtı söylemlerinden sonra yapmıştır. Yapılan araştırmada hükümetin açıklama yapmasından sonra Cuma hutbelerinde uluslararası konulara değinildiği görülmüştür. DİB, özellikle uluslararası olaylarda siyasilere konulara yaklaşımı ile kendi söylemlerinde birlik oluşturmaktadır.

Allah’ım! Mısır’da ve dünyanın muhtelif yerlerinde katliamlarda hayatını yitiren kardeşlerimize rahmet eyle! Yaralanan kardeşlerimize acil şifalar ihsan eyle! Müslüman kardeşlerimize içinde buldukları zor durumdan bir an evvel kurtulmaları için yardım eyle! Şu mübarek Cuma günü hürmetine dualarımızı kabul eyle!

Hutbenin son paragrafında yer alan dua ve temenni bölümünde, askeri darbe ile devrilen Müslüman Kardeşler üyeleri hakkında “kardeşlerimiz” ifadesi kullanılmaktadır. Bir sonraki cümlede “Müslüman Kardeşlerimiz” sözü ile sesteş benzerlik yaratıldığı görülmüştür. 23 Ağustos tarihli “İnsanın katli, insanlığın katli” başlıklı hutbede ise Suriye’deki olaylar öncüllüğünde Esad rejiminin 21 Ağustos günü muhaliflere kimyasal bomba ile saldırı yapması işlenmiştir. Kimyasal saldırı sonrası dünyanın çeşitli ülkelerinden tepkiler yükseldi. ABD Başkanı Barack Obama Suriye’yi vurma aşamasına

gelmiş (hatta gün dahi verilmişti) daha sonra bu fikrinden vazgeçip, saldırı planını hayata geçirmemişti. Hutbeye döndüğümüzde ise bir “isyan” göze çarpıyor. Hutbede, dini örnekler, ilk işlenen cinayet, kutsal kitaplardan emirler gibi neredeyse tüm dini motiflerin kullanıldığı görülmüştür.

Evet, kardeşlerim, bugün de dünyamızda bir can pazarı yaşıyor. Bir yanda kana susamış Kabiller, diğer yanda masum Habiller... Ancak unutmayalım ki onların yanında “Öldürmeyeceksin!” diye emreden Musalar, cana kıymayı yasaklayan İsalara da var. Masum bir insanı öldürmenin bütün insanlığı öldürmeye eşdeğer olduğunu duyuran İslam Peygamberi var. Bir insanı yaşatmanın bütün bir insanlığa can vermek olduğunu müjdeleyen, insanları öldürmekle değil, yaşatmakla mükellef kılan dinimiz var.. Peygamber Efendimiz (sas): “Allah katında dünyanın yok olması, bir Müslümanın öldürülmesinden daha hafiftir.” (Tirmizî, Diyât, 7) buyuruyor

30 Ağustos zafer haftasında, haftanın önemine binaen anlamlı bir hutbe başlığı vardır. “Zafer Allah’tandır”. Her sene zafer haftasında yazılan hutbelere farklı olarak bu kez Suriye’de olan olayların etkisinde yazılmıştır. Metinde bu esintileri görmek mümkündür.

İslam coğrafyasının bugünlerde maruz kaldığı zulüm, zorbalık, haksızlık ve kötülükler, zaferlerimizi ve bu zaferlerin arkasındaki ruhu yeniden anlamaya olan ihtiyacımızı çok açık bir şekilde ortaya koymaktadır.

Metindeki “İslam coğrafyası” tanımı, Suriye’deki olaylar, Mısır’da darbe sonrası sokak gösterileri ve devletin sert tutumu üzerine yazıldığı anlaşılmaktadır. Devamında İslam tarihi, Malazgirt savaşı ve Çanakkale zaferinden örnekler verilmiştir. Daha sonra İstiklal Marşı’ndan dörtlük yer almıştır.

Zaferlerin arkasında hep aynı ruh vardır. Bedir’de de aynı ruh vardır, Malazgirt’te de... Mekke’nin Fethinde de aynı ruh vardır Çanakkale Zaferinde de... İstanbul’un Fethinde de aynı ruh vardır, Kurtuluş Savaşında da... İşte bu ruh, İstiklal şairimizin, “Garbın afakını sarmışsa çelik zırhlı duvar / Benim iman dolu göğsüm gibi serhaddim var / Ulusun, korkma! Nasıl böyle bir imanı boğar / 'Medeniyet!' dediğin tek dişi kalmış canavar?” dizelerinde ifade ettiği fetih ruhunun ta kendisidir.

En göze çarpan ve dikkat çeken ayrıntı ise bu yıla kadar 30 Ağustos Zafer haftalarında muhakkak yer alan; Atatürk ve silah arkadaşlarını anma ve minnet mesajının olmamasıdır.

13 Eylül günü, “Bir vatana sahip olmak” başlıklı bir hutbe okunmuştur. Dini alanın dışında ki konulara da yer veren DİB, “vatan” kavramını dinsel figürler ile içine tarihi-milliyetçilik duygularını da katarak değerlendirmektedir.

Vatan bir milletin hâkim olduğu, milli manevi değerlerin huzurlu bir biçimde yaşandığı, gerekirse uğruna canların feda edildiği toprak parçasıdır. Dünyada, namus ve şerefimizi koruyarak huzur ve güven içinde yaşamak, ancak bağımsız bir ülkeye sahip olmakla mümkündür. Atalarımız, bu güzel toprakları korumak için her türlü fedakârlıkta bulunmuşlar, gerektiğinde kanlarını akıtarak onu bize emanet etmişlerdir. Kur’an-ı Kerim, bu konuda Müslümanların ilham kaynağı olmuş ve ayet-i kerimede; “Onlara karşı gücünüz yettiği kadar kuvvet ve savaş atları hazırlayın. Onlarla Allah’ın

düşmanını, sizin düşmanınızı ve bunlardan başka sizin bilmediğiniz fakat Allah'ın bildiği diğer düşmanları korkutursunuz.

25 Ekim tarihli “Birlikte Mutlu Yaşamak Mümkün” başlıklı hutbede birlikte yaşamının önemine değinilmiştir. Bulunulan coğrafyada birlikte yaşayabilmek en önemli konuların başında gelmektedir. Çevre coğrafyalar olan Balkanlar, Kafkaslar ve Ortadoğu havzası dünyanın en kozmopolit bölgelerinin başında gelmektedir. Yıllar boyu gerçekleşen savaşlar, göçler ve iç karışıklıklar neticesinde oluşan bu yapı bir zenginlik olduğu kadar aynı zamanda ülkelerin zayıf noktası olarak görülebilir. İçinde bulunulan bölgede karışıklıkların temeli bu çoğu zaman belirtilen “zenginlik” sebeplidir. Yüzyıllarca beraber yaşan ırkı/dini/mezhebi vb. gibi farklılıkları olan insanların, o bölgede bir yeraltı madeni bulunmuşsa ya da uluslararası güçlerin oyun sahası haline gelmişse, bir anda birbirine girdiklerini ve toplu katliamların yapıldığını görmekteyiz. Söz konusu hutbede bahsi edilen tehlikeye karşı birlik ve tek ses olma konusu işlenmiştir.

Ayeti kerimede de bildirildiği gibi bir toplumda, zengin-fakir, amir-memur, işçi-işveren, bilen-bilmeyen kısacası tüm fertler kardeşlik bilinci, yardımlaşma ve dayanışma içerisinde yaşar ve hareket ederlerse, Yüce Allah'ın rahmetine nail olacaklardır.

8 Kasım tarihli “Muharrem Ayı ve Kerbela” başlıklı hutbede de ortak yaşam ile ilgili telkin ve uyarılar devam etmektedir.

Yeni Kerbelâların yaşanmaması için ortak bir dile ihtiyacımız var. Yüreklerimizi birleştirmeye, gönül kapılarımızı birbirimize açmaya ihtiyacımız var. İşte bu yüzden Muharrem, bizim için ortak bir hüznün mevsimi olduğu kadar adaleti, hikmeti, merhameti, kardeşliği, dostluğu hatırlatan ibret sofrası da olmalıdır. Muharremi Müslümanların, kardeşlik ve beraberlik şuurlarının güçlenmesi için fırsat bilmeliyiz. Geçmişin acılarını bize yeniden yaşatmak, gönüllerde kapanmaz yaralar açmak, ortak değerlerimizi ayrılığa, kin ve nefrete dönüştürmek isteyenlere tek yürek halinde gereken cevabı vermeliyiz.

Birlik ve beraberlik konusunda DİB'in toplumu birleştirici görev olarak dini, bir araç gibi kullandığı görülmektedir. İnançların ortaya çıkışından bu yana, din her dönem her milletler için gerektiğinde birer araç olarak kullanılmıştır. Bazen ırkların birlik ve düzen oluşturamadığı durumlarda dinin, bir tutkal görevi görerek hiçbir irki/kültürel benzerlik olmamasına rağmen o bölgede tek ses oluşturmayı başarmıştır. Orta Çağ Avrupa'sında din uluslararası ya da ülke içi politikalara ve devletin geleceğine yön veriyordu. Daha sonraki reformist süreçte Hristiyanlık içerisinde mezhepler devlet politikalarına yön vermeye başladı. Katolikliğin baskıcı tutumuna karşı oluşturulan liberal, özgürlükçü ruhlu Protestanlık, hızla Avrupa'da yayıldı. Katolik uluslarda, dini talepler çoğunlukla demokratik yönetimin önünde engel olarak görülüyordu (Buruma, 2014).

Her iki mezhep uluslararası arenada kendi birliğini oluşturdu. Her iki grupta birbirilerini tanımıyor, gayrimeşru ilan ediyor ve Hristiyanlığı yozlaştırmakla suçluyordu. Otuz Yıl Savaşlar bu ekseninde meydana geldi. Daha sonra din sebepleri yerini siyasi kaygılara bırakmıştır. Avrupa’da din/mezhep, birleştirici bir unsur değil, aksine; ayrıştırıcı, politika belirleyici, ekonomik ve siyasi bir nesne haline almıştır. Ortadoğu’da yaşanan olayların sebebi olarak, din/mezhep farklılıklarının siyasileşmesi ve devlet ilişkilerinde etkili bir hal alması olarak görülebilir. Ortadoğu gibi bölgelerde her farklılık bir çatışma nedeni olabilmektedir. Bu olaylar ışığında bakıldığında DİB, 2013 yılı sonlarında devamlı “birlikte beraber yaşamının önemi” ana teması etrafında konular işlemektedir. Toplum bilgilendirme ve yönlendirme görevinin, her yönüyle yerine getirildiği görülmektedir.

DİB’in insani konulara hassasiyet gösterdiğine örnek olarak gösterilebilecek 15 Kasım tarihli “Havf ve Reça” başlıklı Cuma hutbesidir. Nüfusunun sadece %6’sı Müslüman olan Filipinler’deki doğal afete camilerde yardım toplama çağrısı yapılmıştır.

Yıllardır felakete uğrayan ve mazlum insanların yanında olmayı dini ve insani bir görev addeden Vakfımız, bu gün de Filipinlerde etkili olan tayfundan dolayı can ve mal kaybına uğrayan Filipinler halkı için bir yardım kampanyası başlatmıştır.

2013 yılının ve tüm araştırmanın en dikkat çekici hutbesi Aralık ayının ikinci haftasına denk gelen Cuma günü okunmuştur. 13 Aralık Cuma günü İstanbul merkezli okunan hutbenin başlığı “Rüşvet ve Yolsuzluk” tur. Aynı tarihte Türkiye genelinde okunan hutbenin başlığı ise “Dünyada Yolcu Olabilmek”tir. Türkiye genelinde okunan hutbenin içeriğinde dini hayatın rutin işlevleri ve iyi insan olmak üzerine öğütler ve telkinler vardır. İstanbul’da okunan hutbe ise başlığından, okunma tarihine, içeriğinden, mesajlarına kadar, dinleyenlere/okuyanlara dört gün sonra gerçekleşecek ve Türk Siyasi hayatına geçecek gelişmeleri hatırlatmaktadır. Hutbe tarihi olarak, “17 Aralık Yolsuzluk ve Rüşvet Soruşturması” olarak başlayan ve tarihe “17/25 Aralık Emniyet-Yargı Darbesi” olarak geçen olaydan dört gün öncesi seçilmiştir. İçeriğine baktığımızda ise “rüşvet” ve “yolsuzluk” kelimeleri çok başka anlamlandırıldığı göze çarpmaktadır. Hutbede rüşvet tanımı ilk iki paragrafta ayrı ayrı tanımlanmıştır. İlk paragrafta rüşvet, “*haksız bir menfaat elde etmek, haksızı haklı göstermek maksadıyla yetki ve nüfuz sahibi kimselere hediye veya para vermek veyahut menfaat sağlamak*” olarak dile getirilmiştir. İkinci paragraftaki rüşvet değerlendirmesi ise “*bir işe girmek, bir görevde yükselmek, mahkemenin vereceği hükmü etkilemek ve benzeri maksatlarla başvuru ahlak dışı yöntemdir*” şeklindedir. İki tanıma da bakıldığında sadece “*hediye ve para vermek*” kısmı klasik/bilinen rüşvet tanımına

uymaktadır. “mahkemenin vereceği hükmü etkilemek” gibi bir tanım, bilinen “rüşvet” tanımına uzaktır. Özellikle ikinci paragrafta, “adli terimler” sık sık “rüşvet” ve “yolsuzluk” kelimeleri ile kullanılmaktadır.

“Aziz Kardeşlerim” seslenmesi ile başlayan üçüncü paragrafta ise yolsuzluk ile ilgili tanım yapılmakta “küçük gruplar[in] yolsuzlu[ğu]” toplum ve devlet için çöküntüye sebep vereceği anlatılmaktadır.

Aziz Kardeşlerim! Cemiyete hizmet vermekle görevli kimselerin, vazifelerini herhangi bir maddi karşılık beklemeden ve hukuk çerçevesinde yerine getirmeleri gerekir. Yapmış olduğu iş için zaten ücretini alan görevlilerin başka bir beklenti içinde olmaları haksızlıktır. Toplumun fertleri de içinde buldukları cemiyete karşı görevlerini hakkaniyet ölçülerinde ifa etmeli, mali yükümlülüklerini yerine getirmeli, kamuya ait malları usulüne uygun kullanmalı ve korumalı, hukuki boşluklardan yararlanıp haksız kazanç elde etmemelidir. Aksi takdirde meydana gelecek olan yolsuzluk belası ülkenin kaynaklarını tüketmek suretiyle iktisadî hayatı bozacaktır. Ekonomik dengesi bozulan, rüşvet bataklığına batmış bir toplumda güvenliğin, hak ve adaletin sağlanması mümkün değildir. Küçük bir gurubun rahatına yol açan rüşvet ve yolsuzluk, toplumun büyük kesiminin huzursuzluğuna sebep olur.

Metinde yer alan “Cemiyet” kelimesi ile tam olarak hangi kurum ve kuruluştan bahsediliyor anlaşılmamaktadır. “Haksız kazanç[ların] sonu ekonomiyi etkileyeceğini bunun da hak ve adalet sağlamada olumsuz sonuçlar doğur[acağını]” söyleyerek, birbirinden bağımsız yapıların aynı hutbede geçirilmiştir. Ekonominin bozulması ile adaletin bozulması arasında organik bir bağ bulunmamaktadır. Daha sonra yargıya yapılan FETÖ operasyonları ile çok sayıda FETÖ mensubu hakim ve yargıcın örgütle bağlantısı tespit edilmiştir. Mahkeme sonucunu etkilemenin “rüşvet” olarak sayılması da hutbenin dikkat çekici noktalarından biridir. Mahkeme sonucunu etkilemek daha çok hukuki bir kavramdır.

4.7. 2014 Yılı Genel Hutbe Analizi

2014 yılında okunan hutbelerin genel bir değerlendirmesi yapıldığında hutbe içeriğinin siyasal ve sosyal gündeme göre şekillendiği görülmüştür. 2014 Türkiye’de siyasi gerginliğin yüksek olduğu bir yıldır. Mart ayında yapılan yerel seçimler, Ağustos’ta da ilk kez halk tarafından seçimi yapılacak olan Cumhurbaşkanlığı seçimleri bu gerginliğin daha da artmasına sebep oldu. Yeni oluşacak siyasi dengeler için 2014 kilit bir yıldır. Çünkü Recep Tayyip Erdoğan’ın, Ağustos ayında Cumhurbaşkanı olup Çankaya’ya

çıkması ile partinin başına yeni bir genel başkan ve dolayısıyla yeni bir Başbakan seçilmesi gerekecekti. 10 Ağustos'ta Erdoğan Cumhurbaşkanı oldu ve Ak Parti Genel Başkanı olarak seçilen Ahmet Davutoğlu, 27 Ağustos'ta Başbakan koltuğunu devraldı.

2013 Aralık ayında gerçekleşen 17-25 Aralık operasyonlarının etkisi yıl genelinde hissedildi. Özellikle seçim gününün yaklaşmasıyla internete sızdırılan ses kayıtları, siyasi alanın daha da gerilmesine yol açtı. Bu sızdırılma sonucu Twitter ve Youtube'a erişim yasağı getirildi. Yıl boyunca operasyonların artçıları olarak yargıda büyük değişiklikler yapıldı. 17-25 Aralık ve MİT tırlarına yapılan operasyon sonrası bu davalara bakan hâkim ve savcılar derhal görevden alındı. Daha sonra bazılarına tenzili rütbe verilirken bazıları da daha pasif yerlere atandı. Bu savcıların baktıkları; KCK, Balyoz ve Ergenekon davalarında tutukluların tahliyesine karar verildi. Ortadoğu'da ise Suriye iç savaşı tüm hızıyla devam etti. Ukrayna'da, "Rusya-AB seçimi" gerilimi sonrası iç savaş patlak verdi. Soma ve Ermenek faciaları gerçekleşti ve hutbelerde geniş yer buldu. IŞİD ismi ile Irak ve Suriye topraklarında ortaya yeni bir terör örgütü çıktı. Suriye'deki iç savaş ve Irak'taki kargaşadan yararlanan IŞİD, çok kısa sürede büyük bir alanda kontrol sağladı.

DİB, terör örgütü IŞİD ortaya çıktıktan sonra hutbelerde ilk yorumunu "Diyaret İşleri Başkanlığı" imzasıyla 30.01.2015 tarihli Cuma hutbesinde yapmaktadır. DİB, Batı'nın İslam'ı yok etmek ve karalamak için terörü İslam'la özdeşleştirdiğini belirtmiştir. Bu tip terör örgütlerini ortaya çıkmasını "cehalet" sebep olduğunu belirtmiştir.

İslam'ın bu hızlı yayılışına ve insanların akın akın onu kabul etmesine tahammül edemeyen nice güçler, bu ilerleyişin önüne geçmek ve İslam'ın rahmet yüklü mesajlarının insanların kalplerine yerleşmesini engellemek için her türlü yola başvurdular. Bugün de bazı çevrelerce Din-i Mübin-i İslâm ve Müslümanlar terör ve şiddetle özdeşleştirilmek istenmektedir. İnsanların kalplerine İslâm korkusu yerleştirmek amacıyla yüce dinimiz İslâm'a ve onun peygamberine karşı organize bir şekilde çok çirkin bir karalama kampanyası yürütülmektedir. Amaç açıktır; İslâm'ın yayılışına ve gelişmesine engel olmak.... Ancak bugün, İslâm'ı ve onun peygamberini tanıtma ve doğru temsil etme konusunda biz Müslümanların eksikleri olduğunu da unutmamalıyız. Üzülerek belirtmek gerekir ki; bizler, İslâm'ın hak ve adalet anlayışını, Peygamberimiz (s.a.s)'in çağlar üstü örnekliğini ve üstün ahlâkî vasıflarını insanlık ailesinin tüm fertlerine güzel bir dille, hikmetli bir üslupla yeterince sunamadık. Genç nesillerin duygu ve düşünce dünyalarına yeterince hitap edemedik... Bu ulvi gaye için var gücümüzle çalışmaktayız. Hiçbir zaman tefrikaya düşmemektir. Asla fitne bataklığına saplanmamaktır. Fakirlik ve geri kalmışlıktan bir an önce kurtulmaktır. Cehaleti ilim, hikmet ve marifetin aydınlığıyla yok etmektir. Yeni bir medeniyet yolculuğunda İslâm'ın ilerleyişine engel olmak isteyenlere asla fırsat vermemektir.

Hükümetin, terör örgütü IŞİD'e karşı sesini yükseltmesi ve terör eylemlerini sert bir şekilde kınaması ile DİB, hutbelerde bu konuya daha sık yer vermeye başlamıştır. DİB, Tüm bu olanları "Batının algı operasyonları" olarak görmüş, teröristleri ise "fitne bataklığına saplanmış" olarak nitelendirmiştir. Bu olanların sebebini ise fakirlik, geri

kalmışlık ve cehalete bağlamıştır. Yine hutbelerde göze çarpan diğer bir konu ise şiiirlerdir. Cuma hutbelerinde sık sık şiiirlere yer verildiği görülmüştür. En favori şiiir önceki yıllardaki gibi Mehmet Akif Ersoy'dur. M. Akif Ersoy, siyasilerinde sık sık başvurduğu bir şiiir olarak bilinir. DİB'in, M. Akif şiiirlerine bu kadar sık başvurmasının sebepleri arasında milli şiiirin dini/muhafazakâr bir geçmişi olduğu söylenebilir. M. Akif Ersoy'un milli mücadele yıllarında camilerde hutbe verdiği bilinmektedir.

Mehmet Akif kadar dini terminolojiye hâkim ve onu çok iyi kullanabilen yakın dönemde başka şiiirimiz yok. Necip fazıl var en fazla. Birde eski dönemden Yunus, Fuzuli var belki. Diğer şiiirlerimiz dini motifleri çok duygulu anlatamıyorlar. Yani Akif'in şiiirlerinde bu duyguyu çok görüyorsun. O ezanlar ki şehadetler dinin temeli, ebedi yurdumun üstünde benim inlemeli dediğin zaman dinleyenleri harekete geçiren, heyecan veren bir tarafı var Akif'in şiiirlerinin (K. YILMAZ, sözlü görüşme, 13.11.2017).

Evet, çünkü Mehmet Akif aynı zamanda kürsüde vaaz eden bir insan. Cami işini bilir. İslami bilgisi de var. Dolayısıyla herhangi bir imam Hatip'in ya da vaizin toplumun adına duyduğu endişeyi aslında Mehmet Akif'te duymuştur. Bizim tercümanımızdır. Hem milli şiiirdir, hem de dini şiiirdir aynı zamanda. Bizim derdimizi ve sıkıntılarımızı biliyor. Bir vaiz veya hatip derdi varsa kürsüye çıkar. Topluma baktığı zaman duyduğu bir his vardır onu dile getirmek için bu kürsüden geçmiştir. Kendisi vaiz de vermiştir. Mutlaka dokunuyoruz ona.. Ama sadece Mehmet Akif ile sınırlı değil bazı diğer milli şiiirlerimizde vardır... Necip Fazıl gibi... mesela böyle heyecanlandırıcı.. Çünkü hutbenin muhtevası böyle heyecanlandırıcı olmalı. Buna dikkat ediyoruz (E.F.ARVAS, sözlü görüşme, 15.06.2017).

Yıl boyunca Ülke gündeminde en çok kaos yaşanan dönem 30 Mart yerel seçimlerin olduğu süreci. Özellikle sosyal medya sitelerinden açılan hesaplarla sızdırılan ses kayıtları ülke gündemini belirleyen en önemli etken olmuştu. Her gün 1-2 ses kaydı sızdırılarak hükümet yetkilileri hedef haline getiriliyordu. Seçim günü yaklaştıkça daha da büyük etki edecek ses kayıtlarının ortaya çıkacağına dair söylenti de had safhadaydı. Bu süreçte hükümet 20 Mart'ta Twitter'a, 27 Mart'ta da Youtube'a erişim engeli getirdi. Seçime 2 gün kala okunan 28 Mart günü cuma hutbesinin başlığı, "Hürriyet ve mesuliyet" idi. Hutbede ilk bakışta peygamber döneminden itibaren bireysel özgürlüğün ve toplumsal sorumluluğun analizi yapıldığı görülmektedir. Hz. Muhammed'in dünyayı bir gemiye, bütün insanları da bu gemide yolculuk eden yolculara benzettiğini örnek vererek, ülke gündeminde olan karışıklık durumuna, direkt değinmeden dolaylı yoldan dini bir yorum getirmiştir.

Gemi hareket etmeden önce bu iki grup insan kura ile gemide yolculuk yapacakları yerleri belirlemiş, birinciler üst kısımda, ikinciler ise alt kısımda yerlerini almışlardır. İlahî rotada seyreden gemi, tam denizin ortasına vardığında aşağıdakiler güya yukarıdakileri gidip rahatsız etmemek gibi masumane görünen bir bahaneyle su ihtiyaçlarını gidermek için geminin dibini delmek isterler

DİB, hazırladığı hutbede; devleti ve organlarını casusane bir şekilde dinleyen ve bunları sızdıran yapıyı “geminin dibini delmek” isteyenlere benzetir. DİB, Peygamberin gemi örneğini birebir alarak, gemiyi Türkiye Cumhuriyeti Devleti olarak nitelemiştir. Örgütün devlete yavaş yavaş sızdığını belirtmek içinde “*yukarıdakileri gidip rahatsız etmemek gibi masumane görünen bir bahaneyle su ihtiyaçlarını gidermek*” örneği verilmiştir. Herhangi bir şahıs imzasının bulunmadığı hutbe, “Diyanet İşleri Başkanlığı” imzasıyla hazırlanmıştır. Sadece İstanbul değil, yurt genelinde camilerde okunmuştur. Hutbenin son kısmında yine “gemi”li bir dua vardır: “*Hepimiz, Rabbimizin bize emanet ettiği ortak gemide ebediyete doğru seyrüsefer halindeyiz. Rabbimiz, can emanetini sahibine teslim edinceye kadar bu gemiyi delmeden ve deldirmeden, sahil-i selâmete erebilmeyi cümlemize nasip ve müyesser eylesin!*” Hükümetin, sosyal medya hesaplarına erişim engeli getirmesi sonucunda, ülke içinde bir kısmın ve Avrupa’daki ülkelerin ve medyalarının yoğun bir şekilde “özgürlükler kısıtlanıyor” tepkisine maruz kaldı. DİB, aynı hutbede bu konuya da cevap getirmekte konuyu kendi alanından açıklama getirmektedir.

Günümüzde birçok hata, hürriyet kavramının yanlış anlaşılmasından kaynaklanmaktadır. Zira çoğu kimseye göre hürriyet, kişinin her yapmak istediğine sahip olmasıdır. Ancak unutmayalım ki böyle bir anlayış hem kişiyi hem de toplumu esarete ve felakete sürükler. Kitle iletişim araçlarıyla dünyanın küçüldüğü, geminin dibini delmek isteyenlerin çoğaldığı, teknik imkânları kullanıp tabiatın ekolojik dengesini dahi bozacak kadar ileri gittikleri günümüzde insanlık, Kur’an-ı Kerim’in ve Sevgili Peygamberimiz (s.a.s)’in özgürlük ve sorumluk konusundaki mesajlarına her zamankinden daha fazla muhtaçtır.

DİB, bu tip yapılara ve örgütlere karşı 30 Mart seçimlerinden 2 gün önce halkı birlik ve beraberliğe çağırdığı, bu geminin su alması halinde hiçbirimizin olmayacağını, aksi halde toplumun esarete ve felakete sürükleneceği uyarısında bulunmuştur. Uyarılar yapılırken dini argümanlar, milli sembollerle kullanılmıştır.

13 Mayıs günü Türkiye, Manisa’nın Soma ilçesinden kara bir haber almış; 301 vatandaşını kömür madeninde kaybetmişti. Başlangıçta kazanın sebebi olarak trafo yangını gösterildiyse de sonraki günlerde yapılan incelemeler sonucu ihmalkârlık zinciri sebebiyle yangının çıktığı belirlendi (<https://www.sabah.com.tr/gundem>, 2014). Yaşanan faciadan 3 gün sonra okunan hutbede “Müminler tek vücut gibidir” başlığı ile bu konuya değinilmiştir. Gerçekleşen facia cuma hutbesinde, manevi dünyanın süzgecinde değerlendirilerek “*ölümlü dünya, ölümün yaşı yok*” vb. gibi kelimelerle anılmıştır. Hutbede, facia sonrası yaşanan ölümlere ve oluşan tepkilere karşı da “*Allah sabredenlerle beraberdir.*” buyuruyor. *Sabır, müminin gönlünü teskin eden Rabbani bir sırdır*” sözleriyle sabrın dini açıdan önemine vurgu yapmaktadır.

Dünya ölümlü dünya. Ölüm bir şekilde geliyor ve insanı buluyor. Ölümün yaşı yok. Rabbimiz, Kur'an-ı Azimüşşan'da ölüm veya benzeri zor durumlar karşısında sabredenler için "Allah sabredenlerle beraberdir." buyuruyor. Sabır, müminin gönlünü teskin eden Rabbani bir sırdır

Ülkenin gündeminde ise yoğun bir şekilde devletin ve maden firmasının ihmalkârlığı yüzünden kazanın olduğu algısı vardı. Yaşanan faciadan yirmi gün önce TBMM'de bir parti, madenin yetersizliği ve eksiklikleri üzerine bir inceleme komisyonu kurulması teklifinde bulunmuş ve teklif reddedilmişti (<https://t24.com.tr/haber>, 2014).

Hutbenin devamında madencilik mesleği kutsanarak, yerin altında sahur ve iftar yaptıkları ifade edilmiştir. Madencilerin yaptığı meslekten çok onların dini aktiviteleri konu olmuştur. Madenciler "Onlar ne mübarek kardeşlerimizdir" diyerek nitelendirilmiştir.

"Soma'da, Zonguldak'ta ya da başka bir yerde yerin yüzlerce metre altına inerek rızıkını arayan madenci kardeşlerimizi, oralarda sahur ve iftar yaparken görmüşüzdür. Onlar ne mübarek kardeşlerimizdir. Onlar bize emeğin, alın terinin ve helal rızık peşinde koşmanın ne mübarek bir şey olduğunu öğretirler. Onlar şimdi Rabbimizin misafiridirler. Onlar şimdi Sevgili Peygamberimiz (s.a.s)'e komşuluk yapacaklardır.

Metinde de görüldüğü üzere faciada hayatını kaybeden madencilerin "Hz. Muhammed'e komşu" olduklarından bahsetmektedir. Hutbede toplumda oluşan "devletin ve maden firmasının ihmalkârlığı" düşüncesini bastırıp, yerine "bu insanlar kutsal bir meslek yaparken şehit oldular ve Peygambere komşu oldular" imajı yaratmaktadır. Cümlelerin sonu "Hamdolsun ki ölümü, yok olmak değil, sonsuzluk olarak öğreten bir inancımız var" sözü ölüm üzerine dini değerlendirme üzerine bitirilmiştir. Devlet kurumlarını teoloji ile açıklayan, meşruiyeti ortaçağa kadar götüren Carl Schmitt'in görüşleri ile toplumsal felaketleri din üzerinden açıklayan ve sıradanlaştıran hutbeler arasında benzerlik bulunmaktadır. DİB, hutbenin son kısmında kısa da olsa facianın sorumlularına eleştiride bulunmuştur.

Bir de müminler, bu tür acı hadiselerden ders ve ibret alırlar. Görev ve mesuliyetlerinin tam manasıyla idrakine ererler. Bilhassa insan sağlığı ve hayatı açısından risk oluşturacak işlerde, hiçbir şekilde tedbirsizlik zaafı içine düşmezler. Zira kader ve ecel, insanoğlunun ihmal ve sorumluluklarını asla ortadan kaldırmaz. Takdir, insanoğlunun tedbir sorumluluğunu ortadan kaldırmaz. Sevgili Peygamberimiz (s.a.s)'in ifadesiyle müminler, yaptıkları her türlü işi "en güzel ve en sağlam" şekilde yaparlar. Sonra da Allah'a tevekkül ederler.

Aynı yıl içerisinde bir maden faciası da Karaman'ın Ermenek ilçesinde gerçekleşti. 28 Ekim'de meydana gelen facia sonrası 18 vatandaş yaşamını yitirdi. İşçilerin toprak altında mahsur kalması ve durumlarının belirlenememesi üzerine 3 gün sonra okunan 31 Ekim Cuma hutbesinde bu konuya değinilmemiş, muharrem ayı üzerinden birlik mesajları verilmiştir. Hutbe İstanbul merkezli olup, "Din Hizmetleri Genel Müdürlüğü" imzası ile hazırlanmıştır. Sadece hutbenin altına yaşanan facia ile ilgili küçük bir hatırlatma notu

düşülmüştür. “NOT: Cuma vaktine kadar maden ocağındaki işçilerimizle ilgili bir gelişme olması durumunda hutbenin sonundaki dua hutbeyi okuyan görevlilerimizce güncellenecektir.”

Mahsur kalan işçilerin hayatını kaybettikleri anlaşılmasından sonra bahsedilen dua 7 Kasım tarihli hutbe sonuna konulmuştur. “Salih Amel” başlıklı hutbenin içinde facia ile ilgili bir değerlendirme görülmemektedir. Metinde yine iyi bir Müslümanın salih ameller peşinde olması gerektiğı ve düşmanların Müslümanlar aleyhine çalıştığını, “Müslümanların bunlara karşın dikkatli olması” gerektiğı sözleri ile başlar.

Allah'ın rızasına uygun ve onu hedefleyen bütün ameller, davranışlar sâlih amel sayılır. Müslümanın derdiyle dertlenmek, acısını paylaşmak, Müslümanlar olarak dayanışma ve kardeşlik ruhuna sahip olmak da sâlih amel cümlesindedir.

Ortadoğı’da Müslümanların ölmesinin sebebi olarak da “sadece Müslüman olmaları” gösterilmiştir. Burada DİB’in düşman olarak gösterdiği ülke İsrail’dir. Tabi ki bunun tarihsel sebepleri de olmak şartıyla, hedef göstermedeki ana sebeplerden biri, kısa zaman önce İsrail tarafından gerçekleştirilen (5 Kasım 2014) Mescid-i Aksa’daki Müslümanlara yapılan saldırıdır. Bu hutbede dikkat çeken konu diplomatik olarak kesilen Türkiye-İsrail ilişkilerinden sonra İsrail’in “düşman” olarak gösterilmesidir.

Senelerdir İslam dünyası kan ağlamakta, bir taraftan kendi içlerinde birbirlerinin kanını dökerken diğer taraftan da sırf Müslüman oldukları için İslam düşmanlarının hedefi olarak büyük zulme, kırım ve kıyım maruz kalmaktadırlar. Bilhassa güney sınırımızda yaşananlar Müslümanlar arası çatışma ve kavganın en yeni ve en yakın misalidir. Filistin topraklarında son yüz yıldır Filistinlilere karşı zaman zaman şiddetlenen ve hatta katliama dönüşen saldırılar bütün dünyanın malumudur. İsrail son günlerde bu saldırılarını daha şiddetli olarak sürdürmekte, Müslümanların üçüncü kutsal mescidi olan Mescid-i aksâ’ya girmelerine, orada namaz kılmalarına bile mani olmakta, orayı âdeta savaş alanına çevirmekte ve dünyadan da etkili bir tepki almamaktadır. İsrail’e karşı Filistinli kardeşlerimizin daha doğrusu hakkın, adaletin, insanlığın yanında olduğumuzu, insana veya hayvana, kadına veya erkeğe, çocuğa veya büyüğe, müslümana veya bir başkasına uygulanan bireysel veya kitlesel her türlü zulmü kınadığımızı ama bugün Filistin’de uygulanan zulmü bilhassa kınadığımızı tekrar ilan ediyor ve dünyayı bu zulmü görmeye davet ediyoruz.

Bölgede İslam dünyasının kendi içinde yaşadığı çatışma da eleştirilmiş ve İsrail’in saldırıları kınanmıştır. Suriye’ de yaşanan olaylar bu konuya örnek gösterilmiştir. İsrail’in kutsal alanlara Müslümanları sokmaması ve yapılan saldırılara dünyanın sessiz kalmasına tepki gösterilmiştir. Hutbenin sonuna ek olarak hazırlanmış bir metin daha vardır. Metinde, yaşanan ihmalkârlık anlatılmış ve yakın tarihlerde meydana gelen işçi kazaları ile birlikte insan hatasının sonuçları ve sorumlulukları anlatılmıştır.

Diğer taraftan kimi ihmal ve kusurlarımız, sınır tanımaz kazanç hürsümüz, hak ihlallerimiz de birtakım felaketlere sebep olmaktadır. Ermenek'teki Maden ocağında mahsur kalan kardeşlerimizin durumu, neredeyse kapasitesinin iki misli yolcu taşımaya kalkışan ve neticede elma toplamaya giden işçi kardeşlerimizin ölümüyle sonuçlanan hadise, yine kapasitesinin üstünde yolcu almanın yanında insan kaçakçılığı gibi başlı başına suç olan ve çok sayıda insanın Karadeniz'de boğulması ile sonuçlanan olay sadece son haftaya ait bazı misallerdir. Bütün bunlar insan unsurunun sebep olduğu ve kendimize hem birey hem de toplum olarak çekidüzen vermemizi gerektiren birkaç hadisedir. Bütün bu acıları paylaşıyor, ölenlere rahmet diliyoruz. Maden ocağında mahsur kalan kardeşlerimizden bir kısmının cesetleri çıkarıldı, diğerleri için endişeli bekleyiş sürüyor. Hayatını kaybedenlere Cenab-ı Hak'tan rahmet ve mağfiret diliyoruz; ailelerine, yakınlarına ve bütün milletimize sabırlar vermesini Yüce Rabbimizden niyaz ediyoruz. Hayatta olanlar hakkında da Rabbimizin nusret ve yardımını esirgememesini için dua ediyoruz.

Hutbe metninin ek kısmında, Gazze olaylarından sonra Ermenek yaşanan maden kazasına değinilmiştir. DİB, bu kez içerik olarak Soma faciasına göre değişikliğe gitmiş, faciaya daha rasyonel yaklaşmıştır. Soma'daki gibi, olayı ilahi sebeplere bağlamamış, ölenleri Peygamberlere komşu olacağını ilan etmemiştir. Direkt olarak ihmalkârlıkları sıralamış, ülkede ihmalkârlık sonucu oluşan can kayıplarından örnekler vermiştir

Kısa süre içerisinde DİB'in hemen hemen aynı konu üzerine farklı yaklaşımli hutbe hazırlamasında, Soma faciasının bir kaza olayından çıkıp siyasi bir hesaplaşmaya doğru malzeme olması olarak görülebilir. Soma maden kazasından sonra farklı ithamlar ve iddialar ortaya atılarak hükümet zor durumda bırakıldı. Bölgeye gelen devlet yetkililerine halk tarafından protestolarda bulunuldu. DİB'in Soma faciası sonrası yaptığı hutbede bu kasvetli havayı dağıtmak toplumu yatıştırmak istediği öngörülebilir. Ermenek'teki facia ise Soma'ya göre nispeten medyada daha sakin ve arka planda geçmişti.

DİB'in zaman zaman din dışı gündem ağırlıklı konularda, değerlendirme ve dini bir yorum getirerek hutbe içeriğine yansıttığı görülmektedir. Bu konuya bir örnek; 6-7 Ekim Kobani Olayları gösterilebilir. İŞİD'in Kobani' ye yaklaşması ve Türkiye'nin silah koridorunu açmasını isteyenler tarafından ülke içinde yaratılan terör durumu ile 46 kişi yaşamını yitirdi. DİB, 10 Ekim tarihinde hazırladığı hutbede "Biz Kardeşiz" başlığıyla "kardeşlik" ve "birlik beraberlik" vurgusu yapmıştır. Ülkede yaşanan olayları "fitne" olarak değerlendirilmiştir.

Efendimiz (s.a.s.)'in ifadesiyle birbirimize muhabbet, merhamet ve şefkat gösterme hususunda bir vücut gibi hareket edebilmektir. Türlü sıkıntılara, fitnelere, musibetlere, desise ve hilelere maruz kaldığımız şu günlerde birbirimizin hak ve hukukuna riayet etmek, hep birlikte Allah rızasını aramaktır kardeşlik.

Kardeşlik tanımını "aynı ana babadan doğmak değil, aynı değerlere sahip olmak" olarak nitelemiştir. "Müslümanlık" ortak değer, kaynaştırıcı bir hamur gibi sunulmuştur. Bizi biz yapan değerler olarak yine Müslümanlık ve ilmi konular ön plandadır.

Yüce dinimizde kardeşlik, aynı anne-babadan dünyaya gelenlere hasredilemeyecek kadar geniştir. Kardeşlik, aynı özden var edildiğimizi bilmektir. Kardeşlik, mümine muhabbet beslemektir. Yağmurun toprağa verdiği hayat misali birbirimize rahmet ve şefkatle yaşama sevinci taşımaktır. Peygamberimizden gelen bir vefadır kardeşlik. Birbirimiz için sığınılacak bir liman olabilmektir kardeşlik. Zor zamanlarda gönül alıcı bir söz, mütebessim bir yüz sunabilmektir. Kardeşlik, huzur ve mutluluğu paylaşmak, hüznün ve kedere, acı ve ızdıraba ortak olmaktır. Kardeşlik, mesafeleri, sınırları, engelleri ortadan kaldıran gönüller arası ülfet köprüsüdür. Renkleri, dilleri, kökenleri farklı da olsa yürekleri bir kardeşler, birbirlerinin hüznüne, uğradıkları zulüm ve şiddete, akan kan ve gözyaşlarına asla duyarsız kalmaz. Kardeşlik duygusu, aynı bedenlerin aynı kalbi hassasiyetleri paylaşabilmesidir.

4.8. 2015 Yılı Genel Hutbe Analizi

2015 Türkiye’de ve dünyada terörün zirve yaptığı bir yıl olmuştur. Yeni yılın henüz ilk haftasında Fransa’ da korkunç bir saldırı ile meydana geldi. Yaklaşık 3 sene evvel Charlie Hebdo dergisinin Hz. Muhammed’i tasvir ettiği öne sürülen karikatürlerin yayımlaması İslam dünyasında büyük tepki gördü ve çeşitli protestolar düzenlendi. 7 Ocak 2015 tarihinde derginin Paris binasına silahlı saldırıda derginin editörü Stephane Charbonnier dâhil 12 kişi hayatını kaybetti. Bu saldırı tüm dünyada geniş yankı uyandırdı. 22 Ocak’ta Arabistan Kralı hayatını kaybetti ve Türkiye’de 3 günlük yas ilan edildi. 13 Şubat tarihinden Türkiye’nin gündemini aylarca sarsacak bir gelişme yaşandı. Mersin’de Özgecan Aslan adında bir genç kız minibüs şoförü tarafından öldürüldü. Aylarca Türkiye gündeminde bu konu işlendi, ekranlar karartıldı, gazetelerde kadına şiddete karşı kampanyalar başladı. 22 Şubat gecesi Türk ordusu, Suriye sınırını geçerek Süleyman Şah türbesini sınıra yakın güvenli alana taşıdı. 31 Mart günü tüm Türkiye’ de genel elektrik arızası meydana geldi. Yine aynı gün İstanbul Adalet Sarayında, Berkin Elvan davasını yürüten cumhuriyet savcısı Mehmet Selim Kiraz, odasında rehin alındı. Yaklaşık 9 saat süren olayda savcı, rehin alan kişiler tarafından şehit edildi. 4 Nisan’da Trabzon deplasmanından dönen Fenerbahçe takım otobüsüne Rize’de silahlı saldırıda bulunuldu. 15 Nisan 2015, yani sözde ermeni olaylarının 100. Yıldönümü’nde Ermenistan devleti ve Ermeni diasporası, iddialarının 100. Yılında dünyada ses getirmek için, Erivan’ da sözde bir soykırım anıtı yaptırdı ve bu anıtın başına bazı devletlerin liderlerini çağırdı. Türkiye’de bu hamleye Çanakkale Savaşının 100. Yılı olarak, Çanakkale’de gösteri ve kutlama yapıldı. Avrupa Parlamentosu 1915 olaylarını “soykırım” olarak kabul etti. 16 Mayıs günü Mısır devrik cumhurbaşkanı Muhammed Mursi idama mahkûm oldu. Türkiye’de çeşitli illerde bu karar protesto edildi. 5-21 Mayıs tarihlerinde Türk politik gündemine meşgul eden bir Mercedes krizi gerçekleşti. Diyanet İşleri Başkanlığı’na tahsis

edilen Mercedes marka makam aracının maddi değeri basında ve sosyal medyada tartışma yarattı. Daha sonra tartışmaya Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'da katıldı. 5 Haziran'da HDP mitinginde bomba patladı. Bu tarihten itibaren ülkede peş peşe terör saldırıları meydana geldi. 7 Haziran'da hükümet kurulamayınca Koalisyon hükümeti oluşturuldu. 20 Temmuz günü Şanlıurfa'nın Suroç ilçesinde bombalı terör saldırısı sonucu 32 kişi hayatını yitirdi. 22 Temmuz'da yine Şanlıurfa'da 2 polis memuru evinde uyuyor iken şehit edildi ve bu gelişmeler üzerine çözüm süreci donduruldu. 2 Eylül'de Suriyelilerin göç dramı zirve yaptı. Suriyeli mülteciler tarafından Avrupa'ya yürüyüşler başladı. 7 Eylül'de Hürriyet gazetesine saldırı gerçekleşti. 2-9 Ekim haftasında Poyrazköy ve şike davalarına beraat kararı verildi. 10 Ekim'de Ankara'da Gar Katliamı meydana geldi. 1 Kasım'da ertelenen seçimler sonucu Ak Parti tekrardan iktidara geldi. 13 Kasım günü Fransa'da yaşanan terör saldırısı sonucu 130 kişi hayatını kaybetti. 24 Kasım'da Rus savaş uçağının, Türk hava sahasını ihlal etmesi sebebiyle Türk Hava Kuvvetleri tarafından vurularak düşürüldü. 28 Kasım günü ise Tahir Elçi, Diyarbakır'ın Sur ilçesinde suikasta uğradı ve hayatını kaybetti. Ülke içindeki bu olağanüstü hal durumları (siyasal tartışmalar, bombalı eylemler, suikastlar, Suriyeli göçü) 2016 yılında da artarak devam etti.

İŞİD kaynaklı terör 2015 yılında zirve yaptı. Charlie Hebdo saldırısı, Avrupa'da tekrardan İslam ile terör algısının bağdaşmasına yol açtı. 30 Ocak 2015 tarihinde "Allah'ın son dini İslam" başlıklı cuma hutbesi okunmuştur. Hutbede, "Müslümanların terör ve şiddetle özdeşleştirmek" istendiğini, yapılanların amacının "İslamiyet'in yayılmasını ve gelişmesini engel[lemek]" olduğu ileri sürülmüştür. İslam dünyasının fakirlik ve geri kalmışlıktan bir an evvel kurtulması öğüt verilmiştir. Dünyada var olan algıyı İslamiyet için bir saldırı ve tehdit durumu olarak görülmüştür.

Bugün de bazı çevrelerce Din-i Mübin-i İslâm ve Müslümanlar terör ve şiddetle özdeşleştirilmek istenmektedir. İnsanların kalplerine İslâm korkusu yerleştirmek amacıyla yüce dinimiz İslâm'a ve onun peygamberine karşı organize bir şekilde çok çirkin bir karalama kampanyası yürütülmektedir. Amaç açıktır; İslâm'ın yayılışına ve gelişmesine engel olmak.

6 Mart tarihli "Allah aşırı gidenleri sevmez" başlıklı hutbede ise, terör örgütü İŞİD'in yaptığı insanlık dışı infazlar tüm dünyayı ettiği gibi Müslüman dünyasını da rahatsız etmiş ve hutbede değinilmiştir. *Kimileri, yüce dinimizi şiddet, terör, vahşet, katliam kaynağı olarak gösterme çabasındayken ne yazık ki kimileri aşırılıkları ve sınır tanımazlıklarıyla buna çanak tutmaktadır.*

Çanakkale zaferi haftası, bir gelenek olarak 13 Mart tarihinde “Çanakkale Şehitlerine...” başlıklı hutbe hazırlanılarak Çanakkale ruhu üzerinden milli birlik ve beraberlik mesajları verilmiştir. Hazırlanan metin aynı doğrultuda şiirle desteklenmiştir. Şair tercihi her zamanki gibi “milli şair” Mehmet Akif Ersoy olmuştur. DİB, Mehmet Akif Ersoy’un “milli şair” olarak vatan, bayrak, ezan, din, Müslüman gibi öğeleri çok sık kullanması ve din görevlisi geçmişi sebebiyle sık sık şiirlerine yer vermektedir. Özellikle milli haftalar Mehmet Akif Ersoy’un şiirlerinin en sık kullanıldığı dönemlerdir.

Millet olarak hepimize düşen, Çanakkale’de medfun bulunan şehitlerimizin aziz ruhlarındaki muhabbet ve birlikteliği, genciyle yaşlısıyla, kadınıyla erkeğiyle, doğusuyla batısıyla, kuzeyiyle güneyiyle yaşamaktır. Kardeşliğimizi, birlik ve beraberliğimizi bozmak isteyenlere; aramıza fitne, fesat ve nifak tohumu ekmek isteyenlere asla fırsat vermemektir. Bugün de aynı iman, aynı gaye, aynı azim, aynı niyet, aynı duygulara sahip kardeşler topluluğu olarak barışı, huzuru, kardeşliği, adaleti, fazileti yeniden egemen kılmaktır. Unutmayalım ki, millet olarak tarihten ibret alıp Çanakkale ruhunu, birlik, beraberlik ve kardeşlik şuurunu diri tuttuğumuz müddetçe ulaşamayacağımız hiçbir hedef, başaramayacağımız hiçbir iş, üstesinden gelemeyeceğimiz hiçbir sorun yoktur. Yeter ki tefrikaya düşmeyelim. İstiklal Şairimiz Mehmet Akif, ne de güzel ifade etmiştir: “Girmeden tefrika bir millete, düşman giremez, Toplu vurdukça yürekler onu top sindiremez.”

23 Mart tarihinde Ankara Büyükşehir Belediye Başkanı Melih Gökçek “Bülent Arınç görevden alınmalıdır” diyerek bir dizi tweet atmaya başladı. Bunun üzerine Başbakan Yardımcısı ve Hükümet Sözcüsü Bülent Arınç, Bakanlar Kurulu toplantısından sonra yaptığı basın açıklaması ile Ankara Büyükşehir Belediye Başkanı Melih Gökçek hakkında, “Gökçek bu yapıya Ankara’yı parsel parsel satmıştır. Zengin işadamlarına okul yaptırmıştır. Yurt yerleri sağlamıştır” dedi. Arınç ayrıca Gökçek’in açıklamaları için "Terbiyesizce bir açıklamadır. Benim görevden alınmamı isteyecek kadar haysiyetli bir insan değildir" ifadelerini kullandı (<http://www.aljazeera.com.tr/haber>, 2015). İlk defa Ak Parti içinde iki önemli siyasetçi, medya önünde birbirine ağır itham ve saldırı gerçekleştiriyordu. 27 Mart tarihinde okunan “Kul ve kamu hakkı” başlıklı hutbede kamu hakkından ve kamu düzeninden bahsedilmiştir. Kamu anlayışı dini ve ahlaki yönden ele alınmış, kamu malının birer emanet olduğu söylenmiştir. Emanete hıyanet edilmemesi gerektiği vurgulanarak “İslâm’da, kamu hakkı Allah hakkı kapsamında değerlendirilmiştir. Kamuya ait her türlü imkân ve nimetin, topluma ait mekânların, araç ve gereçlerin, çevre ve tabii kaynakların adalet, hakkaniyet ve liyakat çerçevesinde kullanılması gerekir” ifadesi kullanılmıştır. Hutbenin devamında helal haram dengesi ile kamu hizmetlerinin hakkaniyetli kullanılması ve dağıtılması vurgulanmıştır.

Dini-ahlâkî değerlere duyarsızlaşıldığında, ahiretteki hesap unutulduğunda, helâl-haram sınırlarına dikkat edilmediğinde, hak kavramı önemini yitirdiğinde kamu imkânlarını suistimal edenler çoğalır.

Böyle bir toplumda ise, ne kamu hizmeti lâıyıkıyla gerçekleşir ne de insanlar birbirlerine güvenir. Güvenin kalmadığı yerde de huzurlu bir hayattan söz edilemez.

Hutbenin bir sonraki bölümünde “kul hakkı” tanımı yapılmıştır. Tanım peygamberin sözü ile desteklenmiştir.

Kamuya ait mallarda, bütün toplum fertlerinin eşit hakkı vardır. Dinimiz, başkalarının hakkını “kul hakkı”; kul haklarının gasp edilmesini ise emanete ihanet olarak değerlendirmiştir. Peygamberimiz (s.a.s), bu konuda şöyle buyurur: “Kimi bir işte görevlendirip yaptığı işin karşılığı bir ücret verdiyse, onun bu ücret dışında alacağı her şey emanete hıyanettir.”

Diğer paragrafta ise söz konusu dengenin sağlanması gerektiğine yönelik öğüt ve telkinler vardır.

Her şeyin ayan beyan ortaya çıkacağı ahirette, hüsrana uğrayanlardan olmamak, cehenneme düşmemek için haramlara bulaşmadan, ömrümüzü helal dairede sürdürmeye özen gösterelim. Kamu mallarını, birer emanet olarak kabul edelim. İhlal edilen her kamu hakkının, zayi edilen her kamu malının, birer kul hakkı ihtiva ettiğini asla unutmayalım. Ve yine unutmayalım ki ahirette milyonlarca insanla helalleşme imkânı olmayacaktır.

27 Mart tarihli Cuma hutbesi, Ak Parti içindeki Bülent Arınç-Melih Gökçek tartışmasından dört gün sonra okunmuştur. Hutbe Diyanet İşler Başkanlığı imzası ile Türkiye genelinde okunmuştur. Tartışmanın ana konusu olan yolsuzluk ve kamu mallarının kişi veya kişilere haksızca dağıtılması, hutbenin ana konu konusu olduğu görülmektedir. Hutbede kamu mallarının birer “emanet” olduğu vurgulanmakta, hadis ve ayetlerle desteklenmektedir. Hutbede “kamu hakkı ve kamu hukukunun Allah’a ait oldu[ğu]” dile getirilmiştir. Kamu mallarının “bir kişiye ait” olmadığı ve toplum üzerinde “eşit hak” olarak var olduğu vurgulanmıştır. Bunun dışında hareket eden eylemler “ihnet” ve “hıyanet” olarak tanımlanmıştır. Tanım, Hz. Muhammed sözü ile desteklenmiştir. “Peygamberimiz (s.a.s), bu konuda şöyle buyurur: “Kimi bir işte görevlendirip yaptığı işin karşılığı bir ücret verdiyse, onun bu ücret dışında alacağı her şey emanete hıyanettir.”

4 Nisan tarihinde Fenerbahçe otobüsüne silahlı saldırıda bulunuldu. Şoförün yaralandığı saldırı sonucu büyük bir facia atlatıldı. Yapılan saldırı sonucu Nisan ayı içerisinde peş peşe okunan 10 ve 17 Nisan cuma hutbeleri ana tema olarak dünya kardeşliği, evrensellik ve beraber yaşayabilmek konusu işlenmiştir. 10 Nisan ünü okunan “Hz. peygamber ve birlikte yaşama ahlakı” başlıklı hutbe, tüm insanların rabbi ve atası bir olduğunu, insanoğlunun Hz. Âdem’den geldiğini ancak insanların bunu unutup ırk, din, mezhep sebebiyle birbiriyle savaştığı belirtilmiştir. Çağımızda yaşanan insanlık olayları ve katliamlara değinilmiştir.

Rabbimizin, atamız Adem (a.s.)’i yaratmasıyla başladı varlık sahnesindeki serüvenimiz. İmtihana tabi tutulmaktı bu başlangıcın sebebi. Bununla birlikte insanlık ailesine, kıyamete kadar devam

edecek ağır bir sorumluluk da yüklendi. Hepimiz, bir arada yaşayacağımız bu alemi imar etmekle görevlendirildik. Ancak bu ulvi yaratılış hikmet ve gayesi zaman zaman unutuldu. Tarih, aynı özden gelen ve kardeş olan insanlar arasındaki nice üstünlük yarışlarına, bu yolda değerlerin tüketilişine, insan onur ve haysiyeti ile bağdaşmayan nice uygulamalara, zulümlere, katliamlara şahit oldu.

Müslüman dünyasındaki mezhepçilik eleştirilerek yaşanan şiddet olayları hatırlatılmıştır. “Batı toplumları[nın]” nefret dili insanlığın bir bütün olarak beraber yaşayabilmesi konusunda engel olduğu anlatılmaya çalışılmıştır.

Üzülerek belirtmek gerekir ki; birlikte yaşama konusu, günümüz toplumlarının en başta gelen problemlerinden biri haline geldi. Bugün bazı Batı toplumlarında Müslümanlara karşı nefret söylemleri, ayrımcılık politikaları gibi birlikte yaşamayı zedeleyen olumsuzluklar görülmektedir.

17 Nisan tarihindeki “Dünya bize, biz birbirimize emanetiz!” başlıklı hutbe evrensel kardeşlik temalı olarak hazırlanmıştır.

Hutbede ana tema olarak; insanlığın bir bütün olarak kardeş olduğunu açıklayarak, tarihsel/dini betimlemelere başvurmaktadır. Tüm insanlığın barış için çalışması gerektiğini, insanların ayırım yapılmaksızın kardeş olduklarını belirtmiştir.

Doğusuyla batısıyla, kuzeyiyle güneyiyle insanlık olarak hepimiz büyük bir aileyiz. Hz. Âdem ile Havva'nın çocuklarıyız. Bizi yoktan var eden, hilkatte eş, dinde kardeş kılan, hayat nimetini bizlere lütfeden Yüce Allah'ın kullarıyız. Her insan saygındır, mükerremdir, özeldir. Dili, rengi, cinsiyeti ve milliyeti ne olursa olsun her insanın canı, haysiyeti ve malı dokunulmazdır.

Hutbenin ilk paragrafından itibaren tamamen hümanist hava hissedilmektedir. Hutbede “Her aile içinde küçük ya da büyük anlaşmazlıklar olabilir” sözü ile ötekileştirme, çatışma ve çekişme eleştirilmiştir.

Her aile içinde küçük ya da büyük anlaşmazlıklar olabilir. Topyekûn insanlık ailesinin de her konuda uyuşması, problemlerden uzak bir bütünlük ve birlik sergilemesi elbette mümkün ve gerçekçi değildir. Ancak çatışmanın, çekişmenin, ötekileştirmenin, ezmenin, üzmenin, hor görmenin, yok saymanın, dünyayı ve hayatı hepimize yaşanamaz kıldığı da bir gerçektir.

Toplumsal kaosun yaşandığı bir dönemde kardeşlik ve beraber yaşayabilmek temalı iki hutbenin de Din Hizmetleri Genel Müdürlüğü imzalı ve Türkiye genelinde okunduğu görülmektedir.

2015 yılında İslam coğrafyasında şiddetin artması hutbelere sık sık konu oldu. Özellikle Akdeniz ve Ege’de gerçekleşen bot faciaları toplumda derin üzüntü ve keder yarattı. 24 Nisan tarihli “Manevi coşkunun zirvesi: Üç aylar” başlıklı hutbede Akdeniz’de yaşanan göçmen faciasına değinilmiştir.

Diğer taraftan son zamanlarda sıkça yaşanan göçmen facialarına birkaç gün önce Akdeniz’de bir yenisi daha eklendi. Bu elim olayda, ülkelerindeki yokluk, yoksulluk, açlık ve sefaletten, insan onur ve haysiyetiyle bağdaşmayan uygulamalardan kaçan yüzlerce kişi umutlarıyla beraber suların derinliklerine gömüldü. İnsanca bir yaşam, aydınlık bir gelecek uğruna nice canlar karanlıklarda

yok oldu. İnsanlık, kaybolan canlılara hiç de bu kadar bigâne kalmamıştı. Bu olay, bizlere birlikte yaşama ahlakımızı, insana bakışımızı, sorumluluğumuzu bir kez daha sorgulamamız gerektiğini hatırlattı.

2015 genel seçimleri için yapılan anketlerde MHP ve HDP oylarının yükseldiği gündeme görüldü (<http://konda.com.tr/wp-content>, 2015). Türkiye’de milliyetçiliğin yükseldiği bir dönemde, genel seçimlerden iki gün önce beş Haziran tarihinde “İslam, ırkçılığın her türlüünü reddeder” başlıklı hutbe okunmuştur.

Dinimiz İslâm, bağınazlık, asabiyet ve ırkçılığı tüm unsurlarıyla reddetmiştir. Hal böyleyken, bu cahiliye anlayışı sebebiyle tarih boyunca İslâm coğrafyasında düşmanlık ve husumet, kin ve nefret, kan ve gözyaşı hiç eksik olmamıştır. Üzülerek ifade edelim ki bugün de aynı dine, aynı kitaba, aynı peygambere iman eden Müslümanlar arasında mezhebini, meşrebini, ırkını, ideolojisini rahmet dini İslâm’ın önüne geçirme tuğyanına kapılanların sayısı hiç de az değildir. O halde gelin, zihin ve gönül dünyamızı İslâm’ın yüce hakikatleriyle tezyin edelim. Kendimizi dinimizin onay vermediği bağınazlık, asabiyet ve ırkçılığa asla mahkûm etmeyelim.

Temmuz ayından sonra ülke gündemin ana konusu olan bombalı terör saldırıları hutbelerde yer almaktadır. 20 Temmuz günü terör örgütü tarafından yapılan Suruç katliamı sonrası, 24 Temmuz tarihli “Gün birlik ve dirlik günüdür” başlıklı hutbe ile yapılan saldırıya karşı birlik ve beraberlik mesajı verilmiştir. Hutbenin ana fikri Müslümanlığı doğru anlama ve yaşama temellidir.

Asırlardır kardeş olmuş, komşu olmuş, dost olmuş, elleri birbirine kavuşmuş milletimiz birbirine düşürülmek istenmektedir. Buna karşılık bize düşen güzel yurdumuza fitne ve fesat tohumları ekmeye çalışan odaklara hiçbir zaman fırsat tanımamaktır. Bu büyük ve insafsız oyuna karşı her daim basiretli olmaktır. Ferasetli davranmaktır. Gün, birbirimize kenetlenme günüdür. Gün, kardeşliğimizi perçinleme günüdür. Gün, birbirimizin gözyaşına ortak olma günüdür. Gün, vahşete ve teröre karşı uyanık olma günüdür. Gün dayanışma günüdür. Gün birlik günüdür. Gün dirlik günüdür. Milletimiz geçmişte olduğu gibi bugün de bütün bu badireleri sebatla, metanetle, sağduyu ile aşacaktır

14 Ağustos tarihli “İmanın Tezahürü: Fedakârlık ve İsrâr” başlıklı Cuma hutbesi fedakârlık temalıdır. Çeşitli terör saldırılarının olduğu bir dönemde DİB, “birlikte yaşamamanın fedakârlık gerektir[ceğini]” belirtmiştir. Vatan, bayrak, ezan kavramı kutsallaştırılarak, bu uğurda can vermenin önemi anlatılmıştır. Belirtilen “kutsallar” için [aileden vazgeçmenin] gerektiği vurgulanmıştır.

Günümüzde niceleri yavrusu, anne-babası, yakınları, komşuları, kardeşleri ve kutsal değerleri için fedakârlık göstermesi gerektiğinde bundan uzak durabilmektedir. Sadece kendini düşünme zihniyetine esir olmuş niceleri kendilerini fedakârlığın getirdiği huzur ve bereket ikliminden mahrum bırakabilmektedir. Hayat, acısı ve tatlısıyla bir imtihandır, mücadeledir. Acımızı, kederimizi birbirimize fedakârlığımızla hafifletebiliriz. Neşe ve sevincimizi birleriyle paylaşmakla çoğaltabiliriz. Unutmayalım ki, insanlık demek birlikte yaşamak, birlikte yaşamak da fedakârlık demektir. Milli ve manevi değerlerimize karşı fedakârlık ise, yeri geldiğinde din için, vatan için, bayrak için, ezan için, namus için ve yarınlarımız için candan, anadan, yardan geçebilmektir.

2 Ekim tarihin yayımlanan “Yaratan Rabbinin Adıyla Oku!” başlıklı hutbede, bilginin günümüz için önemine değinilmiş ve günümüzün silahının bilgi edinmek olduğu anlatılmıştır.

Bilginin hayat veren değil, can alan bir güç olarak kullanılması tüm ibretiyle karşımızda durmaktadır. Bugün, koca şehirler ve yüzbinlerce canlar, aynı anda yok edilebilmektedir. Eğitim, ilim ve irfanın mana ve gayesinden uzaklaştırılıp mahrum bırakılan nice genç, bağınazlık, cehalet, şiddet ve terörün yolunda savrulup yok olmaktadır. Anne babalar, hayalleri kursaklarında ağlamak zorunda bırakılmaktadır. Kıyıya vuran günahsız minik bedenler, bize insanlığın vicdanının can keşiştiğini haykırmaktadır.

Bilgiyi kötülük için kullananlar kişilere “insanlık değerini kaybetti” ifadesi kullanılmıştır.

İnsanlık, zamanla zenginleşme ve tabiata hükmetme noktasında bilginin gücünü keşfetti. Ancak kimileri, zaman zaman bilginin gücünü ve etkisini insanlığın hayrına değil, şerrine kullanmayı yeğledi. Böyleleri, yaratılış amacını, insanı ve insani değerleri unuttu; ahlâkî kaygılardan sıyrılarak bilgi de dahil, sahip olunan her şeyin insana verilmiş bir emanet olduğu bilincinden uzaklaştı. Bilgiyi, iyilik ve güzelliklerin değil, kötülük ve düşmanlıkların vasıtası haline getirenler ve istismar edenler, bilgi ahlakından yoksunlaştı. Bilgi, ahlaktan yoksunlaştıkça da insanlık pek çok değerini kaybetti.

İslam dünyasındaki geriliğin sebebinde, bilgi ve bilime önem verilmemesi etkili olduğu belirtilmiş, geri kalmışlığın bedelinin tüm coğrafya kanyla ödediğini ve hala ödemeye devam ettiği anlatılmıştır. İstanbul Müftülüğünde yapılan görüşmelerde bilimin “ortak değer” olduğu belirtilmiştir. “Bilim insanlığın ortak değeridir. Avrupa’nın değeridir. Bilim dediğin zaman, senin elindeki madenler senin değil bütün insanlığındır. Senin elinde maden olması senin olduğu anlamına gelmez”(Z.TÜFEKÇİOĞLU, sözlü görüşme, 13.11.2017).

Hutbelerde birlik ve beraberlik mesajının sık verildiği dönemde 23 Ekim tarihli “Kerbela’yı doğru anlamak” başlıklı Cuma hutbesinde Kerbela üzerinden yapılan ayrımcılık eleştirilmiştir.

Ne yazık ki bugün de İslâm dünyasında hala Kerbelâ’yı doğru anlamayanlar, ısrarla Kerbelâ’nın kerb-u belasını günümüze taşıyanlar var. Ne yazık ki bugün de Kerbela şehitlerine bu zulmü reva gören zalimler gibi düşünen, davranan ve yaşayanlar var. Ne yazık ki bugün de İslâm coğrafyasının her tarafında çıkar ve menfaatleri için Müslüman kanı akıtanlar var.

Yine benzer temalı hutbeleri(birlik-beraberlik, kardeşlik) yılsununa kadar görülmektedir. DİB, “din” kavramını ülke içinde barış ve kardeşlik için bir tutkal gibi kullanmıştır. İslam’ın adını kullanan terör örgütlerine hutbelerde tepkisini de göstermiştir. İŞİD gibi İslam’ın adını kullanıp terör faaliyetlerinde bulunan örgütler aslında en çok darbeyi yine adını kullandığı İslam’a yapmaktadır. Dünyanın çeşitli yerlerinde gerçekleşen terör eylemleri Batı dünyasında “İslami Terör” kavramını pekiştirdi. Bu kavram o ülkelerde yaşayan halklarda, Müslümanlar için kötü bir önyargı oluşturmaktadır. 20 Kasım

tarihli “Küresel Terörün Hedef Aldığı Din: İslam” başlıklı hutbe, mevcut olan algıya karşı hazırlanmıştır. Hazırlanan hutbede, terör sorunun sadece Türkiye'nin değil, tüm İslam âleminin sorunu olduğu belirtilmiştir. Bu sorun “İslam imajını ve algısını” etkilemektedir.

“Bugün din adına masum insanları, kadınları, yaşlıları, çocukları acımadan öldürenler aslında bütün insanlığı katletmektedir. Ne hazindir ki, İslam'ın yüksek şiarı olan tekbir, bu vicdansızlıklara alet edilmektedir. Aslında Ankara'da Paris'te, Beyrut'ta, Bağdat'ta, Nijerya'da, hâsılı dünyanın dört bir yanında öldürülen sadece masum insanlar değil, âlemlere rahmet olarak gönderilen İslam'ın yüce değerleridir. İnsanlığını yitirmiş, gözü dönmüşlerin yaptıkları yüzünden tahkir edilen, Kerim Kitabullah'tır. İtibarsızlaştırılan, Merhamet ve Şefkat Peygamberi Habibullah Muhammed Mustafa'dır. Ötekileştirilenler, dışlananlar, teslimiyetle bu kitaba, bu peygambere gönül veren sadık ve masum Müslümanlardır.”

Terör örgütlerinin de yaptıkları katliamları “Cihat” adı altında yapması İslam dini değerlerini aşınmasına ve yozlaşmasına neden olduğu anlatılmıştır. Terör örgütünün kullandığı “Cihat” kelimesinin tanımı yapılarak, teröristlerin yaptığı eylemlerin Müslümanlık içinde yer almadığı vurgulanmıştır.

Yeryüzündeki en büyük cinayet, ahlak ve hukuk tanımayan katliamlara cihat adı verilmesidir. İslam dininde, hayat rehberimiz olan Kur'an-ı Kerim'de böyle bir anlayış yoktur. Dinimizin cihat anlayışı, öldürmek değil, yaşatmaktır. Harap etmek değil, mamur eylemektir. Gönüllere kin, nefret, intikam tohumları değil, sevgi, şefkat, merhamet tohumları ekmektir. Yeryüzüne şiddet, terör ve vahşet üzerinden korku değil, hak ve hakikat yoluyla barış, güven, huzur ve adaleti yaymaktır.

SONUÇ

Carl Schmitt, 20. yüzyılın başlarındaki çalışmaları ile liberalizm ve parlamenter demokrasinin önde gelen eleştirmenlerinden olan Alman siyaset teorisyeni ve hukukçuydu. (Kelly vd., 2017)“Sakıncalı düşünceleri” nedeniyle ötelenip, ismi tarihin kaybedenleri arasında yazılsa da siyaset bilimine sunduğu yöntemler ve tanımlar itibarıyla, yaşadığı yüzyılın en önemli siyasal felsefecileri/hukukçuları arasındadır. Fikirlerinde devamlı sabit kalmasına rağmen dünya konjonktürüne göre de revize etmiştir. Siyasal Kavramı(*Der Begriff des Politischen*) kitabı dönemin şartlarına göre 2-3 kere düzeltmiş ve dönemin koşullarını göz önünde bulundurarak bazı kavramlar eklemiştir. 1963 tarihli Partizan Teorisi(*Theorie der Partisanen*) (Schmitt, 2017) kitabı, devlet çağının sona erdiği ve artık mevcut sistemde yeni bir direniş/mücadele formunun ortaya çıktığını söyler. Bu hareketin ismi gerilla savaşlarıdır. Özellikle İspanya iç savaşı ve Güney Amerika’daki özgürlük hareketlerinden sık sık örnek verir. Temel prensipler olarak sol fikir dünyasının literatürleri olan bu kavramlar bir devletçi ve eski bir Nasyonal Sosyalist tarafından söylenmektedir. Günümüzde Carl Schmitt’e ilginin artarak devam etmesi fikirlerinin hala güncel olması nedeniyledir. 11 Eylül Saldırılarının Carl Schmitt’in popülaritesini arttırmış ve kitaplarının yeniden basılmasına vesile olmuştur.

21. Yüzyıl Hobbes’u olarak Carl Schmitt insan özünün kötü olduğunu, içinde kötülük barındırdığını söyler. St. Augustinus’un da *İtirafı*lar (Augustinus, 2010) kitabında fikirlerini dayandırdığı “İlk Günah”, Schmitt’in de dayanak noktasıdır. İlk insandan beri süregelen bu tabii kötülük kargaşa ve kaosa neden olmadan engellenmelidir. İnsanın kötülüğünü engelleyecek tek şey ise egemen otoriter bir devlettir.

Carl Schmitt’in düşünce yapısında ve eserlerinde bol bol dini terim ve temalar yer almaktadır. Bir dönem kendisini “hukuk ilahiyatçısı” olarak tanımlamıştır. (Kervegan, 2019)Schmitt, Katolisizmin karakteristiği olan üniter, ortak ve dış hayatı onaylar. (Arthur, 2014)0 Schmitt’in, siyaset felsefesi, onun var olduğu sosyal ortamda üretilen Roma Katolikliğinin değerleri üzerinden değerlendirilmelidir. Bu değerlendirmede dinsel içerikten çok, Schmitt’in yöntemi dikkate alınmalıdır. Schmitt’in analiz yöntemi ile Diyanet İşleri Başkanlığı’nın hutbelerini değerlendiren bu çalışmada, dinsel söylem, içerik açısından değil, siyasal söylemin etkisi üzerinden tartışılmaktadır. DİB hazırladığı hutbe

konuları ve hutbe dili ile önemli siyasal ve sosyal olaylarda siyasal iktidarı/egemeni teolojik yönden meşrulaştırdığı görülmektedir.

Diyanet İşleri Başkanlığı, yoğun ve hararetli tartışmalardan sonra kaldırılan Şeriye ve Evkaf Vekâleti yerine kurulmuştur. Yetki ve sorumlulukları azaltılan DİB, zaman içinde isim değişiklikleri yaşamıştır. İsim değişikliklerine paralel, Kuruma başkan olan kişilerin unvanlarında da farklılıklar olmuştur. Cumhuriyet tarihi boyunca kurum hakkında çeşitli tartışmalar günümüze kadar sürmüştür. Bir önceki kurumun kaldırılması nasıl tartışma olduysa yeni kurumun kurulması ve işleyişi bir o kadar tartışmalı olmuştur. Yaşanan tartışmaların çeşitli sebepleri vardır. Bunların içinde en önemli sebep olarak gösterilecek konu Laiklik meselesidir.

Diyanet üzerindeki bu tartışma yoğunluğunun sebepleri çok da gizli ve anlaşılmaz değildir. Öncelikli sebep, Türkiye şartlarında ortak/paylaşılabilir tarifi hala yapılmamış olduğu için ilmi/hukuki bir kavram olmaktan çok siyasal ve tarafların ideolojik mücadele aracı düzeyinde kullandıkları laiklikle alakalıdır. Laiklik kavramının muğlak bırakılması doğrultusundaki kuvvetli ısrar veya netliğe kavuşturulması istikametindeki zayıf talep şüphe götürmez bir öneme sahip olmakla beraber laiklik etrafında teşekkül eden problemler ancak Cumhuriyet ideolojisi ile din/İslam arasındaki ilişkilerin mantığı ve siyaseti kavranarak anlaşılabilir ve çözülebilir (Kara, 2016).

Cumhuriyet tarafından, dini kullanan cemaatlar, modernleşmenin ve gelişmenin önündeki engel olarak görülmüş, devlet tarafından baskı ve denetlenmesi kararı kılınmıştır. Burada din ve devlet işlerinin birbirinden ayrıldığı, kişilere her türlü inanç ve inancı yaşama hakkı olan laiklik ise daha sonraları ideolojik bir araç olarak kullanılmıştır. Aynı zamanda tekke ve zaviyelerin kapanması ile dini cemaatlerde kontrol altına alınmaya çalışılmıştır. DİB'in kuruluş amacı olarak, dini alanın devlet işlerine karışmasını engellemek vardır. Şerif Mardin' e göre ise bu tip engellemeler çoğu zaman gayrimeşru işleri ortaya çıkarmaktadır.

Okula gitmenin sağlayacağı imkânların kapalı olduğu yerde kişi Kur'an kursu yolunu seçecektir. Seçkinlerinin çok uzak oldukları bir kültürde kişi cemaat üyesi olmayı deneyecektir. Doktorun halka yaklaşmadığı hastahanein etrafında üfürükçüler zengin olacaktır (Mardin, 1982).

Mardin'in yaptığı tespitler, Türkiye'nin son yıllarda yaşanan sorunların sebebi olarak görülebilir. Devletin kısıtladığı veya engellediği her alan, yeraltına inmiş; burada denetimsiz bir şekilde illegal faaliyetlerine devam etmiştir. Çeşitli söylemleri ve olguları kullanarak, çok sayıda kişiyi de kendilerine çekmeyi başarmışlardır. Gözden uzak ve denetimsiz bir şekilde büyüyen bu yapılardan birkaçı kontrolden çıkarak ülke bekasına tehdit oluşturmuştur.

DİB, Türkiye’de yeri-konumu-hiyerarşisi her zaman tartışılan bir kurum olmuştur. Bir kesim için Osmanlıdaki Şeyhülislamlık devamı, diğer bir kesim için ise hükümetin istediği şekilde görüş bildiren sıradan bir memurlar topluluğu olarak görülmüştür. Statü olarak bakıldığında zaman Diyanet İşleri Başkanlığı personeli sıradan bir devlet memuru konumundadır. Ülkede hükümetlerin, Diyanet İşleri Başkanlığı’na bakışları çoğu zaman aynı olmuştur. Kurum, devlet hiyerarşisi içinde hükümete göre önceliği veya önemi değiştirse de statü olarak yerini korumayı başarmıştır. Halen en yüksek ödenek ayrılan kurumların başında gelir. Devlet protokolünde yeri, statüsü, başkanlık düzeyinde olan diğer kurumlara göre önlerdedir. Tarihine bakıldığında Osmanlı Devleti’nde var olan Şeriye ve Evkaf Vekâleti yerine kurulmuştur. Şeriye ve Evkaf Vekâleti, Osmanlı Devleti’nde “Bakanlık” statüsünde bir kurumdu. Şeriye, toplumsal hayatta şariat kurallarını denetlerdi. Evkaf vekâleti ise bugünkü Vakıflar Müdürlüğü statüsünde bir kurumdur. Medrese eğitimini organize eden ve düzenleyen de yine Evkaf vekâletidir. İslamiyet’te vâkıfın çok önemli olduğu ve şu an bile DİB’in vakıflara ayrı bir önem verdiği bilinmektedir. Hutbe araştırmalarında vakıfların önemi ve yeri sık sık vurgulandığı görülmüştür. 3 Mart 1924’teki yoğun sert tartışmalı meclis oturumu ile Şeriye ve Evkaf Vekâleti kaldırılmış, eğitim birleştirilmiştir. Bu kurumun yerine Diyanet İşleri Reisliği ve Evkâf Umûm Müdürlüğü kurulmuştur. Daha sonra İse Diyanet İşleri Başkanlığı ile Vakıflar Genel Müdürlüğü olarak iki farklı kurum olmuştur.

DİB, Türkiye’de zaman zaman siyasi tartışmalarında göbeğinde yer alarak, hutbe hazırlama konusunda siyasi ve sosyal olaylardan etkilendiği görülmüştür. Mevcut hükümet ile aynı dili kullanmaya özen göstermişlerdir. Bu durum, hutbelerde en fazla dikkat çeken konuların başında gelmektedir. Kurumun bağımsız olmaması, önce Başbakanlığa sonra yeni sistem ile Cumhurbaşkanlığına bağlı olması ve atamalarının bizzat yine Başbakan veya Cumhurbaşkanı tarafından yapılması ile siyasi kuruma bağlıdır. 28 Şubat döneminde şeyhlere ve tarikatlara karşı halkı uyaran DİB, dönemin koşullarına göre hareket ederek o dönem okunan hutbelerde sık sık Atatürk ve Cumhuriyet vurgusu yapmıştır. Son dönemlerde ise güncel siyasetten etkilenecek bu vurgu yerini Osmanlıcılık, Ümmetçilik, Ortadoğu politikaları ve halkları, dini günler ve haftalara bırakmıştır. Bu konuyu açıklayıcı bir başka örnek 23 Nisan haftası hutbelerinde görülebilir. 2001 yılından günümüze doğru gelindiğinde 23 Nisan haftasının hutbelerde nasıl işlendiğine bakıldığında önce, çocuk sevgisinin önemi, gençliğin toplum içindeki yeri aynı zamanda bu haftanın ülkemizin bağımsızlığını ve milli iradeyi temsil ettiğini, DİB tarafından bir nevi bağımsızlık bayramı

olarak algılandığı açık bir şekilde dile getirilmiştir. 2005 yılından sonra ise bu haftaya DİB tarafından daha başka açıdan bakıldığı görülmüştür. 2006 yılındaki 23 Nisan haftasındaki hutbede “zulüm” konusu işlenmiştir. Toplumsal birliğin ve toplumsal huzurun bozulmasında en önemli etkenin insana zulüm olduğu ve insan haklarının kutsallığı belirtilmiştir. Hutbe içerisinde tek kelime “çocuk” kelimesi geçmemiştir. 2007 yılında ise tekrar “çocuk”a dönüş yapılmış ve Peygamberin çocuk sevgisi üzerinden bir anlatım yapılmıştır. 2008 yılında bambaşka bir konu ile Hristiyanlık-Müslümanlık karşılaştırılması ile geçirilmiştir. Aynı zamanda Arif Nihat Asya şiiri ile de desteklenmiştir. 2015’ e kadar gelen sürede “Peygamber sevgisi, iyi ahlaklı olma, kutlu doğum haftası, dünyaca kardeşlik vb.)” konuları işlenerek her yılın değişen siyasal ve sosyal durumuna göre hutbe konusu belirlendiği görülmüştür.

Politikaların zıddını aykırı olarak veyahut uygun olarak bir şeyler söylemek bizim derdimiz değildir. Bizim derdimiz; toplumdaki insanların huzurunu temin edecek bir ifade kullanmaktır. Siyasette zaten halkın huzurunu ve istemiyor mu? İstiyorsa bizim burada gayelerimiz birleşiyor. Ama biz siyasette bugün şöyle bir ifade kullanıldı, biz de böyle bir ifade kullanalım diye bir kaygımız olmaz. Bizim derdimiz o değil. Siyasi erke ya da muhalefete bir cevap vermek gibi bir amacımız yok bizim. (E.F.ARVAS, sözlü görüşme, 15.06.2017).

Yukarıda örneklerde görüldüğü gibi DİB hutbelerinde dini söylem siyasal bir nitelik taşımakla birlikte, DİB yetkilileri bu durumu kabul etmemektedir. Hutbelerin aralıksız hazırlanması; hadis, şiir ve ayetlerle desteklenmesi önemini arttırmaktadır. Hutbelerin konu sınırının olmaması, toplumsal veya uluslararası olayları hutbelerde işlenmesi ve kurumun kendi yorumunu metine aktarması siyasi bir kimlik oluşturmaktadır. Ülke gündeminde zaman zaman hutbe içerik ve söylemleri tartışma yaratmaktadır. Hutbe konuları dini konular olduğu kadar siyasal olayların dini yorumları da olmaktadır.

Araştırmaya konu olan haftalar arasında en çok göze çarpan konuların başında hutbelerin içerik bakımından devamlılık göstermemesidir. Bir ay içerisinde iki farklı düşünce etrafında hazırlanmış hutbelerin okutulduğu görmek mümkün olabilmektedir. Bazı durumlarda bir hafta arayla hutbelere “Batı Dünyası” Âdem’den dolayı kardeşimiz ilan ediliyor, bir hafta sonra ise tüm kötülüklerin, tüm akan kanın sebebi yine “Batı” olarak gösteriliyor.

Birisinin bize zarar vermesi, bir kardeşimizin bize zarar vermesi bizim kardeş olmamızdan çıkarmaz onu. Biz kardeşiz ama bize zarar verenler var. Biz yaratılıştta eş, dinde kardeş olduğumuz insanlar vardır. Yaratılıştta eşiz, aynı yaratılmışız. Ama onlar yani bütün insanlar birbiri hakkında iyi hislere sahip değildir. Herkesin bir arada kardeşçe yaşaması bizim umudumuzdur. Ama maalesef bu umut bugün gerçekleşmiyor. Hakikat yerini bulmuyor. Tehlikeyi de göstermemiz gerekir. Evet, biz herkese kardeş ama bize zarar vermemeleri içinde bunun hakkında uyarılarda bulunuyoruz. Bu her din için böyledir. Bizim için herkes potansiyel bir Müslümandır. Herkese o gözle bakarız. Onlar

içinde biz potansiyel Hristiyan'ız. Ama çatışmalar dinin ekseninde olmaktan ziyade tamamen ekonomiktir. Bizi aşan şeylerdir(E.F.ARVAS, sözlü görüşme, 15.06.2017).

Hutbelerde, Müslümanları Batı'ya karşı birlik olmaya ve “Batı karşıtlığı” üzerinden sosyal, dini ve siyasal söylem ürettiğini görmek mümkün olmaktadır. Bu durum bize DİB'in aynı konu üzerinde farklı düşünceler taşıyan kişi ya da kişilerin istihdam edildiğini göstermektedir.

İnsani olarak, İslami olarak baktığınızda aslında bizim kavga ettirecek bir şeyimiz yok. Hepimiz âdemin çocuklarıyız. Ama onların İslam dünyasına yaptıklarına baktığımız zamanda o vahşeti görüp onu dillendirmekte.. Yani onlar açısından baktığınızda bir vahşet var. Biz öyle görüyoruz diyorlar. Hakikaten de öyle görülmüş tarih boyunca. Gerektiğinde Osmanlı devleti Avrupa'daki çekildiği yerlerde cizyeleri iade etmiş. Plevne düştüğü zaman Gazi Osman Paşa Bulgarları çağırmış, “Biz sizi koruyamadık, sizden almıştık bu cizyeleri buyurun geri alın” demiştir. Şimdi buradan baktığınızda böyle görünüyor. Ama batılı gelip zulme başladığı zamanda onu söylemek de şey değil. Onların yaptıklarına göre konuşuyor arkadaş. Haklı bence. Ayrı ayrı itibarlarla baktığınız zaman sonuç değişir. Konu aynı: Batı. Batı insan olarak bizim kardeşimiz ama batının yaptıklarına baktığınız zaman, kusura bakmayın kardeşim “İslam dünyasını yok etmeye çalışıyorsunuz” demek çelişki değildir bence (K. YILMAZ, sözlü görüşme, 13.11.2017).

Hükümetlerin değişmesi ve kurumun atama yöntemi ile yönetilmesi bu durumda önemli bir etkidir. Diğer bir önemli neden ise hutbeleri her hafta farklı kişiler tarafından hazırlanmasıdır. Belli bir yıla kadar hutbeler bölgelere göre değişiklik gösteriyordu. Merkezden hutbe hazırlama gibi bir durum söz konusu değildi. Her bölgenin hatta her şehrin kendi hutbesi oluyordu. 20-25 yıl öncesinde ise her cami imamı kendi hutbesini kendi hazırlamaktaydı. Camilerde imamların hutbe arşivlerini sakladığı hutbelik bölümü vardı. Bu durum dini alanda karışıklığa sebep oluyordu. Her imamın kendi fikirlerini yazması hutbelerde karşıtlık ve fikri çatışma durumunu yaratıyordu. DİB, bu kargaşaya son vermek için önce hutbe komisyonu kurdu ve hutbeler böylece kontrol altına alınmış oldu. Daha sonra bu komisyonun belirlediği kişiler hutbe yazımına başladı. Hazırlanan hutbeler yine tüm Türkiye'de okunmuyor sadece kendi bölgesinde veya şehrinde okunuyordu. Hutbeler hazırlandıktan sonra hutbe komisyonu tarafından denetleniyor “uygun değilse” “uygun hale” getiriliyordu. Yakın bir zamana kadar durum böyle devam etti. Daha sonra hutbelerde merkezileşme yapıldı. Son birkaç senedir hutbeler tek bir merkez tarafından hazırlanıp okunmaktadır.

Türkiye'nin uluslararası meselelerinde hutbelerde en çok yer alan konu Suriye ve Gazze saldırılarından dolayı İsrail'dir. Bölgede yaşanan katliamlar, insanlık dramları hutbe metinlerinde 2011 yılı sonrası kendine yer bulmuştur. Suriye konusu özelinde bölgede mezhepsel farklılıkların savaş/katliam nedeni olması DİB'in hükümet görüşleri ekseninde olaylara yorum getirmesinin nedenlerinden biri olarak görülebilir. Yapılan araştırmada

DİB'in, Ortadoğu'da Filistin meselesine çok hassas olduğu görülmüştür. İsrail'in Gazze saldırıları başladıktan sonra hutbelerde lanetleme, kınama yazıları yer almıştır. Bazı durumlarda Cuma namazı sonrası Gazze'de hayatını kaybeden insanlar için gıyabi cenaze namazı kılınmıştır. Aynı şekilde dönemin hükümeti de sert bir şekilde olaya tepki göstermiştir. Daha sonra 29 Ocak 2009 tarihinde Davos'da gerçekleştirilen Dünya Ekonomik Forumu'nda Başbakan Recep Tayyip Erdoğan en üst perdeden İsrail'e tepki göstermiş ve toplantı salonunu terk etmiştir. Suriye ve Filistin konularında hutbe içerikleri ile hükümetin görüşlerinin aynı çizgide olduğu görülmüştür. Siyasilerin değinmediği ve ülke gündeminde yer almayan konular hutbe içeriğinde de yer almamıştır. Örnek olarak 2009 yılında Çin'in Uygur Türklerine yaptığı zulüm ve katliamlar gösterilebilir. Ülkede muhalefetteki birkaç partinin gündemine aldığı konu, iktidarın ilgisini çekmemiştir. Aynı tarihlerde hutbelerde de yer almadığı görülmüştür. Yakın bölgede yer alan Arakan Müslümanlarına karşı yapılan katliamlar sebebiyle devlet düzeyinde tepki gösterilmiştir. Daha sonra 2013 yılında Cuma hutbesinde Arakan Katliamı konusu işlendiği görülmüştür.

Yaşanan kazalar ve facialardan sonra DİB, faciaların doğal olduğuna dair hutbeler hazırlamıştır. 2008 yılında Konya'da ihmalkarlık ve denetimsizlik yüzünden Kuran kursunda yaşanan patlama sebebiyle 18 öğrenci yaşamını yitirmiştir. Olaydan sonraki ilk Cuma "Doğal afetlere hazırlıklı olmak" başlıklı hutbe okunmuştur. Hutbede "işlerimizi tam ve güzel yapmalı, gerekli tedbirleri almalı, her türlü afete karşı hazırlıklı olmalıyız" sözü ile tedbirsizliğe karşı insanları uyarmıştır. 2014 yılında gerçekleşen 301 vatandaşın hayatını kaybettiği Soma Maden Kazası ülke gündeminde aylarca yerini aldı. Konu kısa sürede siyasi tartışmaların ana maddesi oldu. Siyasi yetkililere Soma'da tepki gösterildi. Faciadan sonraki ilk Cuma günü "Müminler tek vücut gibidir" başlıklı hutbede kaza, manevi dünya tezahürleri ile işlenmiştir. Hayatta kalanlara ise sabır dilenerek "Allah sabredenlerle beraberdir" denilmiştir. İhmalkârlik ve denetimsizlik yüzünden olduğu anlaşılan kaza ile ilgili Cuma hutbesinde normal bir ölüm gibi değerlendirildiği görülmektedir.

Dünya ölümlü dünya. Ölüm bir şekilde geliyor ve insanı buluyor. Ölümün yaşı yok. Rabbimiz, Kur'an-ı Azimüşşan'da ölüm veya benzeri zor durumlar karşısında sabredenler için "Allah sabredenlerle beraberdir." buyuruyor. Sabır, müminin gönlünü teskin eden Rabbani bir sırdır

Hutbe devamında madencileri "Onlar ne mübarek kardeşlerimizdir" diyerek nitelendirilmiştir. Toplumda meydana gelen büyük öfke Cuma hutbelerindeki dini terimler ve söylemler kullanılarak azaltmaya çalışılmıştır. DİB, Schmittyen bir teori ile yaşanan kazayı din üzerinden açıklayarak sıradanlaştırmıştır. Faciyanın sonuçlarının siyasallaşması

bakış açılarının bütünleşmesinde etkili olmuştur. Beş Ay sonra Karaman'ın Ermenek ilçesinde gerçekleşen maden kazası siyaset gündeminde yer almaması neden/sonuç ilişkisi bakımından siyasallaşmaması nedeniyle hutbede ihmalkârlık eleştirilmiştir. Sadece maden kazası değil aynı tarihlerde ihmalkârlık sebebiyle gerçekleşen diğer kazalarda dile getirilmiştir.

Diğer taraftan kimi ihmal ve kusurlarımız, sınır tanımaz kazanç hırslımız, hak ihlallerimiz de birtakım felaketlere sebep olmaktadır. Ermenek'teki Maden ocağında mahsur kalan kardeşlerimizin durumu, neredeyse kapasitesinin iki misli yolcu taşımaya kalkışan ve neticede elma toplamaya giden işçi kardeşlerimizin ölümüyle sonuçlanan hadise, yine kapasitesinin üstünde yolcu almanın yanında insan kaçakçılığı gibi başlı başına suç olan ve çok sayıda insanın Karadeniz'de boğulması ile sonuçlanan olay sadece son haftaya ait bazı misallerdir. Bütün bunlar insan unsurunun sebep olduğu ve kendimize hem birey hem de toplum olarak çekidüzen vermemizi gerektiren birkaç hadisedir. Bütün bu acıları paylaşıyor, ölenlere rahmet diliyoruz.

Hutbelerde dikkat çeken bir diğer ayrıntı ise milli günlerin işlenmesi konusudur. DİB, 2010 yılına kadar hutbelerde, milli günler olan 29 Ekim, 23 Nisan, 30 Ağustos haftalarında milli bayramları kutlamıştır. Siyasi gündemde Milli Birlik ve Kardeşlik Projesi'nin olduğu 2010 yılından sonra ise milli bayramların hutbede yer almadığı görülmüştür. Milli bayramlar yerine alternatif kutlama metinleri hazırlandığı hazırlanmıştır. 23 Nisan haftası Kutlu Doğum veya Peygamberin çocuk sevgisi temalı hutbeler okunmuştur. Metinlerde “23 Nisan Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı” ile ilgili kelime geçmemektedir. Benzer örnek 2011 yılında, 30 Ağustos Zafer Bayramı haftasına Ramazan Bayramı denk geldiği için hutbe bütün olarak Ramazan Bayramı'na ayrılmıştır.

Hükümetin başlattığı çözüm süreci veya resmi adıyla Milli Birlik ve Kardeşlik Projesi ile birlikte hutbe dilinin ve konularının değiştiği görülmektedir. 2010 yılının ilk ayından itibaren hutbelerde kardeşlik, iyilik, birlik ve beraberlik duygusu, yardımlaşmanın önemi gibi konular hutbelerde yer almıştır. Çalışma boyunca araştırma dâhilindeki yıllarda görülen her Çanakkale Haftası dönemi “Çanakkale Zaferi” temalı hutbe hazırlanıp, M. Akif Ersoy şiirleri ile desteklenmiştir. Açılım sürecinin kucaklayıcı havası Çanakkale Zaferi ile ilgili hutbenin ilk cümlesinde gözükmektedir: “*Birey ve toplumlar için barış, Allah'ın en büyük lütuflarındandır.*” Açılım sürecinin halk nezdinde anlaşılabilmesi ve belli bir kesimin sert muhalefeti ile karşılaşması sebebiyle, DİB hutbelerinde “barış” kelimesi kutsanarak dini bir görev tanımı yapılmaktadır.

2011 yılında Ortadoğu ve Kuzey Afrika ülkelerinde gerçekleşen “Arap Baharı” sırasında hutbe içeriğinde kesin ve taraf belli edecek cümlelere rastlanmamıştır. Olaylar sonrası gerçekleşen trajedik olaylar ve ölümler “bireysellik ve bencillik” sonucu olduğu

belirtmiştir. Yine 2011 yılında Japonya’da gerçekleşen Fukuşima nükleer kazası hutbe içerisinde kendine yer bulmuştur. İncelemeye alınan yıllar içerisinde Müslüman olmayan bir ülkeye yapılan tek anma ve başsağlığı mesajı olmuştur. DİB’in Japonya’daki felaketi hutbe içerisinde almasında iki ülkenin siyasi ilişkilerinin iyi olması bir etkidir. Yayınlanan metin içerisinde de ilk cümle bu durumu açıklamaktadır. Müslüman olmayan bir topluluk için yapılan başsağlığı mesajı için “*Yüce dinimizin öğretileri gereği*” ifadesi kullanılmıştır.

Bildiğiniz gibi geçen hafta, öteden beri sıcak ve dostane ilişkiler içerisinde bulunduğumuz Japonya’da büyük bir tabii felaket yaşandı. Bu itibarla hangi dine, hangi etnik kökene, hangi coğrafyaya ait olursa olsun tüm insanlığı ortak bir aile gibi gören Yüce Dinimizin öğretileri gereği Japon halkının acısını acımız, felaketini felaketimiz, sönen binlerce hayatı insanlık ailesinin kaybı olarak telakki ediyoruz. Geride kalan sahipsizler, öksüzler insanlık ailesinin yetim ve öksüzüdür.

Yaşanan terör saldırılarından sonra verilen hutbelerde şehitler kutsanmıştır. Saldırıları dini argümanlarla değerlendirilip, şehitliğin dinen önemi vurgulanmıştır. DİB, ülkede yükselen milliyetçilik ile dini kavram ve terimleri beraber kullanmıştır. Bu tarz olaylardan sonra “kardeşlik” ve “birlik/beraberlik” duygusu metinlerde yer almıştır. Benzer bir örneği Van Depremi sonrasında da görmekteyiz. 23 Ekim 2011 tarihinde Van’da gerçekleşen deprem sonrası ülkede yardım kampanyası başlatıldı. Depremden sonraki ilk Cuma günü “Müminler tek bir vücut gibidir” başlıklı hutbede ülkede yaşanan üzüntü dile getirilmiştir. Hutbede din üzerinden kardeşlik vurgulanmıştır.

Okulların açıldığı dönem hutbede, velilere seslenerek, Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersinin seçilmesini önerilmiştir. İmam-Hatip okulları bu konuda en iyi tercih olacağı da hatırlatılmaktadır.

Bu konuda duyarlı davranarak çocuklarınızı yüce kitabımız Kur’an-ı Kerim ve sevgili peygamberimizin hayatıyla tanıştırmak onların dinimizi öğrenmelerine, ibadetlere alışmalarına, sevgi ve saygı bilinci kazanmalarına yardımcı olabilirsiniz. Ayrıca Kur’an Kursları ve İmam-Hatip Okulları da çocukların dinimizi öğrenmelerine katkı sağlayacak eğitim kurumlarıdır.

13 Aralık 2013 tarihinde İstanbul merkezli okunan “Rüşvet ve Yolsuzluk” başlıklı Cuma hutbesinde “rüşvet” ve “yolsuzluk” tanımı yapılmıştır. Söz konusu hutbenin okunma tarihi olarak, tarihe “17/25 Aralık Emniyet-Yargı Darbesi” olarak geçen olaydan dört gün öncesi seçilmesi önemlidir. Hutbe başlığı ve içeriği ile dört gün sonra gerçekleşecek olan “17/25 Aralık Emniyet-Yargı Darbesi” kapsamında ileri sürülen iddialar ile benzerlik göstermektedir. Hutbede rüşvet iki farklı şekilde tanımlanmıştır. Birinci tanımda, “*“haksız bir menfaat elde etmek, haksızı haklı göstermek maksadıyla yetki ve nüfuz sahibi kimselere hediye veya para vermek veyahut menfaat sağlamak”* olarak dile getirilmiştir. İkinci

tanımda ise “bir işe girmek, bir görevde yükselmek, mahkemenin vereceği hükmü etkilemek ve benzeri maksatlarla başvurulmuş ahlak dışı yöntemdir” olarak verilmiştir. İkinci tanımda rüşvet kelimesi için adli terimler kullanılmıştır. Hukuki bir kavram olan mahkeme sonucu etkilemek de “rüşvet” olarak tanımlanmıştır.

Hutbenin üçüncü paragrafında yer alan “cemiyet” içinde görevli kimselere seslenilmektedir. Bu kişilerin yapması gerekenler hatırlatılmaktadır. Aksi takdirde ülkenin başına gelecek kötü olaylar dizini sıralanmıştır.

Aziz Kardeşlerim! Cemiyete hizmet vermekle görevli kimselerin, vazifelerini herhangi bir maddi karşılık beklemeden ve hukuk çerçevesinde yerine getirmeleri gerekir. Yapmış olduğu iş için zaten ücretini alan görevlilerin başka bir beklenti içinde olmaları haksızlıktır. Toplumun fertleri de içinde buldukları cemiyete karşı görevlerini hakkaniyet ölçüleri içerisinde ifa etmeli, mali yükümlülüklerini yerine getirmeli, kamuya ait malları usulüne uygun kullanmalı ve korumalı, hukuki boşluklardan yararlanıp haksız kazanç elde etmemelidir. Aksi takdirde meydana gelecek olan yolsuzluk belası ülkenin kaynaklarını tüketmek suretiyle iktisadî hayatı bozacaktır. Ekonomik dengesi bozulan, rüşvet bataklığına batmış bir toplumda güvenliğin, hak ve adaletin sağlanması mümkün değildir. Küçük bir gurubun rahatına yol açan rüşvet ve yolsuzluk, toplumun büyük kesiminin huzursuzluğuna sebep olur.

Bir sonraki yıl 30 Mart yerel seçimlerine giderken sosyal medya sitelerinden açılan hesaplarla sızdırılan ses kayıtları ülke gündemini belirleyen en önemli etken olmuştu. Ses kayıtları ile hükümete saldırılar artarak devam ediyordu. Bunun sonucunda 20 Mart tarihinde Twitter 27 Mart tarihinde ise Youtube ‘a erişim engeli getirildi. Erişim yasakları yurtiçi ve yurtdışında yoğun tepki topladı. Gelen tepkiler “özgürlükler kısıtlanıyor” şeklinde gerçekleşmiştir. 30 Mart seçimlerinden iki gün önce “Hürriyet ve Mesuliyet” başlığı ile yayınlanan Cuma hutbesinde özgürlükler ile ilgili değerlendirme yapılmaktadır. Özgürlükleri yeniden tanımlayan DİB, “yanlış anlaşılma[ları]” [gidermiştir]. Bu kavrama dini terimler yüklenerek, aksi durumda toplum için “felaket” olacağı belirtilmiştir.

İslam’a göre hürriyet, başıboşluk demek değildir. Sorumsuzluk demek hiç değildir. Hürriyet, kötülük yapma ve günahlara dalma özgürlüğü demek değildir. Hürriyet, insanın, sadece başkasının köleliğinden, sadece başkasının emir ve direktiflerine göre yaşamasından kurtulması demek değildir.

Okunan hutbe ile toplumda Twitter ve Youtube’a erişim engeli sonrası özgürlük üzerine yapılan tartışmalara cevap verilmiştir. Özgürlük kavramının sınırları belirtilerek İslamiyet açısından yorumlanmıştır. Hz. Muhammed’in verdiği gemi örneği ile hutbe içerisinde Türkiye bir gemiye, vatandaşlarda yolculara benzetilmiştir. Dolaylı bir şekilde ülkedeki gelişmelerle ilgili dini referanslı olaylar anlatılarak, farkındalık yaratılmak istenmektedir.

Gemi hareket etmeden önce bu iki grup insan kura ile gemide yolculuk yapacakları yerleri belirlemiş, birinciler üst kısımda, ikinciler ise alt kısımda yerlerini almışlardır. İlahî rotada seyreden gemi, tam denizin ortasına vardığında aşağıdakiler güya yukarıdakileri gidip rahatsız etmemek gibi masumane görünen bir bahaneyle su ihtiyaçlarını gidermek için geminin dibini delmek isterler. İşte bu hâl karşısında yukarıdakiler bütün insanlığın ortak malı olan bu geminin delinip su almasına mani olmadıkları takdirde yukarıdakilerle aşağıdakiler hep birlikte helak olacaktır. Ancak önlerine durup hikmetli bir yolla engel oldukları zaman sadece kendileri değil aşağıdakiler de batmaktan kurtulacaklardır.

DİB, söz konusu hutbe ile siyasi iktidarın eylemlerini savunur pozisyonundadır. Hutbeler incelendiğinde siyasi gündemden etkilendiği görülmektedir. Siyasi gündem ile eşzamanlı olarak dini konular seçilerek kıssadan hisse durumu oluşturulmaktadır. Hutbe içerikleri siyasi iktidarın eylem ve söylemleriyle bir bütün halindedir. Dini alan siyasetin aklama veya doğrulama mecrası olarak çalışmaktadır. Uluslararası meselelerde hutbelerde dini söylemin yanına milli söylem ve terimler eklenerek bütünlük oluşturulmaktadır. Ortadoğu olayları hutbelerde en çok işlenen uluslararası mesele olmuştur. Dış ülkelerdeki olaylar Türkiye'nin uluslararası politikası göz önünde bulundurularak değerlendirmeye alınmış veya alınmamıştır. DİB yurtdışı ile ilgili konularda hazırladığı hutbelerde ümmetçi bir çizgide olduğu görülmüştür. İstisna durumlarda Japonya gibi siyasi ilişkilerimiz iyi olduğu ülkeler hakkında başsağlığı yayımlanmıştır. Mezhep farklılığı olan İran, Bahreyn gibi ülkeler hutbe içeriğinde yer almamıştır.

Bu çalışmada Carl Schmitt'in bir tezi olan "Siyasal İlahiyat" kavramı anlam olarak tersten ele alınıp teolojinin siyasallaşması analiz edilmiştir. Dini bir metin söylem metin olan hutbelerde birçok alanda din dışı konuların işlendiği görülmektedir. Hutbelerde konu seçiminde siyasi gündem etkili olmaktadır. Aynı zamanda seçilen konunun ele alınış biçimi yine siyasi irade tutum ve davranışlarına göre belirlenmektedir. Çalışma içerisinde verilen, Soma-Ermenek maden kazaları örneği sonrasında siyasi irade ve DİB tarafından hazırlanan hutbe söylemlerinde benzerlik görülmektedir. Bir yıl içerisinde gerçekleşen maden kazasında sebep aynı olsa dahi hükümet ve DİB'in olayları yorumlaması kendi aralarında benzerlik gösterirken, olaylar nezdinde farklılık göstermiştir. DİB, siyasi irade ile aynı dili kullanmaya özen göstermektedir. Uluslararası ilişkilerde ise hükümetin söylemleri beklenerek, ifadelerde aynı fikir oluşturulmuştur. Müslüman olmayan fakat siyasi ilişkilerin iyi olduğu ülkelerde, Japonya örneğinde görüldüğü gibi başsağlığı ve iyi dilek sunulmuştur. Teolojik alan, siyasi iradenin dini söylem yeri halini almıştır. Siyaset kurumu dini alanı ve teolojiyi siyasallaştırmıştır. Söylemlerde paralellik yaratılarak siyasi ve dini irade bir bütün görüntüsü çizilmiştir. Dini alanın söylem ve ifade yetkisi, siyasi

alanın çekim gücü ile kontrol altına alınarak, siyasallaştırılmıştır. DİB, hazırladığı hutbeler ile siyasal egemeni dini alanda meşrulaştırmıştır.

Carl Schmitt'in bir diğer önemli tezi olan “dost-düşman” ayrımı, hutbe söylemlerinde sık başvurulan yöntem olmuştur. Schmitt'e göre “dost-düşman” siyasi bir ayrımdır. Hutbelerde özellikle Müslüman coğrafyası hakkında hutbe verilirken, bölgede yaşanan dramın sebebi olarak “Batı Dünyası” gösterilmektedir. Bazı durumlarda ise direkt devlet ismi verilerek hedef oluşturulmuştur. Tanımlanan “düşman” olaylara göre değişiklik göstermektedir. Hutbelerde “düşman” gösterilen “Batı Dünyası”, kişisel anlamda kötü olarak değil, daha çok ülke içinde birleştirici bir unsur olarak kullanılmıştır. Düşman gösterilen “Batı”, bir hafta sonraki hutbelerde “tüm dünya kardeşdir” diyerek daha hümanist bir söylem üretilmiştir. “Düşman” söylemleri, Çanakkale ve Kurtuluş Savaşı konularında da işlenmiştir. Savaşlardan verilen örnekler ile dini/milliyetçi söylem üzerinden metin hazırlanmıştır. Ülke içinde birleştirici bir unsur olarak kullanılan din, ülke dışında da “birlik ve beraberlik” olma yolunda en önemli öge olmuştur. Schmittyen bakışla; “düşman” seçilirken din belirleyici ana öğelerden biri olmuştur.

KAYNAKÇA

12 Eylül Belgeseli. (1998). *12 Eylül Belgeseli 8. Bölüm*. www.youtube.com.

www.cnnturk.com/2008. (2008, 02 01). 08 12, 2018 tarihinde www.cnnturk.com:

<https://www.cnnturk.com/2008/turkiye/02/01/diyamet.isleri.baskanindan.turban.yorumu/425003.0/index.html> adresinden alındı

<https://www.bbc.com/turkce>. (2013, 03 22). 10 01, 2018 tarihinde <https://www.bbc.com>:

https://www.bbc.com/turkce/haberler/2013/03/130322_israil_turkiye_ozur adresinden alındı

<https://www.diyamet.gov.tr/tr-TR>. (2013, 05 28). 03 10, 2018 tarihinde

<https://www.diyamet.gov.tr>: <https://www.diyamet.gov.tr/tr-TR/Kurumsal/Detay/1> adresinden alındı

<https://t24.com.tr/haber>. (2014, 05 13). 08 3, 2018 tarihinde <https://t24.com.tr>:

<https://t24.com.tr/haber/chp-manisa-milletvekili-20-gun-once-soma-icin-onerge-verdik-akp-oylari-ile-reddedildi,258311> adresinden alındı

<https://www.cnnturk.com/haber>. (2014, 05 15). 08 02, 2018 tarihinde <https://www.cnnturk.com>:

<https://www.cnnturk.com/haber/turkiye/erdogan-somada-konustu-bunlar-olagan-seylerdir> adresinden alındı

<https://www.sabah.com.tr/gundem>. (2014, 05 19). 08 03, 2018 tarihinde

<https://www.sabah.com.tr>: <https://www.sabah.com.tr/gundem/2014/05/19/somadaki-maden-faciasinin-temel-nedeni> adresinden alındı

<http://konda.com.tr/wp-content>. (2015, 06 04). 05 05, 2019 tarihinde <http://konda.com.tr>:

http://konda.com.tr/wp-content/uploads/2017/03/KONDA_Haz15_Barometresi_aciklama.pdf adresinden alındı

<http://www.aljazeera.com.tr/haber>. (2015, 03 23). 12 12, 2018 tarihinde

<http://www.aljazeera.com.tr>: <http://www.aljazeera.com.tr/haber/arinctan-gokceke-ankarayi-parsel-parsel-satti> adresinden alındı

<http://www.hurriyet.com.tr/gundem>. (2015, 05 11). 12 01, 2018 tarihinde

<http://www.hurriyet.com.tr>: <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/cumhurbaskani-erdogan-dan-diyamet-isleri-baskaninin-makam-araciyla-ilgili-aciklama-28968344> adresinden alındı

<http://www.hurriyet.com.tr/gundem>. (2015, 05 22). 12 01, 2018 tarihinde

<http://www.hurriyet.com.tr>: <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/cumhurbaskani-erdogan-diyamet-isleri-baskanina-mercedes-tahsis-edecegim-hem-de-zirhli-olacak-29071163> adresinden alındı

- (2017, 02 14). www.hurriyet.com.tr: <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/konyadaki-yurt-faciasindan-9-yil-sonra-karar-cikti-40365102> adresinden alınmıştır
- <http://www.hurriyet.com.tr/gundem>. (2017, 02 14). 06 12, 2018 tarihinde <http://www.hurriyet.com.tr>: <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/konyadaki-yurt-faciasindan-9-yil-sonra-karar-cikti-40365102> adresinden alındı
- <http://www.milliyet.com.tr/konya-haberleri>. (2017, 05 15). 05 20, 2019 tarihinde <http://www.milliyet.com.tr>. adresinden alındı
- <https://viraverita.org/yazilar>. (2017, 02 27). 09 12, 2018 tarihinde <https://viraverita.org/>: <https://viraverita.org/yazilar/fuhrer-hukuku-korur> adresinden alındı
- <https://www.sabah.com.tr/gundem>. (2018, 09 12). 10 01, 2018 tarihinde <https://www.sabah.com.tr>: <https://www.sabah.com.tr/gundem/2018/09/12/reghanli-saldirisinin-planlayicisi-yusuf-nazik-yakalandi> adresinden alındı
- Agamben, G. (2018). *İstisna Hali*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Arthur, V. (2014). *Yeni Engizisyonlar*. Paradigma Yayıncılık.
- Augustinus, S. (2010). *İtirafklar*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Aziz, A. (2017). *Sosyal Bilimlerde araştırma yöntemleri ve teknikleri*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Baktır, M. (1998). Hutbe. *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (s. 426-428). içinde Ankara: TDV Yayınları.
- Bezci, B. (2006). *Carl Schmitt'in Politik Felsefesi*. İstanbul: Paradigma Yayıncılık.
- Bilgin, N. (2014). *İçerik analizi*. İstanbul: Siyasal Kitabevi.
- Buckingham vd, W. (2011). *Felsefe Kitabı*. İstanbul: Alfa Basım Yayın.
- Buruma, I. (2014). *Dinin Demokrasiyle İmtihani*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
- Çapçioğlu, İ., & Akyüz, N. (2012). *Ana Başlıklarıyla Din Sosyolojisi*. İstanbul: Grafiker Yayınları.
- Diri, E. (2013). *Uluslararası Metinlerde Anahtar İlişkiler*. İstanbul: Uluslararası İlişkiler Kütüphanesi.
- Görmez, M. (2015, 05 04). Özel Röportajlar. (V. Ateş, Röportaj Yapan)
- Gözaydın, İ. (2014). *Diyanet*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Gül, E. (2017). İlk Türkçe Hutbeler. E. Gürsoy Naskali (Dü.) içinde, *Hutbe Kitabı* (s. 132-139). İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Günsoy Kaya, F. (2010). *Schmitt ve Strauss'ta "Politik Olan"* (s. 14). içinde İstanbul: Paradigma Yayıncılık.

- Haldun, İ. (1996). *Mukaddime 2* (Z. K. Urgan, Çev., Cilt II, s. 34-35). içinde İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Hocaoğlu, D. (2014). *Laisizmden Milli Sekülerizme*. İstanbul: Kocav Yayınları.
- Kara, İ. (2016). *Cumhuriyet Türkiye'sinde Bir Mesele Olarak İslam 1*. İstanbul: Dergah Yayınları.
- Kardeş, E. (2015). *Schmitt'le Birlikte Schmitt'e Karşı* (s. 25). içinde İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kelly vd., P. (2017). *Siyaset Kitabı*. İstanbul: Alfa Basım Yayın.
- Kervegan, J.-F. (2019). Carl Schmitt ve Dünya Birliği. C. Mouffe içinde, *Carl Schmitt'in Meydan Okuması* (s. 82). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Konuralp, E. (2010). Transformation of Secularism in Turkey: Debating Post-Secularism under the AKP-Rule. *Doktora Tezi*. Ankara: ODTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü .
- Lilla, M. (2004). *İlkesiz Deha*. İstanbul: Gelenek Yayıncılık.
- Luizard, J. (2016). *İslam Topraklarında Otoriter Rejimler*. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Mardin, Ş. (1982). *Din ve İdeoloji*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Olgun, H. (2006). *Protestanlık*. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Oran, B. (2013). *Türk Dış Politikası Cilt 3*. İletişim Yayınları.
- Schmitt, C. (2009). *Roma Katolikliği ve Politik Form & Kara ve Deniz*. İstanbul: Paradigma Yayıncılık.
- Schmitt, C. (2014). *Parlamenter Demokrasinin Krizi*. Ankara: Dost Kitabevi.
- Schmitt, C. (2014). *Siyasal Kavramı*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Schmitt, C. (2016). *Siyasi İlahiyat* (s. 43-44). içinde Ankara: Dost Kitabevi.
- Schmitt, C. (2016). *Kanunilik ve Meşruiyet*. İstanbul: İthaki Yayınları.
- Schmitt, C. (2016). *Siyasi İlahiyat*. Ankara: Dost Kitabevi.
- Schmitt, C. (2017). *Partizan teorisi*. Ankara: Nika Yayınevi.
- Suganami, H. (2013). Kelsen/Schmitt üzerinden egemenliği anlamak. E. Diri içinde, *Uluslararası İlişkilerde Anahtar Metinler* (s. 789-814). İstanbul: Uluslararası İlişkiler Kütüphanesi.
- Taş, K. (2002). *Türk Halkının Gözüyle Diyanet*. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Tuğal, C. (2010). *Pasif Devrim - İslami Muhalefetin Düzenle Bütünleşmesi*. İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.
- Weber, M. (1997). *Max Weber ve İslam* (Cilt Gözden Geçirilmiş 2. Baskı). Ankara: Vadi Yayınları.
- Yücekök, A. (1997). *Dinin Siyasallaşması*. İstanbul: AFA Yayıncılık ve TÜSES Vakfı.

GÖRÜŞME DİZİNİ

Tarih	Görüşülen Kişi	Görüşme yeri
15.06.2017	Emir Faysal Arvas	İstanbul Müftülüğü
15.06.2017	Zekeriya Tüfekçioğlu	İstanbul Müftülüğü
13.11.2017	Hasan Kamil Yılmaz	İstanbul Müftülüğü

